

સોનેરી સૂચનો

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
વિચારશક્તિના ચમત્કાર	૧	મહાત્મા યજ્ઞના માર્ગ	૩૬
દરેકમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય	૨	સારા વિચારકે મત અને અમત્ય	૩૮
નિધનો અને ધનવાનો	૫	સારા વાંચકારા કેવા હોય ?	૩૯
નાના ઘરમાં મોટાં હૃદય	૧૧	મોક્ષ માર્ગનાં નુકસાન	૪૦
સારા નરસાના પીછાણ	૧૬	ખાખરાનાં મૂળનો અર્ક	૪૧
રૂડા રાજવી અને સાચા શ્રીમાન	૧૯	ગીતાજીના ઉપયોગ અને લાભ	૪૬
સફળતા અને નિષ્ફળતા	૨૦	રામાયણનાં મહત્ત્વ	૫૪
દૃઢ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા	૨૩	મહાભારત શુભ સાચી વાંચનું ?	૫૬
એકાન્ત અને એકાગ્રતા	૨૩	વિંછીના કેટલાક ઉપાય	૬૬
નાની ખાખતોનાં મોટા પરિણામ	૨૪	લાખો જીવાનું સ્ત્રીઓનાં ખુન	૬૭
પૈસો, મોજશોખ અને અધોમતિ	૨૫	હાંત વિશે એક અદ્ભુત વાત	૬૮
ઠકાનો પ્રેમ અને સંધોનું ગૌરવ	૨૭	દાદરનો સારો ઇલાજ	૬૮
વાયસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા	૩૪	ગીતાજીનાં મુખ્યાન	૬૯

આવૃત્તિ બીજી, પ્રત ૬૦૦૦, સં. ૧૯૮૭ કુલ ૧૬૦૦૦

મૂલ્ય છ પાઈ

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલય

ઠે. બદ્ર પાસે—અમદાવાદ. અને કાલ્યાણેવી મુંબઈ-૨

૩૫૧ ચારત્રના અસર

કુડીખંધ મહાત્માઓ, કે જેમાંના દરેકે કોઈ મહાન ઉદ્દેશપૂર્વક ઉત્સાહથી કામ કર્યું છે અને લોકોની શારીરિક, માનસિક તથા નૈતિક દશામાં સુધારો કર્યો છે; તેમનાં જીવનચરિત્રોમાં જેટલી મોહકતા છે તેટલી ‘અરેબિયન નાઇટ્સ’માં કે બીજી કશી વાર્તાઓમાં છે ?

જીવનચરિત્રોનો-તેમાં પણ જેઓ જાતમહેનતથી મહાન અને ઉત્તમ બન્યા હોય એવાઓનાં ચરિત્રોનો-અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ અને ઉચ્ચ વિચારો આવી ચારિત્ર ખીલે છે. કેમકે એવાં ચરિત્રો જેવી ઉત્તમતા વળુવે છે તેવી ઉત્તમતા ફરી ઉપજાવવાનો ખાસ ઉદ્દેશ, અસર અને વલણ એવાં ચરિત્ર યોજવામાં રહેલાં હોય છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્ર એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. અરીસાવડે પોતાના ચહેરામાં ડાઘ જણાતાંજ મનુષ્ય તેને કાઢી નાખી કાંતિ વધારવા મથે છે; તેમ ચરિત્રરૂપી આરસીવડે પોતાના ગુણદોષ જોઈને મનુષ્ય દોષો ટાળવા અને સદ્ગુણો વધારવા જગત થાય છે. આમ ઉપ-દેશથી જે કામ નથી થતું તે કામ રૂડાં જીવનચરિત્ર સહેજે પાર પાડે છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો વાંચવાથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે; કૌવત, હિંમત, મહત્વાકાંક્ષા અને શ્રદ્ધા જગી ઉઠી રૂડાં અને મોટાં ઓનાં કામોમાં જોડાવા-લાગીદાર થવા ઉત્તેજાઈએ છીએ. આ પ્રમાણે ઉત્તમ ચરિત્રોના સહવાસમાં આવવું અને ઉત્તમ થવા પ્રેરાવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓ અને મંડળનો સહવાસ સેવવા ખરાબર છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો જાનાવી આપે છે કે, એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી લઘુ સુધી ઉત્તમ જાનાવી શકે તેમ છે; કેવાં ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે તેમ છે; કેવી ઉચ્ચ અસરો ફેલાવી શકે તેમ છે; અને મહત્તા મેળવવાનો માર્ગ સર્વ કોઈ માટે ઉઘાડે છે.

અમદાવાદ-રાયખંડ-માં સરતુ સાહિત્ય મુદ્રણાલયમાં
લિલ્હુ-અખંડાનંદના પ્રબંધથી મુદ્રિત. તા. ૧-૧૧-૩૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજાની કાગીરાચિટ્ટ વિભાગ]

અનુક્રમાંબ ૧૬૨૭૧ વર્ગિક

પુસ્તકનાં નામ ઝોનેશી સૂચનો

ક્રમ ૨૦૦૬

૧૬ ૨૫૨૧ વિચારશક્તિના ચમત્કાર અંશાલક

(“શુભ સામર્થ્ય”, સમૃદ્ધિ”માંથી મેળવેલા પીરાઈટ-સંગ્રહ

પ્રેરેલા વિચારમાં કેવો અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે તેનાં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો ડૉ. ફ્રેડરિક વાન ક્લેને આપ્યાં છે. તેઓ વેદકના ઍન્યુએટ અને આંતરિક પ્રભાવથી વ્યાધિ મટાડવાના હિમાયતી છે. તેમને આ બાબતમાં પ્રમાણભૂત ગણતા પૅરિસના જાળ આશાપક ડેમોવે સેન્ટ ઍન્ડ્રૂલની હૉસ્પિટલમાં નીચેના પ્રયોગ બતાવ્યા હતા.

તેમણે એક દર્દીને પાણીનો પ્યાલો આપીને કહ્યું કે ‘આ દારૂનો પ્યાલો છે’ આથી તે દર્દીએ તેને દારૂનોજ પ્યાલો માની લીધો ! તેમણે બીજા એક માણસને એક દડો ચાંદીનો ચમચો આપીને કહ્યું કે ‘હો આ ચમચો ગરમ છે’ આથી જાણે દારૂનો હોય એમ તેણે એ નાખી દીધો ! ત્રીજા એક માણસને તેમણે પુસ્તક આપીને કહ્યું કે ‘જુઓ આમાં બધાં પાનાં કોરાં છે’ એટલે તેને કોરાંજ દેખાયાં. પછી કહ્યું કે ‘હવે એ પર ફૂંક મારો અને ફરી જુઓ કે, એમાં બધે ચિત્રો અને છબીઓ છે.’ આથી એમાં તે માણસે આશ્ચર્યપૂર્વક તે વસ્તુઓ જોઈ અને ચિત્રોનું વર્ણન પણ કર્યું ! પરંતુ એના સિવાય એમાં બીજા કોઈને ચિત્રો જણાવી નહિ; જેથી તે બોલ્યો કે ‘આવું જાદુ મેં કદી જોયું નથી.’

પછી મિં. ડેમોવે બોલ્યા કે ‘એથી પણ વધુ ચમત્કારિક જાદુ બતાવીશ. આંખો બંધ કરી પાછી ઉઘાડો એટલે તમને માફ મસ્તક જણાશે નહિ !’ પછી તેણે આંખ બંધ કરી અને ઉઘાડી ત્યારે તે મિં. ડેમોવ તરફ આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યો ! મિં. ડેમોવે બોલ્યા કે ‘મસ્તક વિના હું કેવો લાગું છું ?’ આથી તે બિચારો જોરથી પોતાને માથે હાથ પછાડીને બોલ્યો કે ‘ખરેખર, હું દિવાનો બની ગયો છું !’

ડૉ. ફ્રેડરિક વધુ લખે છે કે—પોતે બિમાર છે એવી માન્યતા એક ઘોડામાં ઉપજાવવા માટેનો પ્રયોગ મેં જોયો છે. તેને ધાબળા-ઓ ઓઢાડાઈ; દવાઓ ચોળાઈ અને કરુણાળનક શબ્દોથી સંબોધી થાબડવામાં આવ્યો. આથી તેની ભૂખ મરી ગઈ અને તે ખાંધ પી શક્યો નહિ ! પછી બીજા એક સાળ ઘોડાનો પણ ઉંચો રાખી

પંપાણીને તથા પાટા બાંધી દવા ચોળીને લંગડાપણા વિષે તેની પૂરી ખાત્રી કરી આપવામાં આવી. આથી તે લંગડો બની ગયો અને આલવાનો પ્રયત્ન કરતી વખત લંગડાવા લાગ્યો !

દરેકમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય

(“સુખ સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ”માંનો થોડો ભાવાર્થ)

આપણે સઘળા જાણીએ છીએ કે, આપણા અંતરના હિંડા ભાગમાં એક એવો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે કે જે ખુદ પરમાત્મામાંથી આવે છે; સાચી વિવિધ શક્તિઓનો અખૂટ ભંડાર પોતાની સાથે લાવે છે અને ગરીબમાં ગરીબ પણ એ અખૂટ ભંડારની વચ્ચે—તે સર્વશક્તિમાન પ્રભુની પાસે—રહે છે; છતાં પણ આપણે તેનો લાભ લઈ જાણતા નથી !

જે મનુષ્ય આ સુખ-સામર્થ્યનો પ્રવાહ ગ્રહણ કરવા અને ખીજ-ઓ તરફ વહેવરાવવા માટે હૃદયનાં આગલાં અને પાછલાં કમાડ ખુલ્લાં રાખે છે; તેને કદી પણ તંગી અથવા દુઃખ જણાશે નહિ.

કેટલીક વાર એમ અને છે કે, માણસો પોતાના ખેતરમાં ફૂવા ખોદાવે છે પણ પાણી નહિ નીકળવાથી તેને વેચી નાખે છે. આથી પછી વધારે સાહસિક માણસો તે ફૂવા ખરીદે છે; વધારે હિંડા ખોદે છે અને પાણીનો અખૂટ ઝરા મેળવે છે ! આ પ્રમાણે ઘણા માણસો ઉપરોક્ત આંતરિક પ્રવાહ મેળવવા માટે અંતરમાં હિંડા ઉતરતા નથી તેથીજ આ સંસારક્ષેત્રમાંથી વીલે મોઢે ચાલ્યા જાય છે. આપણે એવું ન કરતાં જો અંતરમાં હિંડા ઉતરીએ તો એ મહાન પ્રવાહ જરૂર મળે; અને એ અખૂટ ઝરામાંથી એક વાર પણ પરમામૃત પીએ તો પછી આપણને કદી પણ તૃષ્ણા લાગે નહિ—કદી પણ તંગી જણાય નહિ.

સર્વના કર્તા અને અધિષ્ઠાતા સાથે આપણું સંદાનું તાદાત્મ્ય હોવાથી જ્યારે પણ ખરી આતુરતાથી આદરી ખેંસીએ ત્યારે એ તાદાત્મ્ય અનુભવી કૃતાર્થ થવાને આપણે શક્તિમાન છીએ; અને એ પ્રકારે એક વાર એ મહાન ઝરાનું આસ્વાદન લીધું એટલે પછી કદી પણ આપણને લાકિક ઇચ્છાઓ અને તંગીઓ સતાવી શકશે નહિ.

પ્રિય પાઠક ! જરા ઉંડાણથી વિચારી જે અને નોંધ કરી લે કે, તે અનંત ચિત્શક્તિ જ્યારે આપણુ સર્વને આલિંગન દહને ઉભેલી છે; આપણે સર્વ જ્યારે એ શક્તિના મહાન ભંડારની વચ્ચે-એ સર્વ પદાર્થોના મૂળ પાસે વસીએ છીએ; જ્યારે એ સર્વેશ્વરના ખોળામાં રહીએ છીએ; ત્યારે પછી કોઈપણ મનુષ્ય દીનદુઃખી શામાટે રહેવો જોઈએ ?

જે ચિત્શક્તિ સમસ્ત વસ્તુઓમાં રહેલી છે; જે ચિત્શક્તિ યુક્તાબનું પુષ્પ બહાર દેખાવા પૂર્વે તેનું સ્વરૂપ ઘડે છે અને જે ચિત્શક્તિ પ્રત્યેક પુષ્પ, પ્રત્યેક છોડ, પ્રત્યેક વૃક્ષ અને ઘાસના અંકુરનું સુદ્ધ સ્વરૂપ ઘડે છે; તે સર્વવ્યાપક પરમાત્માનાજ તમે અંશ છો; એ વાતની પ્રતીતિ તમે કદી પણ કરી છે? આ પરમચૈતન્યરૂપ અગાધ મહાસાગર કે જે સમગ્ર વિશ્વની પેઠે તમારામાં પણ પોતાના સર્વ મહત્ત્વ અને સામર્થ્ય સાથે વ્યાપી રહેલો છે; તથા સર્વશક્તિમાન અને વિશ્વંભર છે; એ વાત પણ તમારા જાણવા સમજવામાં આવી છે ?

એક માણસ આ ચિત્શક્તિને એકાદ એવી પ્રતિમા કે ચિત્ર પાછળ વાપરે છે કે જે જોઈને લોકો મુગ્ધ બની જાય છે; બીજો માણસ તેને એક અદ્ભુત ઈમારત બાંધવામાં વાપરે છે; ત્રીજો રેલ્વે બાંધવામાં, ચોથો ટેલીફોન અથવા સીવવાનો સાંચો બનાવવામાં અને પાંચમો પ્રેક્ષકોને ભ્રષ્ટ અને અનીતિમાન બનાવનારી હલકટ મૂર્તિઓ, વાર્તાઓ કે નાટકો બનાવવા કે ભજવવા પાછળ તેને વાપરે છે !

માણસના મગજરૂપી જે અદ્ભુત અને સૌથી વધારે આશ્ચર્યકારક વસ્તુ ઈશ્વરે આપણને આપી છે; તેને માટે દરરોજ તેનો આભાર માનીને તથા તેને સ્વસ્થ અને સદુપયોગમાં રાખ્યા કરીને કૃતગ્રતા દર્શાવવાને બદલે આપણે તેનો એટલો બધો દુરુપયોગ કરીએ છીએ કે જેથી, તેના વડે જે અતિ મહત્ત્વનું અને ખાસ કર્તવ્ય સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે તેનો એક લક્ષાંશ પણ આપણે સિદ્ધ કરી શકતા નથી !

કેટલું બધું પરમસુખ પામવા માટે અને કેવું ભવ્ય જીવન ગાળવા માટે આપણા મગજની રચના કરેલી છે ! છતાં આપણે તેને વગર સમજીએ એવી અનાદી અને પાશવ રીતે વાપરીએ છીએ કે જેથી તે પરમસુખ અને ભવ્ય જીવન આપણી કદપનામાં પણ આવી શકતું નથી !

જેઓ પામરતા અને વિષયીપણાના ભારે પરિશ્રમ તથા અનિત્યતાના ભારે આચકાઓ ખમ્યા પછીજ તેમાંથી સુખશુદ્ધિ છોડે છે; તેમના કરતાં જેઓ મહાન અવતારો, પેગંબરો અને ઋષિમુનિઓના અનુભવસિદ્ધ આદેશ માની લઇને સર્વેનાજ સત્યનો માર્ગ પકડે છે તથા આંતરિક શક્તિઓ સમજી તથા જગાડીને તેનીજ પાછળ વાપરે છે; તેમનો માર્ગ અવશ્ય ઘણો ટુંકો અને સરળ થઇ રહે છે.

ન્યારે મનુષ્યના જીવનમાં સત્ય અને ન્યાયનો મહાન સિદ્ધાંત ઓતપ્રોત થઇ જાય છે; ત્યારે આખા જગતનો વિરોધ હોય તોપણ તે તેને વળગી રહેવા શક્તિમાન થાય છે.

જગતમાં થઈ ગયેલા મહાત્માઓ કાંઈ અસાધારણ મગજ-શક્તિને લીધે મહાપુરુષ ખન્યા નહોતા; પણ મગજશક્તિનો મુખ્ય મુદ્દા પાછળ સદુપયોગ કરી ન્યાય અને સત્યના મહાન સિદ્ધાંતો સમજી શકવાથી તથા એ સમજણને અનુસરી શકવાથી ખન્યા હતા.

એક તો પોતાનાં આજ્ઞાસ, અજ્ઞાન વગેરેને લીધે પરાણે વેઠવી પડતી નિર્ધનતા, અને બીજી ઉચ્ચ જીવન અને સર્વોત્તમ લક્ષ્ય સાધવા માટે ધનચેત્તવમાંથી આસક્તિ તજી ધરાદા અને ઉત્સાહપૂર્વક ભોગવાતી નિર્ધનતા છે. આ બીજી પ્રકારની નિર્ધનતા એ કાંઈ દુર્દશા નથી પણ કરોડાધિપતિઓને શરમાવે અને નમાવે એવી અસામાન્ય સળંગતા-સંઘનતા-છે; કે જે દશા શુદ્ધ, શંકર, ગૌરાંગ, કબીર, ૯૦ મહમદ સલ્વ, ખ્રીસ્ત, જરથોસ્ત, નરસિંહ મહેતા, મીરાં, ગુણસીદાસ, રામદાસ, તુકારામ, જ્ઞાનેશ્વર, ક્રિંકન, ગાર્શીદઝ, રામકૃષ્ણ, દયાનંદ, વિવેકાનંદ, રામતીર્થ વગેરે અનેક દિવ્યાત્માઓ ભોગવાંને પૂજાઈ ગયા છે.

તેઓ જાણતા હતા કે, તેમના આત્મામાં (તેમના શરીરરૂપી પડદા પાછળ) કોઈક એવી અગાધ શક્તિ રહેલી છે કે જે સામાન્ય માનવશક્તિ કરતાં અત્યંત ઉચ્ચતર છે; અને જો એ દિવ્ય શક્તિની અવજ્ઞા થઈ તો તેની સાથેનો સંબંધ તૂટી જશે. તેઓ આ વાત પણ જાણતા હતા કે, સિદ્ધાવસ્થામાં તેમના ઉપદેશરૂપે પણ તે પરમ ક્ષત્યજ પ્રવર્તે છે, અને તેઓ તો તેમાં સાધનમાત્ર-નિમિત્તમાત્ર છે.

નિર્ધનો અને ધનવાનો

(“ભાગ્યના અષ્ટાઓ”માં નો થોડો સારાંશ)

કોઇ પાસે પુષ્કળ ધનમાલ હોય તેથી બેને મારી પાસે બડાઇ મારવા દેવો જોઇએ નહિ અને બતાવી આપવું જોઇએ કે હું પૈસા વિના ચલાવી શકું છું; તથા કોઇ મને પૈસા, સુખ કે માન આપીને ખરીદી શકતો નથી. મારી પાસે પાઈ ન હોય તથા રોટલો તેને ત્યાંથી મળતો હોય તોપણ તે મારી આગળ રંક છે. —ઈમર્સન

કોઇ પણ વસ્તુએ મારા હૃદયને સૌથી વિશેષ અસર કરી હોય તો તે નાના ધરમાંના મોટા અંતઃકરણે કરી છે. —લાક્ટેર

જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સંગ્રહ વધવાથી માણસો વૈભવી-પતિત થાય છે તે દેશનું અનિષ્ટ જલદી થાય છે. —ગોલ્ડસ્મિથ

આરામ નહિ પણ પ્રયત્ન, અને સગવડ નહિ પણ મુશ્કેલીજ ઉત્તમ માણસો ધટે છે—માણસોને ઉત્તમ બનાવે છે.

એક માણસને બ્યારે ઈશ્વર શિક્ષણ આપવા માગે છે ત્યારે તે એને સર્વ સાધનોવાળી શાળામાં નહિ પણ તંગીની પાઠશાળામાં મોકલે છે.

ભર્તૃહરિ, ગોરખ, ગૌરાંગ, જ્ઞાનેશ્વર, તુકારામ, રામદાસ, તુલસી-દાસ, જુહ, ખ્રીસ્ત, ૬૦ મોહમ્મદ (સલ્), કાનકયુશિયસ, નાનક, કપ્પીર, વૃસિંહ, સુદામા, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, રામતીર્થ, અગાસિઝ, ફિલિપ્સ, બ્રૂક્સ, થૌરો, ગૅરિસન, ઈમર્સન, બીચર, એ સૌ વિરલ આત્માઓ પૈસા વિનાના શ્રીમંત હતા. તેઓ પક્ષીમાં અને પુષ્પમાં સૌન્દર્યનું, ધાસમાં પ્રજુલીલાનું, વહેતા ઝરામાં ગ્રથોનું, પાપાણુમાં ઉપદેશનું અને પ્રત્યેક વસ્તુમાં કલ્યાણનું દર્શન કરતા હતા. તેઓ જાણતા હતા કે, માણસને સૃષ્ટિસૌન્દર્યના ભોક્તા થવા માટે કરી કર ભરવાનો નથી. તેમને જગતનો પ્રત્યેક પદાર્થ સૌન્દર્યના મહાન અષ્ટા પાસેથી ખાસ સંદેશો લાવતો જણાતો; અને તે પ્રત્યેક પદાર્થમાં તેનીજ શક્તિ અને સુંદરતા તેઓને જણાતી. જેવી આતુરતાથી રણમાંનો તરસ્યો પ્રવાસી વૃક્ષધટામાંના ઝરણાનું ઠંડું પાણી પીએ, તેવી આતુરતાથી

તેમનાં મુમુક્ષુ અંતરોએ ખીડ, ખેતર, પુષ્પ, પક્ષી, નાળાં, પર્વત અને જંગલમાંથી તે પરમાત્માની શક્તિ અને પ્રેરણા ખેંચી હતી અને તત્વામૃતનું પાન કર્યું હતું. આવી રીતે પ્રાણીઓ અને પદાર્થોમાં રહેલી સારભૂત શક્તિ અને સંપત્તિ તારવી કાઢવી, તથા એ પરમામૃતના ખ્યાસા આતુર માનવીઓ પર તેની વૃષ્ટિ કરવી, એ પણ તેમનું કાર્ય હતું. તેઓ માનતા કે, મનુષ્યને સૌથી વધારે મહત્ત્વનો ખોરાક મુખ રસ્તે મળતો નથી પણ મન દ્વારા મળે છે. કારણ કે મનુષ્યો જે માત્ર પૈસા અને અન્નથીજ જીવતાં હોય તો તેઓ કેવળ પશુનીજ સ્થિતિમાં હોય. વળી મનુષ્યમાં વિકાસ પામવાની જે અમર્યાદ શક્તિ છે તે વિકાસ માટે સ્થૂળ ખોરાક કરતાં માનસિક ખોરાકનીજ તેને બહુ વધારે જરૂર છે. આ પ્રમાણે તેમની સમજણ, ભાવના, શોધ અને સાધના ઉંચી ને ઉંચી ચલી ચાલી અને પરિણામે તેમનાં અંતઃકરણ વિશુદ્ધ થઇ સર્વના કર્તાહતાં, નિયંતા અને અધિષ્ઠાતા પરમાત્મદેવ સાથે અભેદ અનુભવવાવાળાં બની રહ્યાં હતાં. આથી તેમણે વિકાસ પામતા છોડમાં, હાલતી વનસ્પતિમાં, સુંદર પાકમાં અને માનવ-ચારિત્ર્યમાં પરમાત્મદર્શન કર્યું; તથા પ્રત્યેક ઝરામાં, પ્રત્યેક નક્ષત્રમાં, પ્રત્યેક પુષ્પમાં, પ્રત્યેક ઝાકળખિંદુમાં, પ્રત્યેક પ્રાણીના હૃદયમાં અને સર્વત્ર તેનુંજ પ્રતિબિંબ જોયું. તેઓ માનતા હતા કે, માનવપ્રકૃતિ અને સમગ્ર સૃષ્ટિ મનુષ્યના મહાન શિક્ષકરૂપ છે. જે તેનો યોગ્ય સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તેઓ એની અસભ્ય રીતભાતને સભ્ય બનાવે; એના બેરોજી જીવનને સુંદર બનાવે; સુંદર જીવનને પવિત્ર બનાવે અને પવિત્ર જીવનને પ્રભુમય બનાવે એમાં જરાય શક નથી.

કપલા વિચારોથી ખાત્રી થાય છે કે, આપણે સર્વ જે સ્થિતિમાં રહી શકીએ તે કરતાં ઘણી નીચી ભૂમિકામાં વસીએ છીએ અથવા આપણે અધિકારમય દુઃખદાયક ખીણોમાં ભગ્યા કરીએ છીએ. આપણે એમ અટવાયા ન કરતાં જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય સૂર્યથી પ્રકાશી રહેલા ચારિત્ર-રૂપી ઉચ્ચ અને પરમાનંદપ્રદ શિખર પર ચઢી જવું જોઈએ. ઈશ્વરે આપણા દરેકના હાથમાં જીંદગીરૂપી જે મહાન ગ્રંથ આપ્યો છે તેના

પ્રત્યેક પાનાપર ગુણ સત્યો તેણે સ્પષ્ટ લખેલાં છે; છતાં અકસોસ કે આપણે તે પાનિયાં વાંચ્યા વિના ધૂળ પથરા પાછળજ દાડ્યા કરીએછીએ!

રાફેલ પણ વગર પૈસે શ્રીમંત હતો. સર્વ દાર તેને માટે ખુલ્લાં હતાં. તેનો સર્વત્ર સત્કાર થતો અને જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં તેનો સુમધુર આત્મા જ્ઞાન, ચારિત્ર અને આનંદનું વાતાવરણ ફેલાવતો.

હેત્રી વિલ્સન પણ વગર પૈસે શ્રીમંત હતો. પોતાના ઉચ્ચ દરજ્જાને ભૌતિક ઉન્નતિનું સાધન બનાવવા તરફ તેને એટલો તિરસ્કાર હતો કે જ્યારે તેને દેશના વાઇસ પ્રેસિડેન્ટ નીમવાનો સમારંભ થવાનો હતો ત્યારે તે પ્રસંગના ખાસ જરૂરી ખર્ચ માટે તેને પોતાના સાથી પાસેથી વીસ પૌંડ ઉછીતા લેવા પડ્યા હતા! પ્રથમ તે મોઝીનો ધંધો કરતો ત્યારે પણ ગરીબોનો એવો પરમ મિત્ર હતો કે પ્રત્યેક કાયદા વિષે હમેશાં એમજ પૂછતો કે “ શું એ કાયદાથી ગરીબોનું બહુ થશે?”

શું આપણે બુદ્ધ, શંકર, મહાવીર, કાઇરટ, જરથોસ્ત, સુદામા, નરસિંહ મહેતા, મહંમદ (સલ્વ), રામકૃષ્ણ પરમહંસ, દયાનંદ, ગાંધી કે ક્રાન્ડ્યુશિયસ ઇત્યાદિ ત્યાગી અને ગૃહસ્થાશ્રમી મહાત્માઓનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવા કામળ, ઉદાર, સ્વાર્થત્યાગી, સંયમી અને પ્રમાણિક થવા માગીએ છીએ? જે તેમ હોય તો તો બહેને આપણાં ગજવાં તળિયાઝાટક ખાલી હોય તોપણ આપણને એ મહાન ઇચ્છારૂપે બહુ અમૂલ્ય પવિત્ર મહાધન મળેલું સમજવું.

લગભગ દરેક મનુષ્ય પોતાની પાસે હોય તે કરતાં વધારે ધન માગે છે; અને તેની પાછળ દોડી દોડીને હાંશી ગયેલા લાખો કરોડોની એ ભૂખ હજી ભાગી નથી તેમ ભાગશે પણ નહિ; છતાં પણ શું આ જગતમાં સુવર્ણ અને ભોગવિલાસ સિવાય બીજી કોઈ ઇચ્છવા-યોગ્ય વસ્તુજ નથી?

‘તૃષ્ણા’ એ તો ધારતેલ નંખાયે જતા આગના મોટા ઢગલા જેવો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો જળરદસ્ત રાક્ષસ છે. આ ભૌતિક સંપત્તિરૂપી ડગલો જેમને જેમને બહુ લાંબો પહોળો મળેલો તેમને પણ-તેમના તૃષ્ણારૂપી શરીર કરતાં નાનોજ પડ્યો છે. ફિલિપ બુક્સ કહે છે કે

“સુંદરતાની જેમ પેટી ભરાતી નથી અને સદૃશ્યનું જેમ વહાણ ભરાતું નથી; તેમ દ્રવ્યથી કોઇનું મન ભરાતું નથી.”

કેરિપયન સમુદ્રમાં એક વહાણ ડૂબવાની તૈયારીમાં હતું ત્યારે એક ખલાસી બહુ આતુરતાથી ગળવામાં નાણું ભરવા લાગ્યો. માત્ર જે એકજ હોડી હતી તેમાં પોતાની સાથે ખેસી જઈ જીવ બચાવવાનું તેના સાથીઓ તેને કહેતાજ રહ્યા; પરંતુ લાંબા વખતથી તેણે જે ચળકતા રૂપિયાની ધગ્ગા અને ભક્તિ કરેલી તેનો લોભ તે તજી શક્યોજ નહિ અને છેવટે બિચારો વહાણની સાથેજ ડૂબી મુઓ !

મૂરના ‘યુટોપિયા’માં ત્યાંના બદમાસ અપરાધીઓમાં સુવર્ણ પ્રત્યે ધિક્કાર દસાવવા માટે તેમના લાથપગમાં સોનાની ભારે સાંકળો અને કાનમાં સોનાની ભારે કડીઓ પહેરવાની ફરજ પડતી અને ચુંદેગાર બાલકોને તો હીરામોતીથી એટલાં લાદવામાં આવતાં કે જેથી તેઓ પણ તેના સંગ્રહનો અને શોભાનો મોહ તજી દે.

અરે ઓ અંધ અને સારાસારના વિવેકવિનાના માનવીઓ ! તમે ભૂસાને ભરી રાખો છો અને અનાજને બાળી મૂકો છો ! જે જડ દ્રવ્યનો તમે ઉપયોગ કરી શકતા નથી તેને તમે એકદુનું કરી રાખો છો; અને જે દેવી સંપત્તિ વડે પરમ પદાર્થ મેળવી શકો તેના તરફ બેદરકાર રહો છો !

શ્રીમંતો દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરતા નથી તેથી એક નિર્ધન મનુષ્ય તેમનો ઉપલાસ કરતો હતો; એટલામાં તેને એક અન્નદાયો માણસ મળ્યો. તેણે તેને એક કોથળા આપીને કહ્યું કે “આમાંથી ધગ્ગાશો ત્યારે ત્યારે અકેક રૂપિયો મળ્યા કરશે. શરત એટલી કે એ કોથળાને ફેંકી દો નહિ ત્યાં સુધી એક પણ રૂપિયો તમારે ખર્ચવો નહિ.” પેલો માણસ તો રાજી રાજી થઈ જઈ કોથળામાંથી રૂપિયા પછી રૂપિયા કાઢવા મંડી પડ્યો ! “અમુક રકમ ભેગી થતાં બ્યાજથીજ મોજ માણીશ” એવા વિચારથી વાપરવાનું મુદતની રાખતો ગયો અને આ તરફ ધારેલી રકમ ભેગી થાય તે પહેલાંજ એથી વધારે રકમ મેળવવાનો વિચાર તેના મનમાં નક્કી થઈ જતો ! આ પ્રમાણે હજારથી લાખે અને કરોડે પહોંચ્યા છતાં પણ વાપરવાનું તો ઠેલાયાજ

કયું; આયુષ્ય ખૂટયું અને રૂપિયાજ ગણતો ગણતો તે મરી મર્યો !

એક વાર એક બિહુકને લક્ષ્મીદેવી મળ્યાં. તેમણે કહ્યું કે “તારી ઝાળીમાં તું કહે તેટલું સુવર્ણ લરી આપવા તૈયાર છું. શરત એટલીજ કે, તેમાંનું જેટલું જમીન પર પડશે તેટલું ધૂળ થઇ જશે.” પછી તે બિહુકે ખુશી થઇ જઇ ઝાળીમાં સુવર્ણના સિક્કા ભરવા માંડ્યા. ઝાળી તો ભરાઇ ગઇ પણ તૃષ્ણાને ખાડો વધ્યા કરી વધુ ને વધુ માઝાજ કયું ! છેવટે સિક્કાના ભારથી ઝાળી ફાટી પડી અને બધું જમીન પર પડી ધૂળધાણી થઈ ગયું !

ન્યારે સેન્ટ્રલ અમેરિકા નામની આગબોટ દુબવાની અણી પર આવી સારે તેની વ્યવસ્થા રાખનારી સ્ત્રીએ જેટલું પણ હાથમાં આવ્યું તેટલું દ્રવ્ય લઈને પોતાના કપડામાં બાંધી લીધું અને આગબોટને છોડી જતી છેડી હોડીમાં બેસવાને ફૂંકે માર્યો; પરંતુ ધનના બોળને લીધે તેનો ફૂંકે હોડી સુધી નહિ પહોંચતાં તે દરિયામાં પડી અને એવી રીતે તેના સુવર્ણજ તેને સૌના પહેલી અને ઉંઘે માથે દરિયાને તળિયે પહોંચાડી દીધી !

એક મહારાજને એન પડતું ન હોવાથી તેણે પોતાના જોષી-ઓની સલાહ લીધી. તેઓએ કહ્યું કે જો આપ કોઇ પૂર્ણ સુખી માણસનું પહેરણ પહેરે તો આપને સુખ થાય. પછી સમસ્ત રાજ-વંશીઓ અને શ્રીમંતોને ત્યાં તેણે તપાસ કરાવી, પણ તેઓમાં તો કોઇ પૂર્ણ સુખી મળ્યો નહિ. અંતે એક આત્મતૃપ્ત મસ્તરામ પૂર્ણ સુખી જણાયો; પણ અફસોસ કે મહારાજના દુઃખનો ઇલાજ તો હમેશ જેટલોજ દૂર જણાયો ! કેમકે એના મનમાં કે શરીરમાં કશું દુઃખ નહોતું તેમ એની પાસે પહેરણ પણ નહોતું !

અસંખ્ય માણસોએ આ જીવનરૂપી મધપૂડામાંથી મધમાખી-ઓના ડંખ ખાધા વિના મધ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે; પરંતુ તેમને સફળતા મળી નથી. “નંદ રાજાએ ધનમાં સુખ શોધ્યું; ઍન્ટનીએ લોકપ્રેમમાં સુખ શોધ્યું; ખૂટસે કીર્તિમાં તે શોધ્યું અને સીઝરે રાજ્ય-વૃદ્ધિમાં શોધ્યું. પણ તેમાંના પહેલાને વિનાશ મળ્યો; બીજાને અપમાન

મળ્યું; ત્રીજાને તિરસ્કાર મળ્યો અને છેલ્લાને અકૃતજ્ઞતા મળી. આ પ્રમાણે છેવટે પ્રત્યેક શોધનારનો પોતાનોજ નાશ થયો!"

હવે એક પૈસાદાર નહિ એવા ગૃહસ્થ મહાત્માની વાત સાંભળો:-

ડા. ગોલ્ડસ્મિથને વૈદકશાસ્ત્રના અભ્યાસી તથા મનુષ્યજાતિના પ્રેમી સાંભળીને એક ગરીબ સ્ત્રીએ તેને પત્ર લખ્યો કે "મારા પતિની ભૂખ મરી ગઇ છે અને બહુ શોકદાયક સ્થિતિ છે; માટે કંઈ દવા મોકલશે તો આભાર થશે." તે દયાળુ કવિએ તરતજ તેને ઘેર જઈ દરદી સાથે વાતચિત કરી તો જણાયું કે તે સાવ નિર્ધનતાને લીધે એ રોગથી પીડાતો હતો. આથી ગોલ્ડસ્મિથે તેને કહ્યું કે "હું કલાકેકમાં થોડી ગોળીઓ મોકલું તે વાપરવાથી તમારો રોગ જશે." પછી તેણે ઘેર જઈ ડબ્બીમાં દસ ગીની મૂકી તે પર ચિટ્કી ચોઢી મોકલી કે "જરૂર પડે તેમ આનો ઉપયોગ કરજો; ધીરજ રાખજો અને શુભેચ્છા રાખજો. એટલે વ્યાધિ મટી જશે."

ગોલ્ડસ્મિથ કેટલીક વાર પ્રસંગ જણાતાં પોતા પાસેનાં એક જોડી વસ્ત્રોમાંથી પણ અર્ધો ભાગ આપી દેતો! એક વાર તેણે પોતાની પથારીની ચાદર અને ઓઢવાનું ગોઢડું પણ આપી દીધું અને પોતે ટાઢથી બચવા તળાઇ નીચે ભરાઈ ગયો!

માટે વાંચનાર બંધુ! તમારા અજ્ઞાન અને ભ્રમણાનો નાશ કરવા માટે તથા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યનો ઝંડો ઉંચો ફરકાવવા માટે તમને તમારા પોતાના સ્વયંસેવક બનવાની ખાસ સૂચના છે.

નાના ઘરમાં મોટાં હૃદય

(“આગળ ધસો”માંનો થોડો સારાંશ)

એક ફ્રેન્ચ છોકરાએ સાંભળ્યું કે મેંડમ મેલિશ્ચાન આજ રાત્રે સંગીત રજુ કરશે. તેના મનમાં થયું કે, તે હું પણ સાંભળું તો કેવું સારું! પણ ઘરમાં આવ્યાને ટુકડો નહોતો; કશું ખાધેલું નહિ અને માતા માંદી હતી. આ ગરીબ માતાને એકાદ નારંગી આપી શકું તો તેને કેવું સારું લાગે! કેવું સુખ થાય! એવા વિચારથી તેણે એક નાની પેટીમાંથી ડાઘાવાળો એક કાગળનો કકડો લીધો અને ઉધતી માતા તરફ નજર નાખીને ચાલી નીકળ્યો.

મેલિશ્ચાને નોકરને પૂછ્યું કે એ વળી કેાણ રાહ જુએ છે! મને હવે લોકોને મળવાનો કંટાળો આવે છે. નોકરે કહ્યું કે મળવા આવનાર પીળાં ઝુલ્ફાંવાળો એક નાનો છોકરો છે. તે કહે છે કે, તેને મળવાથી તમારે દિલગીર થવું પડશે નહિ અને વધારે રોકાવું પડશે નહિ. તે મહાન ગાનારી મેંડમે સ્મિત કરીને કહ્યું કે વાર ત્યારે આવવા દે. છોકરાંને હું ના કહી શકું નહિ.

પછી પિયરે મેંડમ પાસે જઈને કહ્યું કે “મારી માતા ખુબ ખિમાર છે; ઘરમાં ખોરાક નથી અને દવા ખરીદવાની શક્તિ નથી; તેથી મને વિચાર આવ્યો કે તમે મારું રચેલું એક સંગીત જલસામાં ગાઓ તો કેાઈ તે ખરીદી લે અને મારી માતાને ખોરાક અને ઔષધ મળી શકે.” મેલિશ્ચાને તે રાગ મનમાં ગાઇ જાયો અને છોકરા સામે ઉંડી નજર નાખી પૂછ્યું કે “તેજ આ સંગીત રચ્યું છે? મારા જલસામાં તું આવીશ?” “હા, આવું તો ખરો, પણ માંદી માને મૂકીને અવાય એમ નથી.” “તો તારી માની સંભાળ માટે આજ હું કેાઈને મોકલીશ. લે આ એક કાઉન, તેમાંથી ખોરાક અને દવા લાવજો. જલસાની આ ટિકિટ લે. એ દેખાડવાથી મારી નજીક તને જગ્યા મળશે.”

નારંગી વગેરે માતાને લાવી આપીને પછી રાત્રે પિયર જલસામાં ગયો. બેન્ડે દુઃખદર્શક એક નાનો રાગ ઉપાડ્યો અને મેંડમ મેલિશ્ચાને પોતાની મીઠી અને હૃદયદ્રાવક જખાન છોડી દીધી!

પિયરને ઘણો હર્ષ થયો; પણ વિશાળ શ્રીતામંડળમાં ધણીની તેજસ્વી આંખોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં ! બીજો દિવસે તે ગરીબ ઘરનાં બારણાં ઉઘડ્યાં અને મેડમ મેલિશ્ચાને પિયરનાં પીળાં ઝુલ્ફાં ઉપર હાથ રાખી તેની માતાને કહ્યું કે:—“ સન્નારી ! તમારા આ બાળકે સારા પૈસા પેદા કર્યા છે. લંડનના એક સારામાં સારા પ્રકાશકે તેના નાના સંગીત માટે ૩૦૦ પૌંડ આપવાની માગણી કરી છે અને વેચાણમાંથી અમુક રકમ મેળવ્યા પછી પિયર તેના નક્કનો ભાગીદાર થશે. ઈશ્વરનો આભાર માનો કે તેણે તમારા બાળકને આવી ઉત્તમ બક્ષિસ આપી છે.” આ સાંભળી તે છોકરો ધુંટણીએ પડ્યો અને જે માયાળુ હૃદયે ગરીબ માટે આટલી લાગણી બતાવી તેના ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી. પછી થોડાં વર્ષ બાદ મેલિશ્ચાન મરણ પામી ત્યારે તેની સેવામાં રહી છેલ્લી લાણ સુધી જેણે આનંદ આપ્યો હતો તે આ સંગીત રચનારો અને પૈસાદાર થયેલો પિયરજ હતો.

કોઇ મરી જાય ત્યારે લોકો પૂછે છે કે, પાછળ કેટલી પૂંજ મૂકી છે ? પણ ઈશ્વરના પાર્ષદ તો એજ પૂછે છે કે, તેણે દુઃખી-ઓનાં દુઃખ ટાળવાનાં કામ શાં શાં કર્યાં છે ?

એડિનબરોમાં એક દિવસ કકડતી ટાદ પડી ત્યારે એક કંગાળ, અને ચીંથરેલાલ છોકરાએ રસ્તામાં એક સહગૃહસ્થને કહ્યું કે ‘સાહેબ ! દીવાસળી ખરીદશો ?’ ગૃહસ્થે કહ્યું કે ‘મારે જરૂર નથી.’ નાના છોકરાએ કહ્યું કે ‘કિંમત માત્ર પેનિ છે.’ ગૃહસ્થે કહ્યું—‘પણ મારે ખપ નથી.’ પછી તે છોકરાએ કહ્યું કે ‘તો એક પેનિની બે લ્યો.’

આ હકીકત લખતાં એ ગૃહસ્થ કહે છે કે, તેને દૂર કરવા માટે મેં એક પેટી ખરીદી; પણ છૂટી પેની નહિ નીકળવાથી મેં કહ્યું કે હું કાલે પેટી લઇશ.

તે છોકરો બોલ્યો કે:—‘અરે આજેજ લ્યો. હું ઘણો ભૂખ્યો છું. લાવો પરચુરણ લાવી આપું.’ પછી તે શિલિંગ લઇ વટાવવા દોડી ગયો; પણ રાહ જોવા છતાં જણાયો નહિ. તેના ચહેરા પર કાંઇક એવી છાપ હતી કે જેથી તેના વિષે ખોટો વિચાર આવ્યો નહિ,

પછી સાંજે મોડો એક નોકરે આવી કહ્યું કે, એક છોકરો મળવા ધારે છે. પછી તે છોકરાને જોતાંજ જણાયું કે શિલિંગ લેનારા છોકરાનો તે નાનો ભાઇ હતો. તે એનાથી પણ વધારે ચીંથરે-હાલ, દુબળો અને કંગાળ હતો. તે તેનાં ચીંથરાંમાંથી કાંઇક કાઢીને બોલ્યો કે “સેન્ડિ પાસેથી તમે દિવાસળી લીધી હતી? લ્યો ત્યારે તમારા શિલિંગમાંના ચાર પેન્સ. સેન્ડિથી અવાય તેમ નથી. તેને અકસ્માત નડવાથી ટોપી, દિવાસળીની પેટીઓ અને તમારા ૧૧ પેન્સ ગુમાવ્યા છે; બન્ને પગ ભાગી ગયા છે, જરા પણ દીક નથી. દાકતર કહે છે કે તે નહિ બચે. મારાથી આટલુંજ અપાય તેમ છે.” પછી તે છોકરો ડસકે ડસકે રડવા લાગ્યો. મેં તે છોકરાને આવડાનું આપ્યું અને તેની સાથે સેન્ડિને જોવા ગયો. ત્યાં જણાયું કે આ બે નાના છોકરા એક કંગાળ અને નશો કરનારી ઓરમાન મા સાથે રહેતા હતા અને તેમનાં માતપિતા મરણ પામ્યાં હતાં.

હાડિયાંના એક ટગલા ઉપર બિચારા નાના સેન્ડિને મેં પડેલો જોયો. હું ગયો કે તરતજ તે મને ઓળખીને બોલ્યો કે “સાહેબ! શિલિંગ વટાવીને આવતો હતો ત્યારે ઘોડાએ લાત મારી. મારા બન્ને પગ ભાગી ગયા. રૂખી, ભાઇ રૂખી! હવે હું બચીશ નહિ. હું જઇશ એટલે તારી સંભાળ કેણુ લેશે! રૂખી! તું શું કરીશ?”

મેં તે દુઃખી ચતા બાળકનો હાથ લઇ કહ્યું કે:—“હું રૂખીની હમેશાં સંભાળ લઇશ.” તે મારી વાત સમજ્યો અને મારો આભાર માનતો જણાયો. તેની ભૂરી આંખોમાંનું તેજ હુમ થઈ ગયું અને એક પળમાં—માતાની છાતીપર સૂતેલા બાળકની પેઠે તે શાંતિથી પ્રભુના દરબારમાં દાખલ થયો કે જ્યાં દુબ્બો તરફનાં કોઈ વિધન નથી અને જ્યાં નિરાધારોને આધાર અને ચાકેલાઓને વિશ્રાંતિ મળે છે.

જખમી થઇ મરણ પામતા આ દિવાસળી વેચનારા નાના છોકરામાં પરમેશ્વરે કેવી ઉત્તમ પ્રમાણિકતા મૂકી હતી! તે ક્યાં જશે તેની તેને ખબર ન હતી; પણુ ગરીબોનાં લોહી ચૂસનાર, અને આક્રમક વેળાએ ધૂતકારી કાઢનાર લક્ષાધિપતિ નરરાક્ષસો કરતાં—

જે સદ્ગુણોનું સ્વર્ગ જાનેલું છે તેવા સદ્ગુણનું—પ્રમાણિકતા, સત્ય અને દયા વિષેનું તેને બહુ વધારે જ્ઞાન હતું. x

એક વાર જ્યારે પૂરથી ભરપૂર આડિજ નદીએ વેરોનાનો પૂલ તોડીને ફેંકી દીધો હતો અને માત્ર એકજ કમાન રહી હતી; તે વખતે એક ઉદાર ઉમરાવે કહ્યું હતું કે “પેલાં કમનસીબ લોકોને બચાવવાની જે હિંમત ધરશે તેને હું સો સિક્કા આપીશ.” પણ જીવના જોખમે જા્ય કાણુ ? આ વિભાગમાં જે ધર હતું તેના પાયા હવે ડગમગી રહ્યા હતા અને બારીઓમાંથી તેમાંના લોકો મદદ માગી રહ્યા હતા. આ આફત જોઈ નહિ શકવાથી એક યુવાન ગામડીઆએ એક હોડી રેલમાં ઝુકાવી. ધરની કમાનને ટકાવી રાખનારા થાંભલા આગળ તે ગયો; પોતાની નાની હોડીમાં આખા કુટુંબને લઈ લીધું અને જમીન ઉપર સહીસલામત ઉતાર્યું. આ જોઈ ઉમરાવે કહ્યું કે “બહાદુર યુવાન ! લે, ઘણા આનંદ સાથે આ પૈસા આપું છું.” યુવાને કહ્યું “હું નહિ લઉં. હું જીંદગી વેચતો નથી. આ ગરીબ કુટુંબને પૈસાની જરૂર હોવાથી તેમને આપો.”

પીળા મહામારીના રોગ વખતે એક મોટી વખારમાંનાં સઘળાં માણસ નાઠાં; પણ એક યુવાન કારકુને પોતાની જગા છોડી નહિ. તેના મિત્રોએ ઘણું કહ્યું પણ માન્યું નહિ અને માલિકે બારણાં બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો ત્યાંસુધી તે રહ્યો. પછી તરતજ તે બીજી વખારમાં ગયો અને ત્યાં રાતદહાડો કામ કરવા લાગ્યો. સવાને માટે તે કપડાં પણ ઉતારતો નહિ અને જમવામાં પણ ધણો થોડો સમય લેતો. પછી આ દુકાનના માલિકને તાવ લાગુ પડ્યો તેની મરતાં-સુધી આ યુવકે ચાકરી કરી. પછી રસોઈ કરનારને તાવ આવ્યો તેને પણ ચાકરી કરી બચાવ્યો; તેના અંતરના એક મિત્રને બિમારી થતાં કર્તવ્ય બજાવી તેને પણ સાંજે કર્યો.

x આવા અસરકારક અનેક દાખલાઓથી ભરપૂર “સદ્ગુણી બાળકો” ન વાંચ્યું હોય તો વાંચજો અને તમારાં બાળકોને પણ આપજો.

પછી તેને ચોતાને એ દુષ્ટ પ્લેગ લાગુ પડ્યો. તેની ચાકરીથી જે યુવાન સાંજે થયો હતો તેણે એ વખતે આભારવૃત્તિ દર્શાવીને રાતદહાડો તેની ચાકરી કરી. તેની શક્તિના પ્રમાણમાં આ કામ મુશ્કેલ હતું. તેના જે મિત્રો રોગના ભયથી તેની નજીકમાં આવતા નહિ તેને મોકલેલા સંદેશામાંનો છેલ્લો એ હતો કે:—“હું છેવટસુધી તેની ચાકરી કરીશ અને રાત્રે પણ ઉઘીશ નહિ.” પછી તે રાત્રે તેને પણ પ્લેગ લાગુ થયો અને બંને મિત્ર મરણ પામ્યા.

મેમ્ફિસની તેવીજ મહામારીમાં સંકટનિવારણ કમિટિના સભાસદોને ઘણી મહેનતે પણ માંદાની ચાકરી કરનાર માણસો મળતા નહિ. આવા વખતમાં એક ખડખડા ચહેરાવાળા, ટુંકડા વાળ અને રંગસીઆ ચાલવાળા એક માણસે તખીબ પાસે જઈ કહ્યું કે, ‘હું નર્સતરીકે કામ કરવા ખુશી છું.’

દાકતરે તેની સામે બારિડાથી જોયું. તે આ કામને લાયક નથી એમ ધારી તેણે ના પાડી; પણ તે અજાણ્યા માણસે આગ્રહ કર્યો કે ‘એક અઠવાડિયું અજમાયશ લો. માફ કામ ન ગમે તો રજા આપજો અને પસંદ પડે તો પગાર આપજો.’

ડાક્ટરે કહ્યું કે ‘ઠીક, કામ ઉપર ચઢાવીશ; પણ ખરૂં પૂછો તો મનમાં સંકોચ થાય છે.’ તેણે સ્વગત વિચાર કર્યો કે ‘હું તેના ઉપર નજર રાખીશ.’

પણ તે માણસને કોઈની નજરની જરૂર નહોતી, એ તેણે તરત સાબીત કરી આપ્યું. આ બહાદૂર મંડળમાં સારામાં સારી ચાકરી કરનારો તેજ હતો, તે તેણે બતાવી આપ્યું. કામ કરતાં તે થાકતો નહિ. તેનામાં સ્વાર્થત્યાગનો મહાન સહયુષ્ય હતો. જ્યાં મરકીનું જોર સખ્તમાં સખ્ત હતું, ત્યાં તે વધારેમાં વધારે સખ્ત કામ કરતો. રોગથી દુઃખી થતા અને મરણની અણી ઉપર આવેલા માણસો તેને દેવદૂત સમજતા. જેની કોઈ કાળજી કરતું નહિ; જેને સર્વ બૂલી જતા; તેમને તેનો ખડખડો ચહેરો દેવદૂત જેવો લાગતો.

સારા નરસાની પીછાણુ

(“આગળ ધસો” માંનો થોડો સારાંશ)

અમુક માણસ શો ધંધો કરે છે અગર તેનામાં ખરી રીતે શું ગુણો છે; તે જોવાને બદલે તે કેટલા પૈસાવાળો છે તે ઉપરથી માણસની કિંમત આંકવાનું ધોરણ બહુ હલકું છે. લક્ષ્યાધિપતિની ઇંટો ઉપાડી લથડીઆં ખાતો હોય તે માણસ લક્ષ્યાધિપતિ કરતાં લાખ દરજ્જે ઉચ્ચ હોઈ શકે.

માણસની શ્રેષ્ઠતા અગર લાયકાત તેની જડ સંપત્તિથી આંકી શકાય નહિ. કેમકે કોથળી ગમે તેટલી ભારે હોવા છતાં હૃદય હલકું. મિલ્કત વિશાળ હોવા છતાં સમજણ ટુંકી અને કરણી સ્વાર્થી હોય તો એ જડ સાધનોથી શું વળવાનું ?

જો માણસ પોતાના દેશને વધારે ઉન્નત કરે છે; જોને જોઈ લોકો પોતાને ભાગ્યશાળી માની મગર થાય છે; જો સત્કાર્ય પાછળ પોતાનો પાંડ અને પૈસો આપી દે છે; જો આગુબાગુનાં માણસોને આગળ વધવાની તકોના દરવાજા ઉઘાડી આપે છે અને જો બહેરાને કાનસમાન, આંધળાને આંખસમાન અને લૂલાને પગસમાન થઈ રહે છે; તેજ સર્વોપરિ ધનવાન છે.

શું પૈસા સુખ આપી શકે છે ? જરા તપાસ કરો તો જણાય કે, એને ઝગતા આનંદ, વૈભવ અને લલકામાં કેટલું દુઃખ છે !

રાન્સની પહેલી રાજકીય ઉચ્ચપાયલતા સમયમાં એક ચિત્ર-કાર દરરોજ સવારે પોતાની દીકરીને પૂછતો કે “લાલ રાજ કોણ છે ?” અને પછી પોતેજ ઉમેરતો કે, પણ આવા ક્ષણિક રાજાઓ કરતાં તો હોમર અને રેફલ જેવાનાં નામ (અને હિંદુસ્થાનમાં વાલ્મીકિ અને વ્યાસ જેવાનાં નામ) બહુ વધારે ટકશે.

એક અમીરે સીસેરાને કહ્યું કે ‘તમે તો સામાન્ય લોકોમાંનાજ છોને !’ તેને એ મહાન રોમન વક્તાએ કહ્યું કે :—‘હા, હું સામાન્ય લોકોમાંનો છું; પણ મારા કુટુંબની કુલીનતા મારાથી શરૂ થાય છે

અને તમારી કુલીનતા તમારી સાથે સમાપ્ત થશે.’

જે માત્ર ખાનપાન અને પૈસા માટેજ જીવે છે, તે ફતેહ મેળવી શકતો નથી. કેમકે તેના જીવનથી જગતમાં કશી સહાય થઇ નથી. તેણે કોઇ ખિન્ન મુખપરથી આંસુ લોહ્યું નથી; દંડી પડી ગયેલી લાગણીમાં તેણે કદી ઉત્સાહનો અગ્નિ ચેતાવ્યો નથી; તેના હૃદયમાં કોમળ લાગણી નથી અને પૈસાથી ચઢતા દેવને તેણે પૂજ્યો નથી.

ડેન્માર્કની રાણી કેરોલાઇન મૅટિલ્ડાએ હીરાની વિંટીથી પોતાના કેદખાનાની બારી ઉપર લખ્યું હતું કે, પ્રભો! મહાન કોષ બીજાને બનાવજે, મને તો નિર્દોષ રાખજે. કેવું રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય!

એક વૃદ્ધ માણસે આખી જીંદગી ઉન્નત ચરિત્રને બદલે માત્ર ધન મેળવવામાં કાઢી હોય તો તેના કરતાં બીજો કયો ધંધો અથવા દેખાવ વધારે દિલગીરી લરેલો હોઇ શકે? પોતાના ધનવડે લગ્ને તેણે પુસ્તકો, પૂતળાં અને ચિત્રાનો ઢગલો એકઠો કર્યો હોય; પણ તેમાં શું તત્ત્વ રહ્યું છે એ વાત જેણે જાણી-વિચારી નથી; તેનું હૃદય સાંકડું થતાં થતાં તે કંજૂસ થઈ ગયો હોય છે અને પ્રથમ ઉત્તમ આસિયતો હોય તે પણ નષ્ટ થયેલી હોય છે.

ખુલ ડાંગ જેવા ચહેરાવાળો એક માણસ, જેણે હમેશાં લભ લઇને અને (બહુ તો ‘ઐરણીની ચોરી અને સોયના દાન’ની પેઠે પ્રભુને અને જગતને છેતરવા જોગા દાનપુણ્યથી વધારે) કશું આપ્યા વિના જેણે માત્ર એકદુર્જ કરી જાણ્યું છે અને તે વાત તેનો ચહેરો પણ કહી આપે છે; તેવા માણસને શું તમે ફતેહમંદ અથવા સારી સ્થિતિવાળો કહો છો? લોકોને દબડાવી મારતા તે ચહેરામાં, વિધવાઓ અને અનાથોને તેણે આપેલો કરુણા-જનક અનુભવ તમે જોઇ શકતા નથી? પોતે આગળ વધવા માટે એણે બીજાને પાછળ પાડ્યા છે અને જે પોતાની ઇમારત ઉભી કરવા માટે બીજાની ઝુંપડીઓ પાડી નાખે છે; તેને શું તમે સ્વાશ્રયી અને મોટો માણસ ધારો છો? જે માણસ બીજાને ગરીબ બનાવે તે કંપરી રીતે ધનવાન હોઈ શકે? એક વરૂના મોં ઉપર “ખાઉ”,

ખાઉ''ની વૃત્તિ જણાય તેની પેઠે જેના ચહેરા ઉપર દૃઢ લોભની લાગણી ખુલ્લી જણાય છે; એવો માણસ શું માણસ હોઈ શકે? સુખી હોઈ શકે? અજ્ઞાની લોકો જેને ફતેહ કહે છે, એવી કૂર ફતેહ જેઓએ મેળવી છે; તેવાઓના ચહેરા ભાગ્યેજ હસતા, નિર્મળ અને સુંદર દેખાય છે.

એક કંજુસે ગુપ્ત સ્થળે પોતાનું ધન દાટેલું તે જોઈ જોઈને તે હરખાયા કરતો. પછી તે ધન લૂંટાઈ ગયું ત્યારે એક શાળા મિત્રે સલાહ આપી કે, તે જગાએ હવે થોડા કાંકરા દાટે અને ત્યાં વારં-વાર જઈ તે પોતાના છે એમ જાણીને હરખાયા કરે.

સૉક્રેટિસ પૈસા મેળવવા માટે શિક્ષણ આપતો નહિ પણ જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે શિક્ષણ આપતો. તે કહેતો કે મારો આનંદ પૈસામાં નહિ પણ માણસજાતને ઉપયોગી થવામાં રહેલો છે.

એક રાત્રિના એક હજાર ડૉલર પ્રમાણે પચાસ રાત્રિઓ ભાષણ કરવા માગણી થઈ; પણ સ્પર્જને ના પાડી. કારણ કે તેને એ કરતાં વધારે સારું કામ કરવાનું હતું. લંડનમાં રહી ૫૦ આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાની તેને કાશિશ કરવાની હતી.

આ જમાનાની મજબૂત અને જડ વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓ પણ જે થોડા માણસો પૈસા, ખિતાબ વગેરે અને વાદવાદ કરતાં પરમ પદાર્થનીજ આશ્ચર્ય બોલે ચાલે છે તેમને સર્વ રીતે ધન્ય-વાદ થતો છે.

મેથ્યુ હેન્રી કહે છે કે પૈસા મેળવવામાં ચિંતા, સાચવવામાં ધાસ્તી, વાપરવામાં લાલચો, દુરુપયોગ કરવામાં ગુન્હો, ખોવામાં ઉદ્વેગ અને છેવટે એ પૈસા મેળવવાનાં પાપ પણ ભોગવવાનાં હોય છે.

મનુષ્યના જીવનમાં ધંધારોજગાર અને ફતેહો કરતાં બહુ મહાન, દ્રવ્ય કરતાં વધારે ભવ્ય, લોભબુદ્ધિ કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ અને નોક-કીર્તિ કરતાં વધારે સ્થાયી એવું પણ કંઈક શક્ય હોવાનું જોઈએ.

૩૬ રાજવી અને સાચા શ્રીમાન

(“આગળ ધસો”માંથી થોડા સારાંશ)

હિંદમાં અને બીજા દેશોમાં પ્રજાના પિતા જેવા અનેક રાજા થઈ ગયા તેમાંના એક રાજ્યકર્તાએ મૃત્યુલેખમાં જણાવ્યું હતું કે, કોઈ બાળકને મેં ઈજા ભોગવવા દીધી નથી; કોઈ વિધવાને મેં દુઃખ પડવા દીધું નથી; કોઈ જોવાળને મેં પીડા કરી નથી; મારા વખતમાં કોઈ લિખારી નહોતા અને દુષ્કાળ આવ્યો ત્યારે ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીની સઘળી જમીન હું ખેડાવતો; પ્રજાને ખવડાવતો; ભવિષ્ય માટે અનાજનાં સાધન કરી આપતો અને પ્રાંતમાં કોઈ પણ ભૂખે મરતું નહિ. હાલના સુધરેલા કહેવાતા સમયમાં કયો રાજ્યકર્તા આવી રીતે વર્તવાનું કહી શકે એમ છે ?

મિં કિન્ટન્ડન દરિદ્રતા અને દુરાચારના સ્થાનમાં જતો અને અવનત થયેલાં લોકોને મદદ આપતો. એક રાત્રિએ એક ગરીબ ફસાયેલી છોકરી સાથે તેની શરમભરેલી જીંદગી છોડાવવાને માટે તે વાત કરતો હતો ત્યારે કાષ્ટરના શબ્દોમાં તેણે કહ્યું હતું કે “હું તને” વખોડી કાઢતો નથી; હલકી ગણ્યતો નથી; પણ જી હવે પાપ કરીશ નહિ.” ત્યારે આંસુ સાથે તે છોકરીએ કહ્યું કે “ક્યાં જઈ ?”

હવે વીજળીના ચમકારા પેઠે તરતજ તેને વિચાર આવ્યો કે તે ક્યાં જાય ? પાપ સિવાય કોઈ પણ માર્ગ તેને માટે ખુલ્લો નથી. આથી પછી ત્યાં ને ત્યાંજ તેણે પોતાની નાની ફર્લોરેન્સના સ્મારકતરીકે, શરમના વમળમાં ડૂબતી બીજી નાની છોકરીઓ બચે અને સદાચારી જીવન ગાળે એ માટે એક આશ્રમ સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ રીતે ન્યુયોર્કના ‘બ્લીક્ટ સ્ટ્રીટ’ રસ્તા ઉપર થોડાં વર્ષ ઉપર ખેવડા ચાર માળના એક મકાનમાં ફર્લોરેન્સ કિન્ટન્ડન મિશનની પહેલ-વહેલી સ્થાપના તેણે કરી. આ આશ્રમમાં ખોરાક, આશ્રય અને વસ્ત્ર મફત આપવામાં આવે છે અને વ્યવસ્થાપક-સન્નારીની અસરથી સેંકડો સ્ત્રીઓ પવિત્ર બને છે.

મિં ક્રિન્ટન્ડને એ ઉપરાંત ન્યુ થુન્સ્વીક, સાનજેસે, સેકમેન્ગે, લોસ એન્જલિસ અને કેલિફોર્નિયાના સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં પણ આવીજ સંસ્થાઓ ઉઘાડી છે.

યુરોપ અને અમેરિકાના દરેક મોટા શહેરમાં આવી ફ્લોરેન્સ ક્રિન્ટન્ડન સંસ્થા સ્થાપવી એ તેના જીવનની મહેત્ત છે અને મિસ ફ્રાન્સિસ ઇ. વિલાર્ડ અને લૉર્ડ હેન્રી ઓમરસેટની આગેવાની નીચેના ‘યુમન્સ ક્રિશ્ચિયન ટેમ્પરન્સ એસોસિએશન’ સાથે તે મતલબની યોજનાઓ ધડવામાં આવે છે.

સોના ઉપર કે બીજાં વાતુ ઉપર આપણે નકશીકામ કરીશું તે સમય જતાં ધસાઈ જશે અને આપણે દેવળો ઉભાં કરીશું તે કોઈ કાળે તૂટી પડશે; પણ આપણે અમર આત્માઓ ઉપર જે કાંઈ કામ કરીશું; તેમને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોથી, અનીતિના ડરથી અને મદાંતગી પ્રત્યેના પ્રેમથી વિભૂષિત કરીશું; તો આપણે એવું કાંતરકામ કરેલું જાણવું કે જે અનંતકાલ સુધી વધારે ને વધારે પ્રકાશ અને ચળકાટ પામવું ચાલશે.

અમસને ખરોખર કહ્યું છે કે, પૈસાનો ખરો લાભ તો જેણે તે પૈસો મેળવ્યો છે તેનેજ રહે છે; તેના વારસને રહેતો નથી. ન્યારે હું મારી વાડીમાં કોદાળી લખને જાઉં છું અને એક ક્યારી ખોદું છું ત્યારે મને જેવો આનંદ, જેવો ઉલ્લાસ અને તંદુરસ્તીની જેવી લાગણી થાય છે તેના વિચાર કરતાં, જે કામ મારાજ દાથે કરવું જોઈએ તે બીજાઓને કરવા દઉં તો તેમાં હું જરૂર ડગાઉં છું.

સફળતા અને નિષ્ફળતા

(“સુખી જીવનનાં સાધન” નો થોડો ભાગાર્થ)

પાપરહિત પવિત્ર માણસજ પરમ સુંદર સત્યને પામી શકે છે. માટે પ્રત્યેક અયોગ્ય વિચાર અને દુરાચારથી ચઢેલાં આવરણ, યોગ્ય વિચાર અને પવિત્ર જીવનથી અવશ્ય દૂર કરવાં જોઈએ; અને એમ કરવા માટે સ્વાર્થ સાધવાનું, અપ્રમાણિક થવાનું, ખીજના અજ્ઞાન કે નિર્બલતાનો લાભ લેવાનું, અને તેમને બાધક થવાનું કે પાછળ રાખવાનું તદ્દન છોડી દેવું જોઈએ.

આમ છતાં ધણા માણસો ધનાદિનો સ્વાર્થ સાધવા મથી એ આવરણો વધારતાજ ચાલે છે. આથી અંતે તેમનાં આંતરિક ચક્ષુ સંપૂર્ણ અંધ થઈ દષ્ટિ એટલી વિકારી બની જાય છે કે તેઓ ભૌતિક વસ્તુઓ સિવાય બીજું જોઈ શકતા નથી.

મનુષ્યે વ્યાવહારિક સફળતા મેળવવી એ એક વસ્તુ છે; પરંતુ પરમ લક્ષ્ય સાધી જીવન સફળ કરવું એ તદ્દન બીજી વસ્તુ છે. અનેક માણસો વ્યવહારમાં નિષ્ફળ જણાયા છતાં વસ્તુતઃ તેમણે જીવન સફળ કર્યું હોય છે. કેમકે તેઓ લૌકિક સુખો અને પદાર્થોનો ભોગ આપી ઉચ્ચતમ આદર્શને વળગી રહ્યા છે.

લૌકિક કાર્તિ, દ્રવ્ય, દરજ્જો, માનપાન, એ વસ્તુઓને ખરી સફળતા સાથે લેશ પણ સંબંધ નથી. સૌથી વિશેષ સફળ થયેલા એવા અદ્ભુત મહાપુરુષોને લોકોએ ધિક્કાર્યા છે કે જેઓ પોતાનું મસ્તક મૂકવા જેટલી પણ જગા આ સંસારમાં ધરાવતા ન હતા.

અહો! આ પ્રપંચી સંસારમાં સ્વાર્થી સ્ત્રીપુરુષોની કહેવાતી સફળતા અને મહત્તા એ કેવી શોચનીય વસ્તુ છે !

તે સર્વજ્ઞ ન્યાયાધીશ કે જેની ઉપર અપીલજ ચાલતી નથી તે આ જગતમાંની ધણાઓની નિષ્ફળતાને સફળતા ઠરાવશે અને ધણાઓની સફળતાને નિષ્ફળતા ઠરાવશે.

લોકોમાં જે માણસો સફળ ગણાય છે; વર્તમાનપત્રોમાં જેમની પ્રશંસા થાય છે; સમાજ જેને શોખ્યા કરે છે અને શ્રીમંતો જેમને ઇચ્છે છે; એવા ધણા માણસો મનમાં તો સારી રીતે જાણે છે કે તેઓ

લોકોને છેતરે છે. તેમનાં હૃદયો દર વખતે તેમની ડગાઇ નાપસંદ કરે છે. તેમને તેમની આર્થિક સફળતા યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે તેમને તેમનાં અંતઃકરણો ડંખે છે. જ્યારે જ્યારે તેઓ પોતાની મીલો, જીનો, કારખાનાં કે ખાણોમાંથી પસાર થાય છે ત્યારે ત્યારે તેમને નિસ્તેજ ચહેરાઓ, હાડપિંજર શરીરો અને બૂખે મરતા લોકો, કે જેમનું રક્ત તેમને ઓછો બદલો આપીને મેળવેલા ધનના ઢગમાંના પ્રત્યેક રૂપીઆમાં રહેલું હોય છે; તે લોકોની હાલતજૂ મૂંગે મોઢે સખ્ત દોષારોપ કરતાં ગર્જના કરે છે કે, જગત લલે ધારે કે તમને મહાન સફળતા મળી છે; પણ ખરું જોતાં તો તમને પ્રચંડ નિષ્ફળતાજ મળી છે. કેમકે તમે અનેક જીવનોનો ભોગ લઇને તમારો ધનનો ઢગ ભેગો કર્યો છે.

જે માણસ એ પ્રમાણે બીજાના અજ્ઞાનનો લાલ લપ્ત તેને છેતરે છે તેના વિષે એટલુંજ કહી શકાય કે, તેનું ચારિત્ર્ય બ્રષ્ટ થયું છે.

મનુષ્યે આટલું તો જરૂર શીખવું જોઈએ કે, જગતની પ્રશંસા કરતાં બહુ મહાન અને લોકોની સંમતિ કરતાં બહુ કિંમતી એવી કોઈક દિવ્ય વસ્તુ તેના પોતાના હૃદયમાં રહેલી છે; અને જે એ આપણો હાર્દિક અવાજજ અસંતોષ દર્શાવે તો પછી બીજાઓ ગમે તેટલું માન આપે તે કેવળ ઉપહાસજ છે.

પ્રત્યેક સાચા મનુષ્યની મહત્ત્વાકાંક્ષા વધારે ધન મેળવવાની નહિ પણ વિશેષ ઉન્નત થવાની—વિકાસ પામવાની હોવી જોઈએ.

દુર્ભાગ્યે અધિપતિઓ અને પ્રતિસ્પર્ધીઓ, જે માણસ ઉન્નત થવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેની ઉપર નિંદારૂપી કાદવ નાખવાની અથવા તેને ઉતારી પાડવાની તક મેળવવાને હમેશાં તલપી રહે છે.

જે માણસ વિધનકારક પાપાણોને સીડીનાં પગથીયાં તરીકે વાપરી શકે છે; જે પરાજયથી ડરતો નથી; જે નિંદા કે ટીકાને લીધે કર્તવ્ય મૂકી દેતો નથી અને પોતાની આસપાસ ગમે તેટલાં તોફાન ચાલે તોપણ જે પોતાના હોકાયંત્રની સોયની અણી પોતાના ઉદ્દેશ-રૂપી ઉત્તરદ્રુવ તરફજ રાખે છે; તેનો વિરોધ કરવો નકામો છે.

જો તમે તમારા મનને એક વાર અસલ ખેલવા દેશો તો બીજી વાર તેને કલ્પિત કારણથી પણ સત્ય છોડવાનું સહેલું લાગશે.

૬૯ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા

(“ભાગ્યના સપ્તાઓ”નો થોડો સારાંશ)

જ્યારે એક દૃઢ નિશ્ચયવાન મનુષ્ય સંસારરૂપી પ્રયંડ રાક્ષસ-
ને હિંમતપૂર્વક ગળચીમાંથી પકડે છે ત્યારે તે લાચાર બની જાય
છે અને તે પકડનાર મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે, આ રાક્ષસમાં
તો માત્ર કાયરોનેજ ડરાવીને નસાડવાની શક્તિ છે !

એક મજબૂત અંતઃકરણની દૃઢ ઇચ્છા હજારોને ધૂળવી શકે
છે. એક સુકલકડી ઠીંગુજી પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી સઘળી બાજી
ફેરવી નાખે છે અને પલાયન કરી ગયેલા પ્રયંડ માણસોને પાછા
એકત્ર કરી તેમની પાસે ઉત્તમ યુદ્ધ કરાવે છે.

ઓ પ્રમાણિક પુરુષ ! હમેશાં કોઈ ને કોઈ કૂતરો તો તમારી
પાછળ ભસ્યાજ કરવાનો. જે માણસ જગતરૂપી કૂતરો ભસવાથી
ડરે છે તેની ઉપર લોકો પણ કૂતરાની પેઠે તૂટી પડે છે; અને જે
તે નીડરપણે તેની સામે ઉભો રહે છે તો તેઓ ભસતા અટકે છે.

એકાન્ત અને એકાગ્રતા

મિત્રલ ઍન્-જેલોને એક મિત્રે પૂછ્યું કે “તમે આવું એકાંત
જીવન શામાટે ગાળો છો ?” તે કલાવિધાયકે કહ્યું કે “ કલા અને
અસાધારણતા એ ઈર્ષ્યાળુ પ્રિયા છે. તે અનન્ય પ્રેમ માગે છે.” ડિઝરાયલી-
ના જણાવવા પ્રમાણે તે સિસ્ટાઇન મંદિર પર કામ કરતો હતો ત્યારે
કોઈ ધરના માણસને પણ નહિ મળવાનો તેણે નિયમ રાખ્યો હતો.

સમજા મહાપુરુષોની મહત્તા, સફળતા અને કીર્તિનું મુખ્ય
રહસ્ય એજ છે કે, પોતાની સઘળી શક્તિઓને તેઓ એકજ બાબત-
પર એકાગ્ર-એકઠી કરતા તથા વાપરતા અને પોતાના લક્ષ્ય સિવાયની
બીજી દરેક બાબત પોતાના મગજમાંથી હાંકી કાઢતા.

આ ટુંકા માનવજીવનમાં જેને કોઈ પણ અગત્યનું કાર્ય કરવું
હોય તેણે પોતાની સર્વ શક્તિઓ વડે એવી એકાગ્રતાપૂર્વક કામ કરવું
કે જેથી મોજશોખ માટે જન્મેલા બાળસુ માણસોને તો તે ગાંડોજ લાગે !

નાની બાબતોનાં મોટાં પરિણામ

નજીવી-નાની નાની બાબતોજ સંપૂર્ણતા આણે છે અને સંપૂર્ણતા કાંઈ નજીવી વસ્તુ નથી.

નેપોલિયન નાની બાબતપર પણ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપતો. જે વિગતો તેના તાબાના અમલદારો લક્ષ્ય આપવા જેવી ગણતો નહિ તેવી નાની બાબતપર પણ તે લક્ષ્ય આપ્યાવિના રહેતો નહિ.

વેલિંગ્ટન પણ નાની વિગતો પર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાથી મહાન થયો હતો. તે કોઈ વસ્તુને વિસાત વિનાની ગણતો નહિ. અન્ય સેનાધિપતિઓ જ્યારે તાબાના માણસો પર આધાર રાખતા ત્યારે તે નાની વિગત પર પણ પડે ધ્યાન આપતો. ઘણી ખરી નિષ્ફળતાઓના ઇતિહાસ “વિગત તપાસવાનો અભાવ” એ ત્રણ શબ્દોમાં રહેલો હોય છે.

ધર્મ માટે પ્રાણ આપનાર એક પાદરી દક્ષિણના દ્વીપોમાંથી એકજ કેળ લઈ ગયો; પણ એ એક કેળવડે હાલ એ સર્વ દ્વીપો કેળોનાં વાવેતરોથી છવાઈ ગયા છે!

વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ગુલામોને છૂટા કરવા પહેલાં સૈનિકોની એક પલટણે એક ખેતર પાસે મુકામ કર્યો હતો. એ ખેતરમાં કામ કરનારા એક ગુલામને આ પલટણમાંનો એક સૈનિક એવી શરતે વાંચતાં શીખવવા તૈયાર થયો કે “તારે બીજને જરૂર શીખવવું; બીજાને ત્રીજને શીખવવું અને આ રીતે કેળવણીનો પ્રચાર કરવો.” પેલા ગુલામે આ કાર્ય પ્રમાણિકપણે પાર પાડ્યું. પેલા ખેતરના માલિકે તેને પુષ્કળ માર માર્યો અને બીજા ખેતરમાં મોકલ્યો; પણ તેણે ત્યાં પણ તેજ કાર્ય કર્યું અને તેજ શરત કરી. પછી આખા દ્વીપમાં સ્વતંત્રતા જાહેર થતાં બાઈબલ સોસાયટીએ વાંચી શકે એવા પ્રત્યેક સીદીને એક એક પ્રત આપી ત્યારે જણાયું કે પેલા ગુલામના પ્રતાપે છસો સીદીઓને શિક્ષણ મળ્યું હતું.

એક ઝુંપડામાં માણસ કાનસ મૂકીને ચાલ્યો ગયો તેને ગાયે લાત મારી. આ બતાવ નજીવો છતાં તેણે આખા ચિકાગોને ભરમ કરી લાખ માણસોને ધરખાર વિનાનાં કરી મૂક્યાં! (ભાગ્યના સપ્તાઓ)

પૈસો, મોજશોખ અને અધોગતિ

(“આગળ ધસો”માંથી થોડો સારાંશ)

ઈશ્વરનો આપણે આભાર માનવો જોઈએ કે, પૃથ્થરનું આવહું ઉભું કરવાની ગાંડાઈ કરતાં આ જગતમાં બહુ વધારે સારી અનેક ચીજો છે; સહુગુણ સાથે સોનું કદી હરિકાષ કરી શકે નહિ; અમુક સામાજિક પદ્ધતી કે ખિતાબથી મરદપણું-માણસપણું ઉપજતું નથી; મોટાં મોટાં વ્યાપારી મંડળ કે ટ્રસ્ટ ઉભાં કરવાં; ધન્યારા રાખવા; એથી બહુ તો જીંદગીની હલકી વાસનાઓ ઉપર અંકુશ રહે છે.

ઈશ્વર જે કાંઈ પોતાને આપે છે તે મનુષ્યજાતિ માટેજ આપે છે એવી લાગણી જોને થઈ નથી; તેવો માણસ સાચી મોટાઈ મેળવી શકતો નથી અને મેળવે તો ટકતી નથી.

દરદી પાસેથી જે વૈદ્ય કે દાકતર શી લે છે; તે શી તેને દયાની-મનુષ્યત્વની-ફૂલવાડીમાંથી પૈસાના બગ્ગરમાં ફેંકે છે અને તેથી પછી એ દૈવી સંપત્તિની ફૂલવાડી તેને કહે છે કે, “તમે દરદીને આરોગ્ય અને જીવન તો આપ્યું પણ તમને પણ તેના પૈસા અપાયા છે; માટે સલામ!” શી લેવા છતાં આવી આંતરિક લાગણી કોઈ વખત જોને ન થઈ હોય એવો કોઈ વૈદ્ય યા દાકતર જગતમાં છે? એમ બુદ્ધિવર પ્રશ્ન કરે છે.

મનુષ્યો અને પ્રજાઓ હાલના શાળાશિક્ષણ અને સુધારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણ તેથી કોઈ પણ પ્રજાનો અચાવ અને ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ. ખર્ચ જોતાં તો કલા અને મોજશોખની સાથે તો અધોગતિ આજે સેંકડો વર્ષથી લાઇબંધી બાંધી બેઠી છે.

ફિડિયાસ ગ્રીસની કલાને સુંદરતાની છેલ્લી પિંછી ફેરવતો હતો તેજ સમયે એથન્સની મહત્તા વિદાય થઈ હતી. કળાનું પૂર ચઢતું હતું તેવામાંજ રોમમાં યુદ્ધ, મોજમજલ અને શંગાર દાખલ થયાં અને રોમની પડતી થઈ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપીને જ્યારે પૈસો

મેળવાય છે; ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉત્પત્તિને બદલે અધોગતિજ આપી શકે છે. કેાઇ પણ મનુષ્ય અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય; તેમ એ પૈસાની ખરાબ અસરથી બચવા માટે તેને વધારેમાં વધારે નૈતિક બળની જરૂર રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરી કસોટી વસ્તીપત્રકથી, શહેરોની લંબાઇ પહોળાઇથી કે ઉતરેલા પાક ઉપરથી કરવાની નથી પણ દેશમાં કેવા પ્રકારનાં માણસો નીવડે છે તે ઉપરથી કરવી જોઇએ.

સોનાના મુકુટવાળા છતાં મલિન અંતરવાળા એવા માણસો પાછળ ધણુઓને દોડતા, સલામો કરતા અને ઘૂસતા આપણે યુવક-વર્ગ જુએ છે તેથી ને ત્યારથી જીંદગીના મહાન હેતુ વિષે ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઇ જઇને તેઓ જીંદગીની શરૂઆત કરે છે.

નાણાંની કેથળી ભારે અને આત્મા હલકો, ઘર જખરું અને ચારિત્ર્ય હલકું, એના કરતાં વધારે દયાજનક શું હોઇ શકે ?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવતરીકે પૂજનારા હુદ્દ માનવીઓ તિરસ્કારપાત્ર ગણાશે.

પાઠકોનો પ્રેમ અને ગ્રંથોનું ગૌરવ

(“ભાગ્યના સજાઓ” માંથી થોડો સારાંશ)

જે પુસ્તકો આપણને સૌથી વિશેષ ઉત્સાહ આપે; જે મહાન કાર્ય કરવાને તથા ઉન્નત થવાને સૌથી વિશેષ નિશ્ચયવાળા બનાવે અને જે શુદ્ધ વિચાર અને આચારમાં લઈ જાય તેજ પુસ્તકો ઉત્તમ છે.

જો તમારા જ્ઞાન અને ચારિત્રનો વિકાસ કરવો હોય તો ઉત્તમ ચરિત્રો અને ચારિત્રવર્ધક ગ્રંથો ધ્યાનપૂર્વક વાંચો; અને તેમાંની નીતિ તથા આધ્યાત્મિકતા વર્તનમાં ઉતારતાં-જીવનમાં મેળવી લેતાં શીખો.

શ્વાસમાં લીધેલી સારી યા નરસી હવાની અસરથી આપણે મુક્ત રહી શકતા નથી; તેમ આપણે સારા યા નરસા વાચનનો સારો યા નરસો પ્રભાવ આપણા પર પડતો અટકાવી શકતા નથી. માટે જે ગ્રંથો આપણને ઉન્નત વિચારો આપીને તકો તથા શક્તિઓનો અધિકાધિક સદુપયોગ કરવા પ્રેરે તેવાંજ પુસ્તકો આપણે વાંચવાં જોઈએ.

શું કોઈ તમને એમ સમજાવે છે કે, સદગ્રંથોનો ઉપયોગ તમને સુખના માર્ગથી દૂર કરે છે? ખરું સુખ અને ખરી ઉન્નતિ તો તન-મન-ધનની સમસ્ત શક્તિઓનો પ્રયત્નપૂર્વક સર્વલાભે સદુપયોગ કરવાથી થાય છે; અને તેથીજ રામ, લક્ષ્મણ, યુધિષ્ઠિર અને અર્જુન જેવા સામર્થ્ય અને સૌંદર્યની જ્યેષ્ઠ મૂર્તિ જેવા યુવકોએ પોતાનાં જીવન સર્વોત્તમ જ્ઞાન અને ચારિત્રને સોંપી દઈ તદ્દપ બનાવી દીધાં હતાં. માટે એવું અવળું સમજાવે તેને એવાઓની સુકથાઓ કહીને સમજાવો કે, તેઓ પણ તેજ રસ્તે ચાલે.

અડગ રાજપૂત અને મરાઠા મહાવીરોનાં ઉગ્ર પરાક્રમોમાં એ રામાયણ, મહાભારત અને મહર્ષિઓ તથા મહાભક્તોની અસરો મોટા પ્રમાણમાં હતી. વળી મનુષ્યોનાં અંગત સુખ ઉપર તેની કેટલી અસર થઈ છે તેનો તો અડસટ્ટોજ કાણ કાઢી શકે! તેણે મનુષ્ય-જાતિને કર્તવ્ય-પ્રાપ્તિનું જે ઉત્તમોત્તમ શિક્ષણ આપ્યું છે તેથી કેટલા બધા માણસો વધુ જાણી અને વિશેષ સુખી થયા છે?

કેટલા બધા માણસોને રામાયણ અને મહાભારત તથા તે ઉપર-થી રચાયેલા ગ્રંથો ગરીબાઈમાં દ્રવ્યરૂપ, પરાધીનતામાં સ્વતંત્રતારૂપ, વ્યાધિમાં આરોગ્યરૂપ અને એકાંતમાં મિત્રરૂપ થઈ રહ્યા છે ! ખરે-ખર ન્યાયમંદિર, રાજ્યસભા, રણક્ષેત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનની શાળાઓમાં પણ તેની સત્તા જણાઈ રહે છે. વળી તેનું એટલુંજ ગૌરવ નથી પણ એ સર્વોત્તમ સાહિત્ય જ્યારે દુઃખી માણસોને આશ્વાસન આપી શાંત કરે છે અને શોકઝરત આંખોમાં આનંદનાં તેજ આજે છે ત્યારે એ મહાન ગ્રંથોની અજબ અસર સ્પષ્ટ જણાઈ રહે છે.

હજારો વર્ષથી અયોધ્યા અને હસ્તિનાપુરની સત્તા-સ્વાતંત્ર્ય નષ્ટ થયાં છે; તેના નિવાસીઓ પતિત થઈને બીરુ ગુલામો બન્યા છે; ભાષા અશુદ્ધ બની ગઈ છે; મંદિરો વિદેશી આક્રમણ અને ધસારાઓનાં ભોગ થઈ પડ્યાં છે; પરંતુ મહાભારત અને રામાયણરૂપે વ્યાસ અને વાલ્મીકિનું માનસિક સામ્રાજ્ય તો આજે પણ અવિનાશી છે.

પ્લુટાર્કની એક પ્રત મેડમ રોલેન્ડ પ્રાર્થનામંદિરમાં સાથે લઈ જતી અને વચમાં પિસામો હોય ત્યારે ત્યારે તેમાંનું એકાદ વાક્ય વાંચી લેતી. પ્લુટાર્કે લખેલાં આ ચરિત્રા નેપોલિયનને પણ બહુ પ્રિય હતાં. પ્લુટાર્કે એમાં પરમ કુશળતાર્થી વીર પુરુષોની નાની નાની ખાસિયતો વર્ણવે છે; પણ તે બીજા લેખકોએ ધ્યાનમાં લીધી નથી. તે કહેતો કે “મહાન યુદ્ધો વર્ણવવાનું બીજાઓ માટે રહેલા દંધ હું તો આત્માનોજ ખ્યાલ આપનારી ઘટનાઓ વર્ણવીશ.” શેક્સપિયરે પણ પ્લુટાર્કની ઘણી દકાકતનો અનુવાદ કર્યો છે અને કોઈ કોઈ વાર તો તેનીજ ભાષા અક્ષરશઃ ઉતારી છે.

પ્લુટાર્કનાં જીવનચરિત્રા માનવી મન પર જે અસર કરે છે; તેને માટે એમર્સન તો તે પુસ્તકને બાઈબલથી બીજે નંબરે મૂકે છે.^x

કોટન મેથરનો ‘સત્કાર્ય’ વિષે નિબંધ’ ફ્રેંકલિને પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં વાંચેલો તેની અસર તેના આખા જીવન પર થઈ હતી. ગ્રંથ વાંચતી વખતે હાથમાં કલમ રાખવાની અને જે અગત્યનું

^x પ્લુટાર્કવાળાં આ ચરિત્રો “વિવિધ ગ્રંથમાળા”માં નીકળવા સંભવ છે.

વાંચવામાં આવે તેની મોંઘ લખી લેવાની તે પ્રત્યેકને ભલામણ કરતો.

એમર્સન કૃત 'પ્રકૃતિ'ની અસર ટિન્ડાલના બધા જીવનપર થઈ હતી.

બીચરે કહ્યું છે કે, રસ્કિનના ગ્રંથોએ મને અવલોકન કરવાની કુંચી આપી છે અને એવા ગ્રંથો વાંચ્યા પછી કોઈ પણ આગળ જોવો રહી શકે નહિ અથવા આગલી દૃષ્ટિથી જગતને જોઈ શકે નહિ.

આપણે બાલ્યાવસ્થામાં જ પુસ્તકો વાંચીએ છીએ તેની આપણા ઉપર સૌથી વધારે અસર થાય છે.

મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે "...અમે રાજકોટ આવ્યા. ત્યાં આવું વાંચન ન હતું. એકાદશીને દિવસે ભાગવત વંચાય ખરું. તેમાં કોઈ કોઈ વેળા બેસતો. પણ ભટજી રસ ઉપજવી શક્યા નહોતા. આજે હું જોઈ શકું છું કે ભાગવત એવો ગ્રંથ છે કે જે વાંચીને ધર્મરસ ઉત્પન્ન કરી શકાય. મેં તો ગુજરાતીમાં તે અતિરસથી વાંચ્યો છે; પણ મારા એકવીસ દિવસના અપવાસમાં ભારતભૂપણ પંડિત મદનમોહન માલવીયજીના શુભ મુખેથી કેટલાક ભાગો સાંભળ્યા ત્યારે એમજ થયું કે, બચપણમાં તેમના જેવા ભાગવતભક્તને મુખેથી સાંભળત તો તેની ઉપર પણ મારી બચપણમાંજ સારી પ્રીતિ જામત. તે વયમાં પડેલા શુભ અશુભ સંસ્કારો બહુ ઉડાં મૂળ બાંધે છે એમ હું ખૂબ અનુભવું છું અને તેથી કેટલાક ઉત્તમ ગ્રંથો સાંભળવાનું મને તે વયે ન મળ્યું એ સાહે છે."

મારા વાંચનના પ્રેમને બદલે કોઈ બધાં મહારાજ્યોના મુકુટો મારી સામે મૂકે તો તેને પણ લાત મારીને ફેંકી દઉં! —ફેનેલન

હાલમાં મારા ઘણા મિત્રો છે અને હું તેમને ચાહું છું; પણ તેમના કરતાં મારા વાંચનને વિશેષ ચાહું છું. —ચોપ

કેટલાક ગ્રંથોએ જગતનું જેટલું હિત કર્યું છે અને હજી કર્યા જાય છે, તેઓ જે રીતે આપણી આશા, હિંમત અને શ્રદ્ધાને જગાડે છે, દુઃખ મટાડે છે; દૂર દૂરના યુગો અને દેશોને એકબીજા સાથે જોડી દે છે અને સ્વર્ગમાંથી સત્યોને લાવે છે, એ સર્વનો

જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે હું આવી ઉત્તમ બક્ષિસ મળવા માટે હમેશાં ઈશ્વરનો આભાર માનું છું. —જેમ્સ ક્રીમૅન કલાર્ક

અંથો એ મિત્રરહિત માણસોના ખાસ મિત્રો છે. —હિલાર્ડ

હું નાનો હતો ત્યારે લાકડાંના ઓરડામાં, બગીચામાં અને પાડોશીઓને ત્યાં વાંચતો વાંચતો જતો. મારો પિતા બહુ ગરીબ હોવાથી દિવસે બાગમાં મારી ચાકરીની જરૂર પડતી; પરંતુ રાત્રે મને સુવાડતાં તેને બારે મહેનત પડતી. કેમકે રાત્રે હું મારાં પુસ્તકો મારી આસપાસ ગોઠવતો અને મૂંગે મોઢે તથા નીચી ચૂડીએ મોડા સુધી વાંચ્યા કરી જ્ઞાનામૃત પીધા કરતો. એ સમયે મારા મનમાંથી મારી આસપાસનું જગત ખસી જતું અને મારાં પુસ્તકો મને જે જગતમાં લઈ જતાં તે જગત મને જીવતું જગતું લાગતું. —હૅરિસ ગ્રીલી

પ્રેસિડેન્ટ લિંકને અગાઉ વૉશિંગ્ટન અને હેત્રી કલેનાં જીવન-ચરિત્રો ગામડિયા પાડોશીઓ પાસે મારીને પોતાના ઝુંપડામાં સગડીને અજવાળે વાંચેલાં. આથી તેના જીવનને પ્રેરણાદન મળ્યું હતું. વળી એવામાં બુદ્ધિવાદનો અને બીજો એક અંધ વાંચવાથી તેને એટલી બધી અસર થઈ હતી કે તેની નીતિ લગભગ ડગી ગઈ અને તેણે બાઈબલની વિરુદ્ધમાં એક નિબંધ લખ્યો! પણ પછી સુભાગ્યે પાછલાં વર્ષોમાં તેણે જે અંથો વાંચ્યા તેણે આ ખરાબ અસર દૂર કરી હતી.

“પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયેલો રહી શકતો તેથી મને એ માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર થાત નહિ; એટલુંજ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખ-ચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે, જેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેડી શકે છે. x x એક પછી બીજું, એમ સારાં પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો.”

મ૦ ગાંધીજી

“તમે પુસ્તકાલયમાં પેસતાંજ ધણા બહોળા જનસમુદાયમાં દાખલ થાઓ છો. ત્યાં મોટામાં મોટો લાલ એ મળે છે કે, ત્યાં તેમને ઓળખાવનાર માણસની તમને જરૂર પડતી નથી અને તે

મોટા સમૂહમાંથી ફાવે તે સાથી તમે પસંદ કદી શકો છો. કારણ કે તે અમર માણસોના મૂળા સમુદાયમાં જરાય અહંકાર નહિ હોવાથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ માણસ હલકામાં હલકા માણસની સેવામાં નમ્રતાથી હાજર થાય છે અને તમે તમારી હલકાઈની ખ્યાલ લાવ્યા વિના ગમે તે મહાન માણસ સાથે છૂટથી વાતચીત કરી શકો છો. કારણ કે ઉત્તમ ગ્રંથો ઉચ્ચ કુલની પેદાશ હોવાથી તેઓ કોઈ પ્રકારના ભેદભાવથી કોઈની લાગણી દુઃખવતા નથી.” —છકી

“મારા અભ્યાસગૃહમાં મને ખાત્રીપૂર્વક માત્ર બુદ્ધિમાનો સાથેજ વાર્તાલાપ કરવાનું મળે છે, જ્યારે બહાર તો મૂર્ખાઓના સંસર્ગમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે!” સર વિ. વૉલર

કેટલા બધા માણસોને મરીખાઈ અને દુઃખમાં પુસ્તકોએ આશ્વાસન આપી ચિંતા તથા ઉદાસીને બદલે મધુર સુખ આપ્યું છે!

આપણે ગરીબ હોઈએ, સમાજથી તિરસ્કારાયેલા હોઈએ અને સંતસમાગમની તક ન મળતી હોય; પણ પુસ્તકોને તો આપણે ઉત્તમોત્તમ મિત્રો બનાવી શકીએ છીએ x x અને સર્વ યુગોના મહાન પુરુષો સાથે ધરાતાં સુધી વાર્તાલાપ કરી શકીએ છીએ.

પુસ્તકોમાં આપણી સખળતા અને દુર્બળતા, આપણી વિશાળતા અને સંકોચ; આપણા અભિપ્રાયો અને રુચિઓ, આપણી અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા, આપણી સહૃદયતા અને જડતા, એ સર્વનાં પ્રતિબિંબ આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ રહે છે.

સાહિત્યની ઉપાસના મનુષ્યને બીજા ધંધાને માટે નાલાયક બનાવી દે છે; એ વાતને ખોટી, સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ અને અનુભવ વિનાની કલ્પના માનીને એનો અનાદર કરજો.

સારા ગ્રંથો ચારિત્ર્યને ઉન્નત કરે છે; રુચિને શુદ્ધ કરે છે; હલકા આનંદોનો મોહ મટાડે છે અને આપણને ઉચ્ચકીને વિચાર અને જીવનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પર મૂકી દે છે.

એક ઉત્તમ વિચારથી ભરેલો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી તરત હલકાં કામ થઈ શકતાં નથી. જે માણસ ઉપલબ્ધ રીતે અથવા આનંદ

માટે વાંચે છે તેનામાં પણ રસિકતા અને મિઠાશ તો આવશેજ.

સાધારણ રીતે આપણા લોકોને સહેલું વાચન જોઈએ; આગગાડીમાં યા ઘરમાં વખત જાય અને ધ્યાન રોકે એવું વાચન જોઈએ છીએ; પણ અંગ્રેજ લોકો મોટે ભાગે તાત્ત્વિક ગ્રંથો, પ્રાચીન ગ્રંથો અને જેમણે જીવવાનો પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો હોય એવાજ ગ્રંથો વાંચે છે. તેઓ “તાજ ગ્રંથો” અને ખૂની હકીકતો-વાળી તથા પ્રેમલાપ્રેમશીની નવલકથાઓ માટે આતુર હોતા નથી.

“ગ્રંથ એ ઉત્તમ સોજતી છે. તમે ઇચ્છો ત્યારે એ સર્વ જોધ સહિત આવે છે; પણ કદી તમારી પૂંઠ પકડતો નથી. તમારા દુર્લ્લક્ષ્યથી એ ગુસ્સે થતો નથી; તમે બીજા આનંદો તરફ વળો તો તે ઈર્ષ્યા કરતો નથી અને કશો બદલો લીધા વિના મૌન-પૂર્વક તમારી સેવા કરે છે. તે પોતાના શરીરમાંથી તમારી સ્મરણ-શક્તિમાં પેસતો જણાય છે. તેનો આત્મા ઉઠીને તમારામાં આવે છે અને તમારા મગજ પર કાબુ કરી લે છે.” —બીચર

ગ્રંથો જીલ વિનાના અને મૂંગા છતાં જગત પર સત્તા ચલાવે છે. તેઓ શક્તિહીન અને જડ દેખાવા છતાં જંગલમાં આગ ફરી વળે તેમ તેઓ માણસોનાં મન, હૃદયો અને મગજોમાં ફરી વળી પ્રકાશ પહોંચાડે છે અને અધિકારમય આકાશમાં તારાનું કામ કરે છે.

પ્રગ્નઓ ઊન્નત અને અવનત થાય છે; શહેરો નાશ પામે છે; વિશાળ સામ્રાજ્યો પાયમાલ થઈ જાય છે; પરંતુ તેઓનો સમસ્ત ભૂતકાળ પુસ્તકોમાં વિદ્યમાન હોય છે. એક વારના બળવાન ગ્રીસનો, હસ્તિનાપુરનો અને અયોધ્યાનો બધો ભાગ પુસ્તકોમાં રહેલો છે. તેનાં લક્ષ્મી અને શિલ્પકળા નષ્ટ થઈ માત્ર થોડાં ખંડેરોજ આજે ઉભાં છે; પણ તેનાં પુસ્તકો તો સદાકાળ રહી મનુષ્યો પર અસર કર્યા કરશે.

પુસ્તકોનો મોટામાં મોટો લાભ તેમાંની જે હકીકત આપણને યાદ રહે તેથી થતો નથી; પણ તેમાંથી જે સૂચના આપણને મળે છે તેથી થાય છે. એક સારો ગ્રંથ અથવા મિત્ર ઘણી વાર આપણા-માં રહેલી ગુપ્ત શક્તિને જગાડે છે. ઘણી વાર તો આપણે આપણા-

જ વિચારો અને ભાવનાઓ પુસ્તકોમાં જોઈએ છીએ અને ખરૂં જોતાં પુસ્તકોથી આપણે આપણી જાતને ઓળખતાં શીખીએ છીએ. આપણું એક અંગ મનુ, વ્યાસ, ગંગાદી કે એમર્સનના ગ્રંથમાં જોઈએ છીએ તો બીજું શેક્સપિયર કે કાલિદાસના ગ્રંથમાં જોઈએ છીએ; આપણો એક વિચાર વાલ્મીકિ યા હોમરના ગ્રંથમાં હોય છે તો બીજો શંકરાચાર્ય, બુદ્ધ, રામાનુજ કે ડાંટેના ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. આ ગ્રંથો આપણું સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ (ખામી અને ખુબી વગેરે) જાણી રહીએ ત્યાંસુધી આ ક્રિયા ચાલ્યાજ કરે છે.

તમે જે રીતે કુહાડાને શરાણુ પર ચઢાવો છો તેજ રીતે તમારે કોઈ પણ ખાસ પુસ્તકનું મનન અને અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તમે કાંઈ કશું ઉમેરવા માટે શરાણુ પર કુહાડો ચઢાવતા નથી પણ ધાર કાઢવા માટે ચઢાવો છો. શરાણુમાંથી નીકળતા તણખા કરતાં પુસ્તકોમાંથી મળતી અસરો બહુ કિંમતી હોય છે; તેમ જો ઉચ્ચ અસરો મેળવનાર આપણું મગજ કુહાડાની ધાર કરતાં બહુજ કિંમતી હોય છે.

એકન કહે છે કે:—“કેટલાક ગ્રંથોનો માત્ર સ્વાદજ લેવાનો હોય છે અને કેટલાક ગળી જવાના હોય છે; માત્ર થોડાજ ચાવી ને પચાવી દેવા જેવા હોય છે. મતલબ કે કેટલાંક પુસ્તકોના માત્ર થોડાજ ભાગ વાંચવાના હોય છે; કેટલાંક પુસ્તકો વાંચવા જેવાં હોય છે પણ મનન કરવા જેવાં નહિ; અને થોડાક ગ્રંથો તો રોમે રોમ વ્યાપી ચારિત્રમાં ઉતરે ત્યાં સુધી પ્રયત્ન, કાળજી અને મનનપૂર્વક વાંચ્યા કરવા જેવા હોય છે.” એકન વધુ કહે છે કે—

“વાચન મનુષ્યને સંપૂર્ણ બનાવે છે.

વાતચીત તેને તૈયાર બનાવે છે.

લેખન તેને ચોક્કસ બનાવે છે.

ઇતિહાસ તેને ડાહ્યો બનાવે છે.

કવિતા તેને રસિક બનાવે છે.

તત્ત્વજ્ઞાન ઉંડી બુદ્ધિવાળો બનાવે છે.

નીતિશાસ્ત્ર તેને ગંભીર બનાવે છે.

ન્યાય અને અલંકારશાસ્ત્ર વાદવિવાદ શક્તિ આપે છે.”

જીકી કહે છે કે:-પોતાનાં પુસ્તકોની વચ્ચે જીવવા અને મરવા માટે સિસેરોએ પોતાની સઘળી સંપત્તિ છોડી દેવા ઇચ્છી બતાવી હતી એ કાંઈ આશ્ચર્યની વાત નથી. પેટ્રાર્ક અંતસુધી પોતાનાં પુસ્તકો વચ્ચે રહ્યો અને તેમાંજ મુવો એમાં પણ નવાઈ નથી. એક લખાવતો લખાવતો મુવો; લિખ્તિનજ હાથમાં પુસ્તકસહિત મુવો તથા લૉર્ડ કલેરેન્ડન ટેબલ આગળ મુવો એ પણ સ્વાભાવિક છે.

બકલના અંતસમયના શબ્દો “મારૂં ગરીબ બિચારૂં પુસ્તક !” પુસ્તકો પ્રત્યેની એની તીવ્ર પ્રીતિ દર્શાવે છે, કે જે સૃષ્ટિને પણ વિસરાવી દે! સ્કૉટ જ્યારે અંતકાળે એબ્ડસફર્ડમાં આવ્યો અને તેને ઉંચકીને તેના પુસ્તકાલયમાં લઈ જવામાં આવ્યો ત્યારે તેના મર્દાનગીલરેલા મુખ પર દડ દડ આંસુની ધારા ચાલી ! ખરેખર, તેણે પોતાનાં પુસ્તકોને એવી યોગ્ય રીતેજ અંતિમ પ્રણામ કર્યા હતા.

ધોળા વાળવાળો અને માત્ર હાડપિંજરરૂપ બની ગયેલો મધિ પુસ્તકોને વાંચી શકતો ન હતો ત્યારે તેને પંખાળતો અને ચુંબન કરતો હતો; એ ચિત્ર તો વળી બહુજ અસરકારક છે !

યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા

(“સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર”માંથી થોડો સારાંશ)

“ વિકાસ પામતા રહો અથવા ક્ષીણ થતા ચાલો ” એ કુદ-રતનો મુદ્રાલેખ છે અને તે સૃષ્ટિની પ્રત્યેક વસ્તુપર લખેલો છે.

આપણું શાશ્વત તારુણ્ય આપણા મનમાંજ રહેલું છે, બીજે નહિ. માણસનું મન સંમતિ આપે નહિ ત્યાંસુધી તેનો ચહેરો ધરડો થઈ શકતો નથી. કેમકે શરીર એ મનનોજ દોરેલો નકશો છે.

તરુણોની સાથે જાડો સંસર્ગ રાખવાથી તારુણ્ય ટકી રહેવામાં નેટલી મદદ મળે છે તેટલી બીજા કશાથી મળતી નથી.

તમે માત્ર પચાસ વર્ષના થયા હો ત્યારે તમારૂં મગજ શિથિલ થવા માંડે અને શક્તિઓ ઘટવા લાગે એ તો તમારા સજાતું અપમાન થવા જેવું છે. કેમકે તે સમયે તો તમે તરુણાવસ્થામાં હોવા જોઈએ.

ધોળા વાળ, કરચલીઓ. ઇત્યાદિ ધડપણનાં ચિહ્નોને આ યુવાવસ્થા સાથે કશો સંબંધ નથી. બુદ્ધિ, શક્તિ, સૌંદર્ય અને સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ તથા દૃઢતા થવી એજ મોટી ઉંમરનાં ચિહ્ન હોવાં જોઈએ; નિર્બળતા, નિરુપયોગિતા અને વળિયાં પળિયાં એનાં લક્ષણ હોવાં જોઈએ નહિ.

ધડપણના વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી જોઈતી સહેલી છે તેટલીજ તારુણ્યના વિચાર કરવાની આદત પાડવી સહેલી છે.

સિદ્ધાંત કદી વૃદ્ધ થતો નથી; સત્ય કદી વૃદ્ધ થતું નથી અને હે માનવ! વાસ્તવમાં તું પોતેજ સિદ્ધાંત અને સત્યોત્તું સત્ય છે.

વિચારોમાં રહેલી અદ્ભુત શક્તિ

કોઈપણ મનુષ્યનું મન ખરાબ વિચારો અને કુટોવોથી એટલું બધું મલિન કે વિષમય બની ગયું નથી—દુરાચારમાં એટલું બધું ડૂબી ગયું નથી—કે તે ઉચ્ચ વિચારોથી પાછું શુદ્ધ ન થઈ શકે.

ઉત્સાહ, હિંમત, આશા અને આનંદ એ એવાં સાધનો છે કે જે બિમારને સાજાં કરવામાં દવા કરતાં વિશેષ મદદ કરે છે.

જમતી વખતે અને ઉંઘતા પૂર્વે આનંદી રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો એ દરેકનું બહુ જરૂરી કર્તવ્ય છે. કારણ કે એથી શરીર અને મનના આરોગ્યને ધણોજ લાભ થાય છે.

રંકતા અને શ્રીમંતાઈ

રંકતાનો વિચાર જોઈએ ખરાબ છે, એટલી રંકતા પોતે નથી.

જે દિન્યતા આપણા ઉદ્દેશોને ઘટે છે તે આપણામાંજ રહેલી છે.

ઉદારાત્મા આપીને શ્રીમંત થશે; અને કંબુસ સંધરીને રંક થશે.

મહારવાકાંક્ષા (ઉચ્ચ આદર્શ અને ઉન્નત હેતુ)માંથી શક્તિ જન્મે છે.

તમારો આદર્શ, એ અંતે તમે કેવા થશો તેની આગાહી આપે છે.

ધૈર્યને ઉપાસનારને નવીન બળ મળશે; ઉન્નતિના આકાંક્ષમાં તે ગરુડની પેઠે ઊડશે; તે દોડશે પણ થાકશે નહિ; તે જોગે ઉપાડશે પણ બેશુદ્ધ થશે નહિ.

ઘણા લોકો લાસ્યરસપ્રધાન, અને પ્રોત્સાહક ગ્રંથ વાંચીને ઉદાસીને લાંકી કાઢે છે. કેટલાક બુદ્ધિમાનો સ્તોત્રો, કહેવતો તથા મહાત્માઓનાં વચનામૃત વાંચીને ઘણો લાભ મેળવે છે.

મહાત્મા થવાનો માર્ગ

(“પ્રભુમય જીવન”માંનો થોડો સારાંશ)

મનુષ્યના વિકાસમાં અડચણ નાખનાર માત્ર તેનું અજ્ઞાન છે. કુદરતના નિયમોનું અજ્ઞાન કે અવગણના સર્વ રોગ-દુઃખનું કારણ છે. કોઈ પણ દુઃખદારિદ્ર્યને પ્રભુ નહિ પણ માનવી પોતે પેદા કરે છે. રોગી થયા પછી રોગ ટાળવો, એ કરતાં રોગજ થાય નહિ એવી રીતભાત સૂચવવી, એજ વૈદ્યનો મુખ્ય ધંધો હોવો જોઈએ. મનુષ્યને તેની જાતનું અને તેનાથી અજાણી રહેલી તેની શક્તિઓનું જ્ઞાન આપવું; એના જેવો માનવસેવાનો ઉત્તમ માર્ગ બીજો નથી. જ્યાં સત્યની ઈચ્છા અને સ્વીકાર નથી ત્યાં તે જતું પણ નથી. સત્યને સંપૂર્ણ જાણવું હોય તો તેના સિવાયની બીજી બધી ઈચ્છાઓ અને ખટખટો દૂર કરે. અને સત્યને જાણી અમલમાં મૂકે. તમારી શક્તિઓ જાણવા માટે પ્રથમ તો પરમાત્માને ઓળખો. જેનું મન પરમાત્મામાં લીન રહે, તેની સંભાળ પરમાત્મા રાખે છે. જેવા મિત્રોને તમે શોધશો તેવાજ મિત્રો તમને પણ શોધશે. આપણી કલ્પનાઓની દૃઢ એજ આપણા વિકાસની દૃઢ છે. મનુષ્ય કેવાના સમાગમમાં વિશેષ આવે છે તે ઉપર તેની ચડતી કે પડતી થવાનો આધાર છે.

રોગના જેટલુંજ શુખ અને આરોગ્ય પણ ચેપી છે. સારી વસ્તુઓ પ્રભુ પરાણે કે વગર લાવકાતે નથી આપતો. વર્તુલમાંથી ઈશ્વરની આજ્ઞા જાણે તે પાળે તેઓજ ધન્ય થાય છે. મનમાં એક વાત અને બોલવામાં બીજી વાત, એવી કુટિલતા જ્યાં હોય મનમાં હોય હેજ કહી દેવાની ટેવ પાડો.

દ્વેષનો નાશ દ્વેષથી નહિ, પણ પ્રેમથી થાય છે.

બીજાનું ભલું કરવામાં તમે તમારી જાતને જેટલી ભૂલો તેટલું તે કામ વધારે સાફ થાય અને પરિણામ પણ વધારે સાફ આવે. દયાવિનાનું જીવન એ સાચું જીવન નથી પણ જીવતું મરણ છે.

ખીનઓનું ભણું કરવામાં આપણું પણ ભણું થાય છે.

પ્રાપ્તશક્તિનો પૂરો સદુપયોગ થાય તોજ શુભભાવના પૂરી ફળે છે.

આપણી ભાવી સ્થિતિનો આધાર આપણા આજના વર્તન પર છે.

એવી એક પણ વસ્તુ કે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં નથી કે જેના તરફ એકનિષ્ઠા અને સર્વભાવથી આલનારો તેનાથી બેનસીબ રહે.

જે કામ રામ, કૃષ્ણ, મહામદ, ઈસુ કે જરથુસ્ત્ર કરી શકે તે કામ ખીનો પણ કરી શકે;

કેમકે સર્વાત્ર એકજ નિયમ વ્યાપી રહેલો છે.

કેમકે એવી એક પણ ટેવ નથી કે જે જીતી શકાય નહિ.

કેમકે તમારું જીવન કેમ દોરવવું અને ખીલવવું એ માત્ર તમો અને તમારા પ્રભુ વચ્ચેનો સવાલ છે; જતાં જો તમે સાધારણ લોકોથી દોરવાતા હો, તો જરૂર તમે ખોટે માર્ગે ચઢવાના ભયમાં છો.

કેમકે બહારનો વિવેક અને આડંબરનિર્જાળ માણસોજ રાખે છે.

કેમકે જેમને આત્મશક્તિનું જ્ઞાન થયું હોય તેઓ તો લોકો જીએ-જીણે ને વખાણે, એવી રીતે કામ ભાગ્યેજ અને નાછૂટકે કરે છે.

કેમકે તેઓ સમજ ચૂક્યા હોય છે કે, અંદર-બહાર બધે અનંત શક્તિ સર્વ કાંઈ કરી રહી છે ને તેઓ તો તેનું દથિયાર માત્ર છે.

કેમકે સૃષ્ટિના એ શ્રેષ્ઠ નિયમોમાં અને નિયંતામાં જેને વિશ્વાસ આવશે, તેના ઉપર કશી દીનતા-હીનતાની સત્તા નહિ ચાલે.

સોયના કાણામાં ઉંટ પેસવું જેટલું અશક્ય છે, તેટલુંજ ધનવાનને સ્વર્ગ પામવું અશક્ય છે.

આપણે બધા માત્ર અપાર સામર્થ્ય પરમાત્માને વહેવાની નીકો છીએ, એટલે જે કોઈ જેટલા પ્રમાણમાં એ દિવ્ય પ્રવાહને પોતામાં વહેવા દેશે, તેટલા પ્રમાણમાં તે મહાત્મા બનશે એ નિઃશંક છે.

સારા ગ્રંથોની કિંમત અને અગત્ય

(“ભાગ્યના સજ્જાઓ”માંથી થોડા સારાંશ)

આ જમાનામાં છાપખાનાં તમને ગીતા, કુરાન અને બાઈબલ જેવા મહત્વના ગ્રંથો જૂજ કિંમતે આપે છે; પણ તમે તેમાંના અખૂટ-દિવ્ય જ્ઞાનભંડારનો જેટલી સહેલાઈથી અને છૂટથી લાલ લઇ શકો, અને તેથી તમારાપર તથા તમારા આસપાસવાળાઓ પર જે દિવ્ય અસર થાય તેના પ્રમાણમાં જો તમે તેની કિંમત આંકો તો તે કેટલી થવા જાય ?

છાપખાનાં આપણને ખીજ પણ એવા હજારો ગ્રંથ આપે છે કે જેની ઉપકારકતાના પ્રમાણમાં તો આપણે બહુ નજીવા ખર્ચે ઉત્તમ વિદ્વાનો અને ઋષિમુનિઓનું એક આખું સૈન્ય જાણે આપણી સેવામાં હાજર કરીએ છીએ ! ખરચેલા પૈસાનો આવો મોટો બદલો આપણને ખીજે ક્યાંથી મળે કે જેનો આપણે જેટલા વધુ વિચારથી ને લક્ષ્યપૂર્વક ઉપયોગ કરીએ તેટલો આપણને વધુ લાલ થાય ?

ઉત્તમ પુસ્તકોમાં કેટલું બધું દ્રવ્ય ભરેલું છે ! અને તે જોતાં ગરીબ માણસ પણ કેટલા થોડા ખર્ચમાં એ પુસ્તકો લઇ શકે છે અને પોતાના જ્ઞાનમાં, ચારિત્ર્યમાં અને સામર્થ્યમાં કેટલો બધો વધારો કરી શકે છે ! વ્યાસ અને વાલ્મીકિ, જ્ઞાનેશ્વર અને રામદાસ, શ્રીકૃષ્ણ અને રામચંદ્ર, મહામ્મદ સલૅ અને કાબીર તથા પ્લેટો અને સૉક્રેટિસ ઇત્યાદિ દિવ્યાત્માઓના અલૌકિક બુદ્ધિવૈભવ તથા ચારિત્ર્યદ્રોહ્યમાં તે આજોડી શકે છે; સઘળા યુગના મહાત્માઓ, મહાકવિઓ, તત્ત્વવેત્તાઓ, વિજ્ઞાનવેત્તાઓ, રાજદારીઓ, મહાવીરો અને ગ્રંથકર્તાઓ સાથે તે વાતચીત કરી શકે છે; રામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ, બીષ્મ, અર્જુન, પ્રતાપ, શિવાજી, સીઝર, સિકંદર અને નેપોલિયન જેવાઓની પાછળ પાછળ તેમનાં બુદ્ધક્ષેત્રોમાં જઈ શકે છે; ખડકોમાં છુપાયેલી અનેક યુગની વાર્તાઓ તે વાંચી શકે છે અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં ગૂઢ રહસ્યો ઉઠેલી શકે છે.

વ્યાસ, વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસ જેવા પરમસિદ્ધો તો ગરીબમાં ગરીબની ઝુંપડીમાં ગ્રંથરૂપે પહોંચી જઈ રામાયણ તથા મહાભારત-

ની કથાઓ ચિંથરિયા માણસો પાસે પણ રજૂ કરે છે—ગાય છે !

માટે જો સધળી વસ્તુઓ ખરીદવાની શક્તિ ન હોય તો તમે બીજાં આવશ્યક રાચરચીલાં લેવાને બદલે સારાં પુસ્તકો ખરીદજો.

કિંમતી રાચરચીલાં, ચિત્રા, પડદા, ગાલીચા વગેરેથી ભરેલું સુંદર ઘર હોય પણ તેમાં ઉત્તમ ગ્રંથો ન હોય તો તે કેવું ખરાબ ! છતાં અફસોસ છે કે એવાં ઘણાં ઘરોમાં એકે ઉત્તમ પુસ્તક હોતું નથી !

જો જરૂર પડે તો થીંગડાં દીધેલાં કપડાં અને સાંધેલાં જોડા પહેરજો પણ પુસ્તકો લેવામાં કંજુસાઇ કરશો નહિ. તમારાં બાળકોને બીજી રીતે શિક્ષણ ન આપી શકો તો તેમને થોડાં ઉત્તમ પુસ્તકો તો જરૂર આપજો કે જેના સદુપયોગથી તેઓ ઉન્નત થઈ માન મેળવે. જે બાળકોના હાથમાં ઉપયોગી ગ્રંથો આવે છે તેઓ ગરીબમાં ગરીબ હોય તોપણ શાળા જેટલું કે તેથી વધારે શિક્ષણ મેળવી શકે.

જો આપણા દેશના પ્રત્યેક ઘરમાં ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહ હોય તો આપણી સંસ્કૃતિમાં કેટલો મોટો ફેરફાર થઈ જાય !

ગમ્મત મેળવવાનું બીજું કોઈ પણ સાધન વાંચનના જેટલું સસ્તુ નથી અને કોઈ પણ આનંદ એના જેટલો ટકાઉ હોતો નથી.

સારા વાંચનારા કેવા હોય ?

(ભાગ્યના અષ્ટાઓમાંથી થોડો સારાંશ)

જે માણસ ઉત્તમ અને વિશેષ જ્ઞાન મેળવીને તેને પોતાના ચારિત્ર્યમાં ઊતારે છે તેજ ખરો વાંચનાર છે. યંત્ર જેવા પાઠકો તો વસ્તુનાં છોતરાંરૂપ શબ્દોજ્જ્વાલાદિ રાખી અંદરનું સત્ત્વ પચાવતા નથી; વાંચનથી મગજને ભરી દે છે પણ હૃદયને—ચારિત્ર્યબળને ભૂખે મારે છે. જો એક પુસ્તકનો સરસ ઉપયોગ કરી જાણ્યો હોય તો તમને એક એવી કાર્યશક્તિનું ભાન થાય છે કે જેવી શક્તિ તમે કદી જાણી કે અનુભવી હોય નહિ. અનેક નટો પાઠ લખવે છે; પણ તે મૂળ પાત્રનું હૃદય તો કોઈકજ નટ જાણતા હોય છે; તેની પેઠે મહાન ગ્રંથકારોનાં હૃદય થોડાજ પાઠકો યથાવત્ ઓળખતા હોય છે.

ખરાબ પુસ્તકોનાં નુકસાન

(લાગ્યના સજાઓમાંથી થોડો સારાંશ)

ન્યૂ ગેટની જેલના ધર્મોપદેશકે પોતાના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં ઘણા માનવંત કુળના અને સુંદર દેખાવના છોકરાઓ વિષે લખ્યું છે કે “તરુણ સ્ત્રીપુરુષની ગમ્મતને ખાતર પ્રકટ થતાં દલકાં વર્તમાન-પત્રો વાંચવાનો નાદ એક પણ અપવાદ સિવાય આ છોકરાઓને લાગ્યો હતો અને તેથીજ તેઓ જેલમાં જતા હતા. આ દેશમાં એવી કોઇ પણ ફોજદારી કોર્ટ વા જેલ નથી કે જ્યાં આવા પ્રકારના ગુન્હાઓ ન જણાય. આધુનિક સમયમાં ખરાબ પુસ્તકોની અસરથી નીતિનો કેટલો નાશ થયો છે તેનું માપ લાગ્યે કાઢી શકાય.”

એક વાર એક છોકરાએ ખીજા છોકરાને ખીલત્સ ચિત્રો અને શબ્દોવાળું એક પુસ્તક બતાવ્યું અને તેણે તે માન થોડીજ પજો લાથમાં લીધું હતું. પાછળથી તે શ્રેષ્ઠ ધર્મોચાર્ય થયા પછી તેણે એક મિત્રને એ વિષે કહ્યું હતું કે “એ પુસ્તક જોવા કરતાં તો મેં મારી અર્ધી મિલ્કત આપી દીધી હોત તો વધારે ડીક થાત. કારણ કે કેટલીક વાર તેમાંનાં અપવિત્ર ચિત્રો! પવિત્ર સમયે પણ વગર તેડ્યે મનમાં આવતો હોવાં રહે છે!”

જેમ્સ ડી. શીલ્ડઝ એક ખૂની બાળકને જેલમાં મળ્યો ત્યારે તેણે કહેલું કે “ખૂન અને ખીજાં ભયંકર કામોના વર્ણનથી ભરેલી નવલકથાઓનો મને ઘણો નાદ લાગ્યો હતો. મેં તે ખૂબ વાંચી હતી અને એ પુસ્તકોએ મારા મગજમાં ભયંકર વિચારો મૂકી મને ખૂની કામો કરવાને પ્રેર્યો હતો એમાં જરાયે શક નથી.”

ગિશપ પોર્ટરે કહ્યું છે કે “માણસ જે કક્ષાનાં પુસ્તકો વાંચે છે તેથી ચઢતી કક્ષાનો તે થઇ શકતો નથી; એ એક સિદ્ધ વાક્ય છે.”

દુર્ભાગ્યની વાત છે કે, આ દેશમાં આજકાલ કેટલાકો ખીલત્સ અને ફૂર વર્ણનવાળા લેખો લખવા અને છાપવા મંડી પડ્યા છે!

આંખનાં દરદોની એક અનુભવસિદ્ધ દવા

ચાંચરાનાં મૂળનો અર્ક

સુલભ કરવાની કામચલાઉ યોજના

ખાંચરાના અસાધારણ ગુણોને લીધે ઋષિઓએ તેને “અલ-વૃક્ષ” કહ્યું છે. એના મૂળનો અર્ક કેટલાક દિવસ સુરમો આંજવાની સળી વડે અથવા ડીપું નાખીને આંજવાથી ઝાંખ, ખીલ, પડળ, ફૂલું, છારી, મોતિયો, ઝામરવા વગેરે દરદો મટે છે; આંખનું તેજ વધી ધણી વિદ્યાર્થીઓના અસ્મા ઉતરે છે; નાગરવેલના પાનમાં અર્ધો વાલ ખાવાથી ભૂખ વધી તાકાત આવે છે અને વીર્યભાવ થતો હોય તો અટકે છે. એક જગાએ લખ્યું છે કે, ૧૫-૨૦ દિવસ સેવવાથી નપુંસકપણું મટે છે. આર્યલિપિક્ષમાં પુરુષત્વ માટે આ અર્ક વાપરવા કહ્યું છે. ભાવપ્રકાશ અને સુશ્રુતાદિમાં પણ ખાંચરાને વીર્યવર્ધક, વીર્યશોધક, ભૂખ વધારનાર ઈલાદિ કહી છે.

ખાંચરાનો આવો ઉપયોગી અર્ક સર્વસુલભ કરવાની આ કામચલાઉ યોજના કેવી રીતે થઈ તથા એ અર્ક હરકેઈ કેવી રીતે કાઢી શકે; એ વગેરે નીચેની લકીકત વાંચવાથી સમજાશે.

વઢવાણના માજી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ શ્રીયુત ભૂરાભાઈ કસળચંદ મહેતા, લાલ મુઠ જેતપુર (કાઠિયાવાડ); એમણે ખાંચરાના અર્કનો અનુભવ લખી મોકલેલો તેનો સારાંશ નીચે મુજબ છે—

સને ૧૯૨૩માં મારી જન્ને આંખોએ મોતિયો આવવાથી નોકરી છોડવી પડી. ૨૫. પદિયારજીનો “ખાંચરામાંથી જનતી અક-સીર દવા” સંખંધી લેખ “ગુજરાતી”માં છપાયેલો; તેથી ખાંચરાનાં મૂળનો અર્ક કાઢીને આંજવાનું શરૂ કર્યું. આથી મોતિયો ગળી ગયો અને વાટકાપ કરવાની જરૂર રહી નહિ. પછી આ દવા ધણીઓને મફત આપી તેમને પણ ફાયદો થયો. ટુંકામાં ખાંચરાના

અર્કથી આખનાં દરદોમાં અને મોતિયામાં પણ ફાયદો થયાના બધા અનુભવ આ ત્રણ વર્ષમાં થયા છે. આ દવાનો ખંતથી ઉપયોગ કરવાથી ડોક્ટરોની વાઢકાપમાંથી બચી જવાશે.

જે ત્રણ વર્ષ પર આખરાનો થોડો અર્ક આ લખનારને મળેલો, તે ઋષિકેશમાં એક વૃદ્ધ સજ્જનને છેક નહિ જેવું દેખાતું તેમણે વાપરવાથી તેમને સારી પેટે દેખાય છે અને લખી વાંચી શકે છે.

અર્ક કાઢવાની રીત—આખરાનાં મૂળ ખોદી લાવી તેના મોટા કટકા કરી ગાગર કે ઘડામાં ઉભા ભરી સ્વચ્છ કપડાથી મોઢું ખાંધી લેવું. (એ અગાઉ જમીનમાં ખાડો ખોદી તેના તળિયામાં ખૂબ પાણી પાછ રાખવું.) પછી કલાઈવાળા કે માટીના પહોળા મોઢાવાળા વાસણમાં મૂળિયાં ભરેલું વાસણ ઉંધું વાળી એ અને વાસણોનો સાંધો ઘઉંના લોટથી સીડી લેવો. પછી એ ગાગરનો પોણો ભાગ ખાડાની બહાર રહે તેવી રીતે એ અને વાસણવાળું જોડણું ખાડામાં મૂકી તેના ઉપર ખંખેરેલાં સાફ છાણાં સળગાવવાં. આથી લાલ રંગનો અર્ક નીચેના વાસણમાં પડશે.

ખીજ સારી રીત—આખરાનાં મૂળિયાંના મોટા કટકા કરી હાંડલામાં કે માટલામાં પોણા ભાગ સુધી ઉભા ભરવા અને તે કકડાની ઉપર (માટલાની અંદર) માટીનો રીઢો કટોરો અથવા બેઉ બાજુ કલાઈ કરેલો વાટકો ચતો મૂકવો. પછી તે માટલાના મોઢા ઉપર માટીની તાંસળી અથવા તળે ઉપર કલાઈ કરેલી પાંતળની વાટકી કે તાંસળી છતી મૂકી તેને માટલાના કાંઠા સાથે ઘઉંના આટાથી બરાબર સીડી લેવી. પછી એ માટલું ચૂલા પર છતું ચડાવી નીચે ખૂબ અગ્નિ કરવો તથા ઉપર ઢાંકી સીડેલા વાસણમાં ઠંડુ પાણી રાખવું. આ પાણી વધારે ગરમ થાય ત્યારે ત્યારે વાટકીથી કાઢી લઈ ઠંડુ પાણી નાખતા રહેવું. આથી મૂળિયાંના રસની વરાળ થઈ પીળાશ પડતો અર્ક અંદરના કટોરામાં પડશે. કાઠિયાવાડના રાજપરા ગામમાં કુંભારભક્ત આ રીતે અર્ક કાઢી મફત આપે છે અને દરદીઓને

ફાયદો થાય છે. આ રીત સહેલી હોઇ અર્ક પણ વધુ ગુણકારી તથા વધુ પ્રમાણમાં નીકળે છે.

ખાસ સૂચના—જે દિવસે મૂળિયાં કાઢ્યાં હોય તેજ દિવસે અર્ક કાઢવો. નહિ તો સૂકાવાથી લાગ્યે નીકળશે. અર્ક નીચે જે થોડો જાડો લાગ જામે તે રહેવા દઇ ઉપસે પાતળો સ્વચ્છ રસ સ્વચ્છ કપડે ગાળીને પછી ગરમ પાણીએ ધોયેલા સાફ સીસામાં ભરી મજબૂત ખૂચ દઈ રાખવો.

ખાખરાનો અર્ક વાપરવાની રીત—ખાખરાનો અર્ક વધુ હોય તો રોજ તેમાંથી નહિ વાપરતાં નાની સાફ શીશીમાં ભુદો કાઢી રાખી તેમાંથી રોજ બે ત્રણ વાર સુરમો આંજવાની સળી બોળીને અથવા અકેક બાળે ટીપાં સવારસાંજ નાખીને આંખમાં આંજવો. સુરમાની સળી ખૂબ ઘસી લીસી કરીને વાપરવી.

પરેજી—આ દવા માટે પરેજી નથી; પણ દરદને માટે મરચુ, તેલ, ગોળ, ગરમ ચીજ તથા મિષ્ટાન્ન વગેરે ભારે ખોરાકની ચરી પાળતા રહી સાદો હલકો અને સાત્ત્વિક ખોરાક રાખવો એ ફાયદાકારક છે.

અર્કના ફાયદા—શ્રીયુત ભૂરાભાષ લખે છે કે, સુરમો આંજવાની સળી વડે કેટલાક દિવસ આ અર્ક આંજવાથી આંખની જાંખ મટી જઇ ખીલ, પડળ, ફૂલું, જારી, મોતિયો, ઝામરવા વગેરેમાં બીજી ધણી દવાઓ કરતાં વધારે સારો ફાયદો થાય છે; તથા આંખનું તેજ વધી ધણા વિદ્યાર્થીઓના ચક્ષુમા ઉતરી જાય છે. અર્કની નીચે જાડો લાગ રહે છે તે પણ બહુ ઉપયોગી હોય છે; પણ તેના અનુપાનની મને ખબર નથી. હું રોજ સવારે ખાખરાના અર્કમાં ત્રણ વાર સળી બોળી તે પાન ઉપર લગાવીને ખાઉં છું તેથી જૂખ સારી લાગી દરત સાફ આવે છે. જે કે હું અમુક રોટલીથી વધારે ખાતો નથી.

ખાખરાનો અર્ક સુલભ કરવાની યોજના—આ સમયમાં આંખોનાં દરદો જ્યાં ત્યાં હોવાથી અને ખાખરાના અર્ક જેવી સાદી અને ગુણકારી વસ્તુ, ગામ સણાસરા-પોસ્ટ ચોટીલા (કાઠિયાવાડ)ના

એક પરોપકારપ્રેમી ભાઈ બ્રહ્મદીન રાણપુરીએ લાગત ખર્ચે પૂરી પાડવાનું સ્વીકારવાથી (જ્યાં સુધી અને જોટલા પ્રમાણમાં એ અર્ક મળ્યા કરશે અને વલિવટને પહોંચી શકાશે ત્યાં સુધી તથા તેટલા પ્રમાણમાં) પ થી ૬ આનીભાર ખાખરાનો અર્ક ભરેલી શીશીઓ નીચલા રથળે એકેક આને મળે એવી આ યોજના છે.

મુખ્યમાં-સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ-ત્રીજે માળે. અહીંથી આ અર્ક માત્ર રૂબરૂમાં મળશે. ટપાલ રસ્તે નહિ મળે.

અમદાવાદમાં-સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય ઠે. ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, ભદ્ર પાસે. અહીંથી રૂબરૂમાં તથા પોસ્ટ રસ્તે પણ મળશે.

મંગાવનારને સૂચના—ટપાલ રસ્તે આઠ શીશીથી ઓછો અર્ક નહિ મોકલાય. આઠ શીશીના ૮ આના તથા પોસ્ટેજ, પેકીંગ અને મ. ઓ. ખર્ચના બાત મળી ૧૭ આના વેલ્યુ પેગલથી મંગાવનારે ભરવા પડશે. ઉત્તર ઇચ્છનારે જીવાળી કાર્ડ મોકલવો. આ અર્ક પુસ્તકો ભેગો નહિ પણ જુદો પોસ્ટ પારસલથી મોકલાશે. એની સાથે, તેમજ રૂબરૂ લેનારને બનશે ત્યાંસુધી બે બે શીશી દીઠ સુરમો આંજવાની એકેક પાતળી સળી અથવા જનકું અરધિયું અપાશે. અર્કની સગવડ ઓછી હોય ત્યારે મોકલવામાં દીલ થવી સ્વાભાવિક છે.

સાધારણ રીતે એક દરદીને એક શીશી બસ છે. પણ એક શીશી ટપાલરસ્તે મંગાવનારે પોસ્ટેજ પેકીંગ ઇત્યાદિ સાથે ૫ આના મોકલવા પડે, અને વી. પી. થી મંગાવતાં ૧૧ આના ભરવા પડે તે જોતાં આઠ શીશી બહુ સસ્તી પડે; ગરીબ દરદીઓને મફત અપાય તો સહજે રહે. પરોપકાર થાય; અને લાગત પૈસા લઇને અપાય એમાં પણ કામ બગાડવારૂપ મુખ્ય પરોપકાર તો રહ્યો છેજ.

આ અર્ક વાપરવાથી લાભ થાય અથવા ન થાય, તે વાત

આ સંસ્થાપર વિગત સાથે લખી મોકલવામાં પણ પરોપકાર હોઈ દરેકને તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. કેમકે આ કામ અહીં તેમ અન્ય સ્થળે વધુ ચાલે કે બંધ પડે, તથા અન્ય સંજ્ઞનો આવી રીતે કિંવા વિના મૂલ્યે આપનારા નીકળી આવે કે નહિ; તેનો આધાર એવી હકીકત મળે તે ઉપર વધારે રહેલો છે. જુદા જુદા સ્થળના સંજ્ઞનો ખાખરાનો અર્ક કાઢીને, કઢાવીને કિંવા થોડોથોડો અથવા વધારે ખરીદીને તે આંખોના દરદીઓને વિના મૂલ્યે અથવા ટીક પડે તે રીતે આપવા પ્રેરાય; એ પણ આ ચોપાનિયું આટલું વિગતવાર ચોજવામાં મુખ્ય હેતુ છે. આ અર્ક કાઢવા યા વાપરવા વિષે વધુ પૂછવું હોય તો તે અત્ર તરફ નહિ પણ શ્રીયુત ભૂરાભાઈને અથવા ભાઈ બદ્દીન રાણપુરીને જીવાબી કાર્ડ લખીને પૂછવું. તથા જેમને શીશાબંધ વધારે અર્ક લેવો હોય તેઓ ભાઈ રાણપુરીને પૂછે; અથવા તો વર્તમાનપત્રમાં જાહેર ખબર આપીને કિંવા જ્યાં ખાખરા વિશેષ થતા હોય ત્યાં જઈ અનુભવ લઈને તથા બીજાઓને અનુભવ આપીને પછી કોઈ પ્રમાણિક અને કાળજીવાળા સંજ્ઞન સાથે ગોઠવણ કરે; એવી વિનંતિ છે. ૐતત્સત્ ભાદ્રપદ-૧૯૮૭

સિદ્ધુ-અખંડાનંદ

હાલ નીચલા ગ્રંથોની પુનરાવૃત્તિઓ નીકળી છે તેની દેવાં. વાઠી સુધી અર્ધી કિંમત છે.

અને દરેકની અંકેકથી વધુ પ્રત મળશે નહિ.

૧-આર્યભિષક્ અથવા હિંદનો વૈદ્યરાજ

આ સાતમી આવૃત્તિમાં પુષ્કળ સુધારોવધારો થવાથી છઠ્ઠી આવૃત્તિ કરતાં ૧૨૫ પૃષ્ઠ વધી કુલ પૃષ્ઠ ૮૫૨ થયાં છે. આ પ્રમાણે કદ અને ઉપયોગીપણું ખાસ વધવા છતાં આગળના ૩. ૪) ને બદલે ૩) રહેવાનું કારણ બધો વલિવટી ખર્ચ નહિ ચડાવવાનું છે; અને તરતમાં-એટલે કે આવતી દેવદિવાળી સુધી મૂલ્ય એથી અધુરું (અમદાવાદમાં ૧૧૧ અને મુંબઈમાં ૧૧૧) રખાવાનો હેતુ એ છે કે એ ખાડો બીજી રીતે નીવેડી લઈ આગલી આવૃત્તિ લેનારા પણ આ સુધારોવધારોવાળી આવૃત્તિ લઈ શકે તેમ કરવું.

આ પુસ્તકનું કુલ વી. પી. ખર્ચ ૧) આ વશે. પણ કિંમત ઉપરાંત પેટ્રીંગ ઇત્યાદિના ૦૧ વધુ મોકલી આની જે પ્રત (અથવા એક આર્યભિષક્ સાથે આ સંસ્થાનાં બીજાં પુસ્તકો મળી કુલ પાંચેક રૂ. નાં) રેલ્વે રસ્તે મંગાવવાથી બહુ ઓછો ખર્ચ આવશે.

૨-માગ્યના સ્પષ્ટાઓ

સુવિખ્યાત અમેરિકન લેખક ઓ. સ્વે. માર્ડનના એક લોકપ્રિય ગ્રંથના અનુવાદરૂપ આ પુસ્તક વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા ૧૯૭૭ માં ૩. ૨)થી નીકળેલું. તેની આ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છપાઈ છે. કદ ૫x૮, પૃષ્ઠ ૫૬૪, પાકું પૂંકું, મૂલ્ય ૧૧૧. દેવદિવાળી સુધી અમદાવાદમાં ૧૧૧, મુંબઈમાં ૧૧૧.

આમાંની થોડી બાબતો—મનુષ્ય જોઈએ છે. ખરા મનુષ્યને ઈશ્વર પણ મદદ કરે છે. શક્તિવાળાનીજ વાત જગત સાંભળે છે. માર્ગ શોધી કાઢો યા નવો કરો. વિધેનોનો ઉપયોગ. એક અવિચળ લક્ષ્ય. કશી સહાય વિના કીર્તિ મેળવનારા નિર્ધન છોકરાઓ.

પુણ્ણ ધન અને બધા ખિતાબો કરતાં ચારિત્ર્ય વધુ જોરાવર છે. ત્રેવડ ત્રીજો જાણ છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં તકજ તક છે. તમારી જાતના સ્વામી બનો. પ્રત્યેકતુ સ્વર્ગ તેની પાસે છે. ઇત્યાદિ. ઇત્યાદિ.

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિચારોનો સારાંશ આ ચોપડીમાં નિર્ધારિત અને ધનવાનો, સારા વાંચનાર, ઈલાદિ મથાળાં નીચે આપેલો છે.

૩-સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર

પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકા પૃંઠા સાથે ૧, તરતમાં ૦૧, મુબબ ૦૧

આ ગ્રંથ પણ ઉપલાજ લેખકનો હોઈ અમેરિકામાં તેની દર માસે આવૃત્તિ નીકળતી હતી. આ ગ્રંથ વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા ૧૯૭૭માં નીકળ્યા પછી આ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છપાઈ છે.

આમાંની થોડી બાબતો:—ઉદારાત્મા આપીને શ્રીમંત થાય છે અને કંજુસ સંગ્રહ કરીને રંક બને છે. ભક્તાત્માને નવીન બળ મળ્યા કરી ઉન્નતિના આકાશમાં તે ગરુડની પેઠે ઉડશે. તે દોડશે પણ થાકશે નહિ અને ખોળે ઉપાડશે પણ ખેશુદ્ધ બનશે નહિ. તમે કેવા થશો તેની આગાહી તમારો આદર્શ કહી આપે છે. વિકાસ પામો કે ક્ષીણ થાઓ. વિચાર સુધારો એટલે તમે પણ સુધરશો. શાશ્વત યૌવન આપણામાંજ છે. કિસાદ, કિંમત, આશા ને આનંદ, માંદાને સાજા કરવામાં દવા કરતાં બહુ વધારે મદદ કરે છે.

૪-આર્યધર્મનીતિ અને ચાળક્યનીતિ સર

વિવિધ ગ્રંથમાળા ૨૧ વર્ષ પર ૧૯૬૭માં શરૂ થઈ ચારે સર્વ-પ્રથમ આ ગ્રંથ નીકળ્યો હતો. આ તેની પુનરાવૃત્તિ હોઈ કદ ૫x૬૧૧, પૃષ્ઠ ૨૪૦, મૂલ્ય ૦૮ પાકુપૂંકું ૦૮ તરત માટે અર્ધી કિંમત છે.

આ ગ્રંથમાં ધર્મ અને નીતિ સંબંધી શ્લોકો ગુજરાતી અર્થ સાથે આપેલા હોઈ તેમાંના સંકટો શ્લોક કંઈ કરવા જેવા છે. આ શ્લોકો અનેક અધ્યાયોમાં વહેંચાયેલા હોઈ થોડીક બાબતો આ પ્રમાણે છે:—તેજ અને ક્ષમા. ઉદ્યમ અને ખંત. દાન અને અહિંસા.

જ્ઞાન અને સત્ય. દંપતિધર્મ અને નારીધર્મ. જીવિકા અને અર્થ-
વ્યવહાર. સજ્જન અને દુર્જન. ધનવાન અને નિર્ધન. સપૂત અને
કપૂત. રાજનીતિ. સદાચાર. આરોગ્ય. ૪૦ ૪૦

૫-પ્રભુમય જીવન

થોડા સુધારા સાથે આ પાંચમી આવૃત્તિ નીકળી છે. કદ
૫x૩૧૧, પૃષ્ઠ ૨૦૮, મૂલ્ય ૦૧, પાકું ૦૮ તરત માટે અધુરું મૂલ્ય.

આમાંની થોડી બાબતો-વિશ્વનું સર્વોત્તમ સત્ય. પ્રેમનો
પ્રભાવ. જ્ઞાન અને પ્રતિભા. પૂર્ણ શાન્તિ, શક્તિ અને વૈભવની
પ્રાપ્તિ. મહાત્મા, ઋષિ અને જગદુદ્ધારક થવાનો નિયમ. સર્વ ધર્મોમાં
રહેલી સમાનતા. સર્વોત્તમ સંપત્તિ પામવાનો સરસ માર્ગ. ૪૦ ૪૦

૬-સુબોધક નીતિકથા

સ્વર્ગસ્થ બીરબલજીએ ૧૫૨ અસરકારક નાની વાર્તાઓ પ્રાણી,
ઝાડ છત્ર્યાદિને લાગુ પાડીને લખેલી તેની આ ચોથી આવૃત્તિ છે.
કદ ૫x૩૧૧, પૃષ્ઠ ૨૪૦, મૂલ્ય ૦૮ પાકું ૦૮, તરતમાં અરધી કિંમત.

આમાંની થોડી બાબતો--ડાંખ તોડેલો વિંછી. વાઘમામા
ને ફાલુ માસી. ગંધેડીની અધરણી. માંદો ધણી ને હેતાળ સ્ત્રી. ગુરુ
થઈ બેઠેલો સરડો. દોરોની હડતાળ અને વરને તડાકો. વાઘણ
અને બકરી. બકરી-કુતરીનો કજીયો. પોપટને પિંજરે બેઠેલો કાગડો.
બ્રાહ્મણ ને મહાદેવજી. ચરમવાળો ધ્રુવડ. કૌલેરા અને ડોક્ટર. વાંદરો
અને બંદુક. કાણો શિયાળ. મુંગો પોપટ. ધાયલ વાઘ અને પરગણુ
વૈદ્ય. ચિત્તો અને સાંઠ. સારસ અને શિકારી. મોર અને રંગારી.
લંબકર્ણ ગધેડો. સરસડાના બાપનું ગ્રાહ. બોલતી ઘોર અને ચોરીનો
માલ. સિંહ અને આગગાડી. દિલાવર ઘોડો ને અદેખો કૂતરો.
ગંધા ગંધીનું મુધરેલું જોડું. ઉઘમી મરંઘા ને આળસુ માણસ. ઠગારાં
શિયાળ અને લોભી કૂતરાં. કિન્નર ગામનો એરંગ પ્રધાન. ૪૦

અમદાવાદ સં. ૧૯૮૭ના ભાદરવા વદી પાંચમે છપાયું.

ગીતાજનો ઉપયોગ અને લાભ

ખરેખર ગીતાના જેવો દિવ્ય સદેશ પહેંચાડનારો ગ્રંથ આજ સુધી બીજો નથી જ રચાયો. ગીતાના સંબંધમાં માનવજાતિએ એટલી બધી આલોચના-પ્રત્યાલોચના કરી છે કે જેટલી આજસુધી બીજા કોઈ પણ ગ્રંથની થઈ નથી. ગીતાના કેવળ અંતરંગ રૂપ ઉપરજ એટલું બધું લખાયું છે કે જો તે બધાનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો મહાભારત જેવડા કેટલાય ગ્રંથ ભરાઈ જાય.

ગીતાના કાવ્યમાધુર્ય ઉપર કવિ વિમુગ્ધ થાય છે તો ગીતાના સાર્વભૌમ નીતિશાસ્ત્ર ઉપર નીતિજ્ઞ ગળગજો થઈ જાય છે. ગીતાના નિષ્કામ કર્મયોગ ઉપર કર્મયોગી આકરીન થાય છે અને ગીતાની વીર વાણી ઉપર દૃઢપ્રતિજ્ઞ માનવી આસક્ત થાય છે. કોઈ ગીતાને જ્ઞાનનો સાગર કહે છે તો કોઈ તેને ઉપનિષદોનું દૃઢ્ય કહે છે. કોઈ એને કર્મયોગશાસ્ત્ર કહે છે તો કોઈ લક્ષ્મણ સૂત્ર કહે છે. વાસ્તવમાં ગીતા એ નટવર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની એક એવી અલૌકિક ઝાળી છે અને એવું સ્વર્ગનું કલ્પવૃક્ષ છે કે જેના વડે માનવી જે કંઈ જોઈએ તે મેળવી શકે છે. જો એમ ન હોત તો ગીતામાંથી લોકોની ભિન્ન ભિન્ન રુચિ અનુસાર કર્મયોગ, લક્ષ્મણયોગ, જ્ઞાનયોગ, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ વગેરે ચિત્રવિચિત્ર ફળો ક્યાંથી નીકળી શકત ?

એક દિવસે રોમન જાતિનું નામ સાંભળતાં યુરોપની જાતિઓ બીંબાયલી બિલીની પેઠે ધ્રુજતી હતી. એક સમયે એબીલોનિયનોના ડરથી યુરોપીયનો થરથર કંપતા હતા. એક જમાનામાં યુરોપ, એશિયા અને આફ્રિકામાં ઇજીપ્શિયનોનો દમામ ચાલતો હતો અને એક કાળમાં ગ્રીકોની ધાક સમસ્ત યુરોપમાં ફેલાઈ ગઈ હતી; પરંતુ એ બધી જોરાવર જાતિઓ કાળરૂપી સમુદ્રમાં ક્યાંની ક્યાંય વિલીન થઈ ગઈ અને આ હિંદુજાતિ-કે જે કાર્ષિપયન, ઝીન્ન, અલ્ક, હિરાત અને ત્રિવિષ્ટપ(તિબેટ)માંની આગલી જાતિઓથી ઘણું કાળ પહેલાં ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રમાં સુરસ શ્રુતિમંત્રાની લહરિમાં અવગાહન કરતી

હતી તે—આજપર્યંત ટકી રહી છે એનું શું કારણ ? અમારા અભિ-
પ્રાય પ્રમાણે એનું જળરક્ત કારણ તેનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય (અને
તેનો પ્રચાર તથા પાલન) છે. વળી આ વાત પણ સત્ય છે કે, એ
મહાન સાહિત્યનું મંથન કરીને તેનું હૃદય ગીતામાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ-
ચંદ્રે એવી અજબ અને સુંદર રીતે ગોઠવી દીધું છે કે એના જેવા
હિંદુજાતિની પ્રતિષ્ઠા અને મહતાનો સર્વત્ર પ્રચાર કરનારો બીજો
એક પણ ગ્રંથ સમગ્ર સંસારમાં નથી.

આજે હિંદુજાતિ ગુલામ છે, દરીદ્ર છે, છિન્નબિન્ન છે અને
ધૂર્ત જાતિઓ તો તેને “કપિલા ગાય” જેવી ભલી અને ભોળી
માને છે; પરંતુ જ્યારે એ કપિલા ગાય—એ હિંદુજાતિ—ગીતાની
અભય વાણી તરફ કાન માંડે છે ત્યારે તેઓ એને ભૂખ્યા વાધ જેવી
ભયંકર જુએ છે અને તેમનાં એકે એક ગાત્ર ઢીલાં ઢળ ચક્ર જાય
છે ! જ્યારે એ જાતિઓ જુએ છે કે, એ ગરવી ગીતાના અનુવાદ
ફ્રેન્ચીએ ફારસીમાં, અણુ સુલેહે અરબીમાં, રલેગને લેટિનમાં, ડિમિ-
ટ્રિયસે ગ્રીકમાં, બનુફે ફ્રેન્ચમાં, લોરિંજરે જર્મનમાં, સ્તાનિસલસ
ગ્રેટીએ ઇટાલિમાં અને ટૉમ્સન, આનોલ્ડ, કેવિસ, બીસેન્ટ તથા
ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સને અંગ્રેજી ભાષામાં કરીને ધણીખરી નીતિશૂન્ય
જાતિઓમાં આ સદાચારશાસ્ત્રનો પ્રકાશ ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે;
ત્યારે એ પ્રજાઓ શરમાઇ જઇને હિંદુજાતિને મસ્તક નમાવે છે અને
તેને આદિયુરુ, આદિસભ્ય, આદિવીર, આદિનીતિજ્ઞ અને આદિશાસક
તરીકે માને છે. ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સનના ગીતાના અનુવાદની ભૂમિકા
તે સમયના હિંદના વાઇસરૉય વૉરન હેસ્ટિંગ્સ સાહેબે લખી છે તેમાં
તેમણે મુક્તકંઠે સ્વીકાર્યું છે કે “કોઈ પણ જાતિને ઉન્નતિના
શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે.” અમેરિકાનો
સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર એમર્સન તો ગીતાના પુસ્તકને પોતાની દષ્ટિ
સામેજ રાખતો. કેમકે ગીતાને તે સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં
સર્વોત્તમ ગ્રંથ, માનવના ચિંતનનો સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા
અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે ગીતાનો

“સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ” એ શ્લોક વાંચતો ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઈ જતું; તેનું હૃદય નાચી ઉઠતું અને તે કલાકોના કલાકો સુધી આનંદાશ્રુ વહાવતો ! તે પોતાના ગીતા પુસ્તકને ઈષ્ટની મૂર્તિ સમાન ગણતો અને તે પુસ્તક હજી સુધી ન્યૂયૉર્કની એક લાયબ્રેરીમાં સુરક્ષિત છે. ચીની ભાષામાં ગીતાનો અનુવાદ કરનાર ચીનો માણસ તો શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો બધો મુગ્ધ હતો કે તે દરરોજ તેનું વાચનમનન કરીને ત્રણ ચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો હતો. ચીનાઓએ તો એનું નામજ કિશનજી (કૃષ્ણજી) પાડી દીધું હતું. અને હજી પણ ત્યાં તે એજ નામથી ઓળખાતો હોય તેનું અસલ નામ જુલાઈ ગયું છે !

બાલી અને જવા બેટમાં ગીતાના કેટલાયે ગદ્યપદ અનુવાદ છે અને ફિલ્મોમાં ગીતાનાં બધાં દ્રશ્યો દેખાડવામાં આવે છે. આ વિશાળ ભારતમાં તો વેદો કરતાં પણ ગીતાની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે.

આપણે ત્યાંની તો વાતજ જુદી છે. અહીં તો જોણે ગીતા ઉપર કંઈ પણ લખ્યું ન હોય તે સમર્થ આચાર્યજ ગણાતો નથી. કેમકે તેમનો કોઈ પણ મત કે સિદ્ધાંત એવો હોતો નથી, કે જેનું તેમણે ગીતાથી સમર્થન ના કર્યું હોય. એજ કારણથી અદ્વૈતવાદી શંકરાચાર્ય, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી રામાનુજાચાર્ય, વિશુદ્ધાદ્વૈતવાદી વલ્લભાચાર્ય, દ્વૈતવાદી મધ્વાચાર્ય અને દ્વૈતાદ્વૈતવાદી નિમ્બાર્કાચાર્ય વગેરે-એ અને તેમના અનુયાયીઓએ ગીતા ઉપર એટલાં ભાષ્યો, વ્યાખ્યાઓ, વૃત્તિઓ, વિવૃત્તિઓ, ટીકાઓ, ટિપ્પણીઓ, આલોચનો, રહસ્યો અને વિવરણો સંસ્કૃતમાં લખ્યાં છે કે એ બધું જો કોઈ વાંચવા માગે, તો તે પાછળ બે-ચાર જન્મ ગાળવા પડે ! આ સાંપ્રદાયિક વિવેચનો ઉપરાંત ગીતા ઉપર સેંકડો સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાગ્રંથો પણ સંસ્કૃતમાં લખાયા છે. ભારતની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં પણ શ્લોકાનુવાદ, ભાવાનુવાદ, છાયાનુવાદ, આલોચના, અંતરંગ વિવરણ અને બહિરંગ સમાલોચનાના અગણિત ગ્રંથો નીકળ્યા છે. એમાં શોકમાન્ય તિલક, હરિન્દ્રનાથ દત્ત અને અરવિંદ ધોષના ગ્રંથો સર્વોત્તમ ગણાય છે.

તુલસીકૃત રામાયણ સિવાય ભારતની કોઈ પણ ભાષામાં એવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી કે જેનો ગીતા જેટલો પ્રચાર હોય. પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમી હિંદુ તેનો નિત્યપાઠ કરે છે. મરણ વખતે પણ ગીતાપદ્યેશ સંભળાવવાની અત્યંત પ્રાચીન પરિપાટી આપણે ત્યાં છે. વધારે તો શું, ભારતના જડચેતન સર્વમાં ગીતાપદ્યેશના સંસ્કારો ભર્યા પડ્યા છે. અલ્પજ્ઞ તે અવ્યક્ત છે, વ્યક્ત નથી. સૂતેલા છે, જાગ્રત નથી.

ગીતાના આ દિવ્ય કિંતુ અવ્યક્ત અને સૂઈ રહેલા ઉપદેશને વિકાસ અને જાગૃતિના નવીન સ્વાંગ સળવવા એ હિંદુજાતિનું હાલનું પરમ આવશ્યક કર્તવ્ય છે. આપણે તો ગીતાજ્ઞાન માત્ર વાંચીએ છીએ; તેનો સદુપયોગ કરવાનું જાણતા નથી. આપણે “નિર્વેરઃ સર્વં ભૂતેષુ” નો પાઠ કરીએ છીએ પણ ઘરમાં તો વેરઝેરના દાવાનળ સળગતા હોય છે! આપણે “યુધ્યસ્વ વિગતજ્વરઃ”નું રટણ કરીએ છીએ પણ ધર્મ અને જાતિની રક્ષાર્થે રણાંગણમાં ફેદી પડતાં ડરીએ છીએ! આપણે “ક્લેબ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ”નું પારાયણ કરીએ છીએ પણ મા-બહેનોની આખર લૂંટાતી જોવા-જાણવા છતાં નપુંસકતાજ દર્શાવીએ છીએ! આપણે “સુખિનઃ ક્ષાત્રિયાઃ પાર્થ લભંતે યુદ્ધમીદશમ્”નો દમ મારીએ છીએ; પણ દેશની સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં નાગી તલવારોની ધારો ઉપર નાચતાં ડરીએ છીએ! આપણે “શુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ”ની ખુલદ ગર્જના કરીએ છીએ પણ વ્યવહારમાં તો લીજડાઓની પેડે મારજ ખાયા કરીએ છીએ! આપણે “નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ” ની બડાઈ હાંક્યા કરીએ છીએ પણ ધર્માત્માઓના તનતોડ પરિશ્રમ છતાંયે આત્મજળ ખીલવીને સંસારને ચકિત કરી શકતા નથી!

ગીતાનો નિત્યપાઠ કરો; તેને સમજો અને તે પ્રમાણે આચરણ કરો. જે તમે એ પ્રમાણે કરો; જે ગીતાનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરો; તો તો એનો એકાદ શ્લોક પણ તમારી નસોમાં ચેતના જગવવાને પૂરતો છે. ગીતાનો એક એક શ્લોક અભયવાણીનો એક એક એવો અજબ નમુનો છે કે જે આ અભય વાણીનો ભક્ત આદરી

એસે તો કૃતાંત કાળને પણ ધૂળભેંચો કરી શકે તો પછી મનુષ્યોના તે શા હિસાબ ? હકીકત આવી હોવાથી પ્રત્યેક દેશાભિમાનીએ આ અભય વાણીને પોતાના હૃદયપટ ઉપર સુવર્ણાક્ષરે લખી લેવી જોઈએ. હિંદુ સંગઠનના નશામાં મસ્ત રહેનાર વ્યક્તિઓએ એવો પ્રખર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કે જેથી પ્રત્યેક હિંદુગૃહમાં આ અભય વાણી-નું-આ ગીતાપનિષદનું રટણ રામનામની પેઠે થયા કરે. જેઓ સંસ્કૃતમાં ગીતા સમજી શકતા નથી તેઓ પોતાની માતૃભાષામાં વાંચે; અને જેઓ વાંચી જાણતા નથી તેઓ ખીજ પાસે વંચાવીને સાંભળે. આ રીતે જે દિવસે બધા હિંદુઓ ગીતાભક્ત થઈ તેનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરશે; અથવા કરવા માટે હિંદુજાતિ સમક્ષ જાગૃતિનો શાખનાદ ગજવશે; તે દિવસે આ ભૂમંડળમાં એવી 'કેદ' પણ જાતિ નહિ રહે કે જે આપણી સામે આંખ પણ ઉંચી કરી શકે ! જે દિવસે આપણે ધર્મરક્ષણ અને દેશાભિમાનને ખાતર વીરવ્યાઘ્ર અર્જુનની પેઠે ત્રિલોકવિજયી ગાંડીવનો વિજયટંકાર કરીશું; તે દિવસે આ સંસારમાં એવી કયા પ્રખળ શક્તિ છે કે જે ઘુંટણીએ પડીને શિર નમાવે નહિ ? ગીતાસિદ્ધાંતના પાયા ઉપર જે દિવસે આપણે સંગઠન કરી લઈશું તે દિવસે વિશ્વની પ્રભુતામત્ત શક્તિઓ પણ ધ્રુજી ઉઠશે અને ભયંકર કૃતાંત કાળ પણ કંપી ઉઠશે.

(કલકત્તાના “હિંદૂપન્ય” ઉપરથી સારાનુવાદ)

રામાયણનું મહત્ત્વ

પ્રીતિ કરૈ રામાયણ માહી,
તેહીસમ ભાગ્યવંત કોઝ નાહી ॥

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—“રામાયણ, એ જગતમાં જેનો જોટો મળતો નથી એવો અનન્ય સાહિત્યગ્રંથ છે.”

સાહિત્યસમ્રાટ બંકિમચંદ્ર કહે છે કે—“રામાયણથી ભારત-વર્ષનો સ્વાર્થદોષ જેટલો દૂર થયો છે; તેટલો કોઈ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી પણ દૂર થયો નથી.”

મી. ટ્રેફ્ટ કહે છે કે—“રામાયણને વાંચીને અમે કંઈકના કંઈક બની રહીએ છીએ. અમારામાં ઉંચા ઉંચા ખ્યાલ પેદા થઈ જાય છે; અને તે સદ્ગુણો કે જે મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટતાના ભૂષણરૂપ છે, તે અમારી સામે આવી ખડા થઈ જાય છે. સત્યાચરણ, પુત્રોની ભક્તિ, પતિવ્રતાધર્મ, પતિકર્તવ્ય, પિતામાતાનો સ્નેહ, વિનય, ધીરજ, દયા, સારાંશ કે માનુષી ગુણોનું એવું કયું ચિત્ર છે કે જેનું યથાર્થ રૂપ કવિએ પોતાની જાદુભરી કલમ વડે આમાં નથી આલેખ્યું?”

સંતરામ શર્મા કહે છે કે—“રામાયણ એ કહેવામાં તો એક મહારાજનું જીવનચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમાં તો એ ગ્રંથ આ સંસારના મળનો નાશ કરનારા અગ્નિરૂપ છે. એ અધિકારમાં પ્રકાશરૂપ છે; સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે; પુરુષોનું પૌરુષ છે; બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતેજ છે; ક્ષત્રિયોનો ક્ષાત્રધર્મ છે; વૈશ્યોનું ધન છે; શૂદ્રોનો ધર્મ છે; અને ગૃહસ્થાશ્રમી નરનારીઓનો સુખદીપક છે. એ ગ્રંથરૂપી તેજસ્વી દીપક લાયકામાં રાખીને જો કોઈ તેના પ્રકાશમાં સંભાળથી ચાલે તો તે જીવનયુદ્ધમાં કદી પણ હારવાનો નહિ...જગતનો ઇતિહાસ વાંચનારા કહે છે કે, વેદોનો પ્રચાર હઠી જવા પછી જો કોઈ પણ રસાયણે હિંદુજાતિને જીવતી રાખી હોય તો તે આ રામાયણ છે.

એનાજ બળથી હિંદુ નારીઓમાં સતીત્વનું અને હિંદુ નરોમાં બલિ-
દાન કરવાનું સાહસ રહ્યું છે.”

ચિંતામણુ વિ. વૈદ્ય કહે છે કે:—“કાવ્યનાં બંને અંગ—
કવિ અને નાયક—ની બાબતમાં રામાયણની ખરોખરી કરે તેવો કોઇ
પણુ ગ્રંથ કોઇ પણ દેશમાં મળી આવશે નહિ. રામચંદ્ર સરખો
અલૌકિક સામર્થ્ય તથા ઉદાત્ત નીતિવાળો. અન્ય કોઈ પણ પુરુષ
જગતભરના ઇતિહાસમાં દેખાતો નથી; તેમ મહર્ષિ વાલ્મીકિના જેવી
પ્રતિભા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળો કવિ પણ કોઇ જણાતો નથી.
પ્રાચીન કવિઓ હોમર તથા વર્જીલના “ઇલિયડ” તથા “ઇનીડ”
ગ્રંથો અને મિલ્ટન કવિનો “પેરેડાઇઝ લોસ્ટ” પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ઉત્તમ
ગણાય છે; પરંતુ એ સર્વ ગ્રંથોથી રામાયણ કેટલી બધી શ્રેષ્ઠ છે!
કદાચ કોઈ કાવ્યશક્તિમાં હોમર વગેરેને વાલ્મીકિની ખરોખરીએ
ખેસાડે; પણ તેઓના કાવ્યનાયકો ઍકિલિસ વગેરે નીતિની દૃષ્ટિએ
તો રામાયણના રામચંદ્રાદિ કરતાં બહુ ઉતરતા છે. સારાંશ કે, રામા-
યણ માટે આર્ય લોકો જે અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે.”

પંડિત રામનરેશ ત્રિપાઠીજી લખે છે કે:—આજથી
ત્રણસો વર્ષ પહેલાં તુલસીદાસરૂપી મધુપે સંસ્કૃત ભાષાનાં અનેક
રામાયણ, પુરાણ, કાવ્ય, ઇતિહાસ, નાટક, સ્મૃતિ, ઉપનિષદ અને
સંહિતારૂપી અત્યંત સુંદર ફૂલોનો મધુર રસ એકત્ર કરીને તુલસીકૃત
રામાયણરૂપી જે મધ તૈયાર કર્યું હતું તે હજી સુધી આર્ય—હિંદુઓ-
ને ઘેરઘેર મોજૂદ છે; અને તે જેટલું જૂનું થતું ચાલે છે તેટલો તેનો
સ્વાદ અધિક મધુર થતો ચાલે છે. મધ જેમ અનેક શારીરિક વ્યાધિ-
ઓ ટાળવામાં ઔષધિઓને સહાય આપે છે; તેમ રામાયણરૂપી મધ
અનેક માનસિક વ્યાધિઓ ટાળવામાં સહાય કરે છે. (આ રામાયણરૂપી
મધનું મહત્ત્વ આથી પણ સમજાશે કે તે સાડાત્રણસો વર્ષ જેટલું
જૂનું છે; અને) એમાંનો એકમાત્ર અયોખ્યાકાંડ રચવામાંજ તુલસીદાસ-
જીએ દોઢસોથી વધારે સંસ્કૃત ગ્રંથોનો રસ ગ્રહણ કર્યો છે.

હવે આ પ્રેમન સ્વભાવતઃ સામે આવે છે કે, શું સંસ્કૃતના

અધા ગ્રંથે તુલસીદાસજીને કંઈસ્થ હતા ? અમે જોટલા પણ હોંડા હતરીએ છીએ તેટલા આ અદ્વિતીય રામાયણની અદ્વિતીય પ્રતિભા જોઈને ચકિત થઈએ છીએ. સંસ્કૃતરૂપી નંદનકાનનમાં વિચરણ કરીને તુલસીદાસરૂપી ભ્રમરે સમસ્ત ફૂલોનો રસ લઈ જે મહામિષ્ટ અને અતિ હિતાવહ મધ તૈયાર કરી હિંદુ જાતિને દાન કર્યું છે તેની તુલના સંસારના કોઈ પણ દાન સાથે થઈ શકે નહિ.

પંડિત અયોધ્યાસિંહજી કહે છે કે:—હરકોઈ જાતિની સંસ્કૃતિજ તેનું જીવનસર્વસ્વ હોય છે. કોઈ પણ જાતિ પોતાની સંસ્કૃતિ ખોદીને જીવી શકતી નથી. આ સંસ્કૃતિજ એક એવી આધારશિલા હોય છે કે જેના ઉપર જાતિજીવનનો વિશાસ મહેલ બંધાય છે; અને જે દિવસે આ આધારશિલા હાલી ઉઠે તે દિવસે એ મહેલ-ગમે તેટલો મજબૂત અને વિશાળ દશે તોપણ-જરૂર તૂટી પડવાનો.

રામાયણ અને મહાભારતની પવિત્ર સંસ્કૃતિના બળથી હિંદુ-ધર્મ આજ સુધી જીવે છે. કવિકુલપુંગવ વાલ્મીકિની મહિમામયી કલામ જેમ આ આર્ય સંસ્કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કરીને ધન્ય થઈ છે; તેમ ગોસ્વામી તુલસીદાસની કલામયી કવિતામાં આર્ય સંસ્કૃતિનો અલૌકિક ચમત્કાર દેખાય છે.

શિવસ્વામી ઐયર કહે છે કે:—“અમારું રાજ્ય છીનવી લેવાય; ઐશ્વર્ય ધૂળમાં મળી જાય; વિભવ પદ્મલિપ્ત થાય; બધી સંપત્તિ લૂંટાઈ જાય; ટુંકમાં અમે સર્વ પ્રકારે નિર્બળ બની જઈએ અને સર્વસ્વ ગુમાવી ખેસીએ તોપણ જે અમારાં રામાયણ અને મહાભારત જેવાં અલૌકિક રત્ન સુરક્ષિત રહી શકે તો અમે કદી નિઃસત્ત્વ થવાના નહિ.”

શ્રી. પ્રજ્વલિતજી લખે છે કે:—અવશ્ય કોઈ અતિ શુભ મુહૂર્તમાં શ્રીગોસ્વામી તુલસીદાસજીએ રામચરિત-માનસની રચના આરંભી હતી. દંસવાદિની વીણાપાણિ માતા સરસ્વતીને એ સમયે પૂરો અવકાશ હતો; માતા નચિંત પ્રપ્રસન્ન અને આનંદોન્મત્ત હતી; કવિના-કલાપની લહેરો તેના હૃદયસરોવરમાં ખૂબ લહેરાઈ રહી હતી; નવે રસની રેલ તેના હૃદયમાં રેલાઈ રહી હતી; તાન-તરંગથી વીણા

અંકારિત થઈ રહી હતી; માતા પોતે ગાઇ રહી હતી, બળવી રહી હતી અને આલાપી રહી હતી; એવામાં ભક્તવત્સલ ભગવાને પરમ ભક્ત ગોસ્વામીજીનો કાવ્યરચના તરફ ઝુકાવ જોધને સરસ્વતી મૈયાને આજ્ઞા કરી એટલે તરતજ ગોસ્વામીજીના ‘હિર-અનિર’માં આવીને માતા સ્વતંત્રપણે સ્વચ્છંદ નાચવા લાગી; અથવા કહો કે લીલામય પ્રભુ પોતેજ તેમના હૃદયકમળમાં વાણીને નચાવવા લાગ્યા !

કવિ, જ્ઞાની, વિજ્ઞાની, ભક્ત, રસિક, જિજ્ઞાસુ બધાજ એની પાસે આવી અભીષ્ટ પદાર્થ પામે છે અને કૃતાર્થ થઇ રહે છે. શ્રી-ગોસ્વામીજીએ તો આ અમૂલ્ય ગાથાની રચના ‘સ્વાંતઃ સુસ્વાય’ કરી હતી; પરંતુ એમાં પોતે એવા સફળ થયા કે આજે આ ગ્રંથરતન કરોડો તપેલાં હૃદયોને સુખશાંતિ આપી રહ્યો છે. તે કેટલાય બૂલ્યા ભટક્યા મનુષ્યોને સન્માર્ગ પર લાવી રહ્યો છે; સાધકોને સિદ્ધિ આપે છે; ફકીરોને તેમના ‘મંજિલે-મકસુદ’ની (યથેચ્છ પદાર્થની) પ્રાપ્તિ કરાવે છે; વ્યથિત હૃદયને શીતલ કરે છે અને વિમુખોને સન્મુખ કરે છે.

સૈયદ કાસીમઅલી “સાહિત્યાલંકાર” લખે છે કે—

અમારા મહાન આચાર્યોએ પ્રાચીનકાળમાં જે મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથો રચ્યા હતા તેમાં રામાયણ એક અપૂર્વ ગ્રંથ છે. એની રચનાને હજારો વર્ષ વીતવા છતાં હજી પણ ભારતવર્ષમાં મહેલોથી તે ઝુંપડીઓ સુધીમાં એની પૂજા, પાઠ અને આરતી થાય છે; અને તે એટલા માટે કે આ ગ્રંથ અનેક પ્રકારનાં ઉપદેશરતોથી ભરપૂર છે. એમાંનો પ્રત્યેક શબ્દ મનોહરતાના અને ગૂઢાર્થના સંચામાં ઢળાયેલો છે તેથીજ તે પોતાનું અનેક જવેરાત સંસારમાં દર્શાવી રહ્યો છે.

એમાં સ્ત્રીસમાજની પવિત્રતા, શક્તિ અને મહાનતા વિષે જેવો પ્રકાશ સમાયેલો છે; તેવો પ્રકાશ ખીજા કોઈ ગ્રંથમાં નથી દેખાતો. x x આવા ઉચ્ચ આદર્શવાળી શિક્ષા નથી તો બાઈબલ, તૌરેત, કુરાન છતાંદિ કોઈ ધર્મગ્રંથમાં મળતી; કે નથી એ ગ્રંથોમાં સ્ત્રીજાતિ માટે આટલો સુંદર અને સુદઢ ધર્મમાર્ગ મુકરર કરેલો.

રામાયણ ઉપર હું એટલાજ માટે પ્રેમ રાખું છું અને મેં મારી

કોમના કેટલાય વિવાહોમાં કન્યાઓને રામાયણુ ગ્રંથ દહેજમાં આપીને તેઓ પ્રત્યે તેની મહત્તાનો ઇસારો કર્યો છે, કે જેથી તે પતિવ્રત ધર્મની અનુગામિની થઇને સ્ત્રીજાતિની મહત્તા માટે ગર્વ રાખે. આથી કરીને મારી જ્ઞાતિએ તો મને કલંકિત કરવાનું બાકું ઉઠાવેલું; પરંતુ મેં સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, રામાયણુ કંઈ માત્ર હિંદુસમાજનો ગ્રંથ નથી પણ સમસ્ત માનવસમાજની સંપત્તિ છે.

રામાયણુના વ્યાપક ભાવોમાં તલ્લીન થવું અને સર્વ પ્રકારે તે મુજબ વર્તવું એજ તેની સાચી પૂજા છે. હાલમાં પશ્ચિમની સભ્યતાએ ભારતીય આદર્શની ભવ્યતાને ટાળવા-ભૂંસવામાં કસર નથી રાખી; અને તેથી અમારી નૈતિક શક્તિ પ્રાયઃ બધાંજ ધર્મકાર્યોને માટે ક્ષીણ થતી ચાલી છે. એણે છૂટાછેડા, પુનર્વિવાહ તથા સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની દિલચાલ વડે ‘પતિવ્રત-ધર્મ’ની શ્રેષ્ઠ ભાવના ઉપર કુહાડો માર્યો છે અને એમાં પણ સંદેહ નથી કે, પુરુષસમાજે એ બાબત તરફ એટલી ઉદાસીનતા બતાવી છે કે જેથી સ્ત્રીસમાજની ક્રાંતિમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતા હજી પણ પોતાનો ખૂરો પ્રભાવ નાખી રહી છે.

છેવટે મને પૂછ્યું આશા છે કે હિંદુ, મુસલમાન, ઇસાઈ આદિ સર્વ ધર્માવલંબીઓ આ ‘પતિવ્રત-ધર્મ’નું મનન કરીને એના પ્રચારમાં સહાયક થવા માટે પોતાની વીખરાયેલી શક્તિઓને એકત્ર કરશે; માતૃશક્તિની અખંડ જ્યોતિ પાછી એક વાર જગતને પોતાના દિવ્ય પ્રકાશથી ચકિત કરી દેશે અને માનવજીવન કૃતકૃત્ય થઇ રહેશે !

મહાભારત શું છે ? શાથી વાંચવું ?

‘મહાભારત’નું નામ કોઈકેળ આર્ય-હિંદુથી અજ્ઞાન્યું હશે. હિંદુજાતિમાં જે જે પ્રાચીન ગ્રંથો મહત્વના અને ઉપકારક ગણાતા આવ્યા છે; તેમાં આ ગ્રંથ પ્રથમ શ્રેણીમાં રહ્યો છે ને રહેશે.

મહાભારતરૂપી જે મહાસાગરના એક સ્વરૂપ અંશરૂપ ‘ભગવદ્-ગીતા’ જગતભરના વિદ્વાનોને અદ્ભુત જ્ઞાનગૌરવથી ચક્રિત કરી રહી છે; જે મહાસાગરમાંનાં બીજાં પણ એવાં એવાં અનુપમ રત્નો પ્રચલિત થયાં છે કે જે નિત્યપ્રતિ લક્ષ્યાવધિ સજ્જનોનાં હૃદયને કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ અને ભક્તિયોગના અનેરા પ્રકાશથી અજ-વાળી રહ્યાં છે; જે મહોદધિના એક અગત્યના ખંડરૂપ “શાંતિ-પર્વ”માં લહેરાઈ રહેલું ધર્મમૃત, તેમાં નિમજ્જન કરનારાં હજારો હૃદયોને અધિકાધિક શાંત અને પવિત્ર બનાવી પરમ પદાર્થને પાત્ર બનાવતું આવ્યું છે; જે મહાન ગ્રંથનો અદ્ભુત પ્રકાશ હજારો વર્ષથી આર્ય નૃપતિઓની પરંપરાને રાજધર્મ અને વીરત્વના ઉત્તમ આદર્શ દર્શાવતો આવ્યો છે; જે મહાન ગ્રંથની ઓજસવી કથાઓ-એ શતાવધિ નૃપતિઓને અને લક્ષ્યાવધિ ક્ષત્રિયોને પ્રભાવિત કરી વીરત્વના અસામાન્ય ધર્મપથે પળાવ્યા છે; જે મહાગ્રંથના પ્રભાવે વિકટ સમયમાં પણ પ્રતાપ, ગુરુ ગોવિંદ અને શિવાજી જેવા અડગ ટેકી મહાવીરો પ્રકટારીને તેમને અપાર બળશાળી શત્રુદળો સામે અડગભાવે ઉભા રાખ્યા છે; જે મહાન ગ્રંથની જ્વલંત પ્રેરણાઓથી પ્રેરાઈને લક્ષ્યાવધિ ક્ષાત્રકુળદીપક વીરાત્માઓએ અશાશ્વત જગત પ્રત્યેનાં મોહ-મમતા છોડી દીધાં છે અને પ્રપુલ્કવદને પોતાનાં પ્રચંડ શરીરો સ્વધર્મપાલનના મહાયજ્ઞમાં તૃણની પેઠે હોમી દઈ વીરગતિ પ્રાપ્ત કરી છે; જે મહાન ગ્રંથ ભારતવર્ષની હાલની દીનહીન દશામાં પણ વિદ્વાનથી માંડી બેકુત સુધીનાં અને રાજથી માંડી રંકપર્ણતાનાં કોટચવધિ સંતાનોને આર્યોની અસામાન્ય જાહોજલાલીનું સ્મરણ આપતો થકો તેના એક મહિષખચિત સ્મારકસ્તંભરૂપે ઉભો છે અને

‘ઉચ્ચિષ્ટત જાગ્રત, પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત’ ઇત્યાદિ ઉત્તેજક મહામંત્રો સ્થળે સ્થળે સુણાવી રહ્યો છે; જે મહાગ્રંથરૂપી સ્મારકસ્તંભ દેવર્ષિ, બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ ચારે વર્ણાશ્રમના અનેકાનેક મહાત્માઓનાં ચરિત્ર-રૂપી મહામણિઓથી શોભતો થકો તેમના વ્યવહાર ને પરમાર્થ સંબંધી અનેકાનેક ઉન્નતિદાયક અનુભવો તથા અસરકારક ઉપદેશોથી પ્રકાશી રહ્યો છે; આવો આર્યોનાં આદર્શભૂત જ્ઞાનચારિત્ર્યથી શોભી રહેલો મહાસાગરસમો મહાભારત ગ્રંથ, સમગ્રરૂપે આર્ય-હિંદુના પ્રત્યેક ગૃહને સુશોભિત કરે; આખાલવૃદ્ધને ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ આપ્યા કરે અને ઉન્નતિપરાયણ રાખ્યા કરે એવું કોણ નહિ ઇચ્છે ?

જેનું નામજ “મહાભારત” છે; જેના રચનાર મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન છે; જેના સૂત્રધાર યોગેશ્વર કૃષ્ણ ભગવાન છે; જેમાં ખાણવણી અર્જુન, દૃઢપ્રતિજ્ઞ ભીષ્મપિતામહ, મહાનીતિજ વિદુર, ધર્માવતાર યુધિષ્ઠિર, ગદાધારી બીમ, યુદ્ધવિશારદ દ્રોણ, મહાન દાતા કર્ણ, મહાસતી ગાન્ધારી અને વીરાંગના દ્રૌપદી વગેરે જેવાં અસામાન્ય અને પ્રાતઃસ્મરણીય પાત્રો છે; તેમાં અન્ય પણ એક એકથી ચઢી જાય એવા અનેકાનેક રાગ-મહારાગ, રથી-મહારથી, વીર-મહાવીર અને સતી-મહાસતીઓના અપૂર્વ શૌર્ય-પરાક્રમોદિતાં વર્ણન તથા અનેકાનેક ઋષિમુનિ અને અવતારોદિતાં ગુણગાન પણ છે. જેમકે નર ને નારાયણ, વ્યાસ ને વાલ્મીકિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય ને જાત્રુ, સનતસુજાત ને અષ્ટાવક્ર, વિષ્ણુ ને મહાદેવ, મૈત્રેય ને અંજિરા, સુહૃત્ર ને ઉશીનર, અભિમન્યુ ને જલરામ, ગાલવ ને માંડૂક્ય, કપિલ ને વિશ્વામિત્ર, સગર ને ભગીરથ, શ્રીરામ ને હનુમાન, સત્યભામા ને સુભદ્રા, સીતા ને વિદુલા, ભરત ને પૃથુ, દિલીપ ને યયાતિ, માંડવ્ય ને પરાશર, મદોદરી ને પાર્વતી, માન્ધાતા ને જનક, ગાર્ગી ને સુલભા, જબલ્લી ને તુલાધાર, મનુ ને યૃદ્ધસ્પતિ, બલિ ને પ્રહ્લાદ, સેનજિત ને ઇક્ષ્વાકુ, ઋષભ ને વામદેવ, પર્વત ને શુક્રાચાર્ય, દમયંતી ને સાવિત્રી, અસિત ને દેવલ, દ્રોણ ને કૃપાચાર્ય, વસિષ્ઠ ને પરશુરામ, શુકદેવ ને નારદ, દુર્વાસા ને ક્ષત્રાત્રેય, રતિદેવ ને શિશિ, વિદુર ને સંજય, ૪૦ ૪૦

જે ઇતિહાસગ્રંથ એવા એવા અનેકાનેક રાજર્ષિ ને બ્રહ્મર્ષિ, દેવર્ષિ ને મહર્ષિ, ગૃહસ્થ ને વાનપ્રસ્થ, યોગી ને મહાયોગી, સાધક ને સિદ્ધ, દાતા ને ધર્મોત્તમા, જ્ઞાની ને ભક્તાત્મા, તેમજ જિજ્ઞાસુ અને મુક્તાત્માઓનાં મનોહર નામો અને અલૌકિક કામોથી ભરપૂર હોઇને જેમાંનાં થોડાં પણ નામો તથા કામોનું નિત્યપ્રતિ શ્રવણ-કીર્તન કરવામાં આવે, અથવા તો ભાવભક્તિથી સ્મરણ-ચિંતન કરવામાં આવે, તો તેથી માણસના હૃદયમાં કટ્યાણકારી સંસ્કારો અવસ્ય જાગી ઉઠે, ખીલી ઉઠે, અને તેના પરિણામે જ્ઞાનચારિત્ર (એટલે કે આચાર, વિચાર ને ઉચ્ચાર, અથવા મન વાણી ને ક્રિયા) પણ પવિત્ર અને ઉન્નત થઈ શકે એમાં નવાઇ નથી. માટે એવા મહાન ગ્રંથનું પઠન-પાઠન પ્રત્યેક હિંદુ સંતાને કરવું જોઇએ.

હવે મહાભારતના કેટલાક ખાસ પરિચિત તથા ઉંડા અભ્યાસી-ઓનાં જાણવા જેવા વિચાર સારાનુવાદરૂપે નીચે આપ્યા છે.

પાંડિત રાજારામ કહે છે કે:—“હિંદુજાતિના પ્રાચીન ધર્મ-ગ્રંથોમાં મહાભારતને પાંચમો વેદ કહે છે તે યોગ્યજ છે. કેમકે આ ગ્રંથ અનેક શિક્ષાઓનો ભંડાર, ઉપદેશોનો આગાર અને ધર્મ-કર્મનો મીમાંસાકાર છે. તેમાં મુખ્ય વિષય તો વીર પાંડવોનો ઉદ્ભવ, કૌરવપાંડવોનું યુદ્ધ, પાંડવોની રાજ્યપ્રાપ્તિ અને તેમના રાજ્યશાસનનું વર્ણન કરવાનો છે; પણ તેના કવિ એક વેદપારંગત મહાત્મા અને ધર્મસંસ્થાપક મહામુનિ હોવાથી એની સાથે સાથે પ્રસંગોપાત ધર્મ, નીતિ, રાજ્યશાસન અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં તેઓ એવાં સરસ અને ઉચ્ચ પ્રકારનાં વર્ણન કરી દે છે કે વાચક કોઈ નવોજ પ્રકાશ અનુભવે છે; તેનું હૃદય વિશાળ બની જાય છે અને તે શુનો શુંય થઈ જાય છે. જગતભરના સમગ્ર વિદ્વાનોમાં આદર પામેલો ‘ગીતા’ ગ્રંથ પણ મહાભારતનોજ એક ભાગ છે. જે ઉદ્દેશથી એમાં પ્રસંગ-વશાત્ મહત્ત્વના ઉપદેશ અપાયા છે; તેજ ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથમાં રાજર્ષિઓ અને બ્રહ્મર્ષિઓનાં પ્રસંગોપાત અનેક ઉપાખ્યાન, દષ્ટાંત અને કથા-કહાણીઓ આપેલાં હોવાથી પાઠક ઉપર ઉંડો પ્રભાવ પાડે

છે અને ગ્રંથની મનોહરતા તથા ઉપયોગિતા અનેકગણી વધારી મૂકે છે. આ પ્રમાણે મહાભારત આર્યજાતિના પ્રાચીન જીવનથી અને મહત્ત્વપૂર્ણ ઉપદેશોથી ભરપૂર હોવાથી તેનું વાચનશ્રવણ હિંદુસંતાનોને માટે અત્યંત લાભકર્તા છે. માત્ર તેની મૂળકથા લખ્યે તો તે પણ એટલી બધી રોચક અને અસરકારક છે અને તેમાં એવાં ઉચ્ચ કોટિનાં ચરિત્ર આલેખાયલાં છે કે તેમાં ખીજી બાજતો ન ઉમેરાઈ હોત તોપણ આ ગ્રંથ આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં મુકુટમણિ ગણાત.”

પંડિત ઇન્દ્રીપ્રસાદ શર્મા કહે છે કે:—“મહાભારતમાં શૃંગાર-થી વૈરાગ્ય સુધીના સર્વ રસોનો એવો સુંદર સમાવેશ થયેલો છે કે જેથી ભારતના મહાન વીરોની આ પવિત્ર કથા બહુજ મન-મોહક, હૃદયગ્રાહી અને પ્રભાવશાળી બની રહી છે. આથીજ પ્રથમ-થી હાલ સુધીના બધા પંડિતોનો એવો મત છે કે જે કંઈ મહા-ભારતમાં છે, તેજ બીજે સ્થળે જણાય છે; અને જે તેમાં નથી તે ક્યાંય પણ નથી. x x વાત પણ ખરી છે કે એમાં ચારે વર્ણ અને ચારે આશ્રમના માનવીઓ માટે જાણવા જેવા પુષ્કળ ઉપદેશો અને શિક્ષણો ભરેલાં છે. પ્રાચીનકાળથી કવિઓ, મહાકવિઓ અને નાટકકારો મહાભારતના આધાર પર અનેકાનેક કાવ્ય, મહાકાવ્ય અને નાટકો લખતા આવે છે તોપણ હજુ એ ભંડાર ખાલી થતો નથી! હજુ પણ આ અખૂટ ભંડારમાંથી ભારતના જુદી જુદી ભાષાના કવિઓ અને લેખકો પુષ્કળ સામગ્રી મેળવતા રહી તેને આધારે પોતાની પ્રતિભા ખીલવ્યા કરે છે. આથીજ લોકો કહે છે કે, ‘ઉચ્ચ કોટિના કવિઓમાં જે કંઈ કાવ્ય અને રચનાના ચમકાર દેખાય છે તે સર્વ લગવાન વ્યાસજીનુંજ ઉચ્છિષ્ટ છે.’”

“મહાભારતના એકેએક પાત્રનું ચરિત્ર અદ્ભુત છે. તેનું નિરીક્ષણ કરવાથી આપણને હજારો વર્ષ પહેલાંની આપણા દેશની અને સમાજની અવસ્થાનું જ્ઞાન મળે છે. તે સમયનો વર્ણુશ્રમ ધર્મ કેવો ઉત્તમ હતો; તે વખતના ક્ષત્રિયો કેવા શરવીર, પરાક્રમી અને સત્યસંકલ્પ હતા; એ સર્વ આપણા લક્ષમાં આવી જાય છે. માટે આ

ગ્રંથ વાંચીને આપણા પૂર્વજ્ઞેનાં પવિત્ર ચરિત્રથી પરિચિત થવું એ પ્રત્યેક હિંદુનું—નહિ નહિ, પ્રત્યેક ભારતવાસીનું—મુખ્ય કર્તવ્ય છે.”

“ભીષ્મપિતામહની અલૌકિક પિતૃભક્તિ, શ્રીકૃષ્ણની વિલક્ષણ રાજનીતિ, યુધિષ્ઠિરની પ્રશંસાપાત્ર સત્યનિષ્ઠા તથા દ્રોણ, દુર્યોધન, કર્ણ, અર્જુન અને ભીષ્માદિ વીરોની અસામાન્ય વીરકથાઓ વાંચીને કયા ભારતવાસીના મુરદાલ પ્રાણોમાં પણ નવજીવનનો સંચાર નહિ થાય ? પૂર્વજ્ઞેનું એ અપૂર્વ ગૌરવ સંભારીને ગર્વથી કેની છાતી નહિ ફૂલી ઉઠે ? માટે જો આપણે આપણા ભૂતકાળના મહત્ત્વનું યથાર્થ ચિત્ર જોવું હોય તો આપણે મહાભારત જરૂર વાંચવું જોઈએ. જો સંસારના એ અલૌકિક મહાવીરોની વીરકથા વાંચીને આપણા મુરદાલ પ્રાણોમાં નવીન સંજીવની શક્તિ ભરવાની ઇચ્છા હોય તો મહાભારતનો પાઠ અવશ્ય કરવો જોઈએ; અને સત્ય વાત તો એ છે કે જેણે મહાભારત નથી વાંચ્યું તેનું ભારતવાસીજ હોવાનું વ્યર્થ છે.”

મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે:—“મેં આ પહેલાં ‘મહાભારત’નો સંપૂર્ણ ગ્રંથ વાંચ્યો ન હતો. કોઇ કોઇ વાર થોડું થોડું જોયું હોય તે જુદી વાત. મેં તો ઉલટો તેની વિરુદ્ધમાં જ મત બાંધી દીધો હતો કે, એમાં મારપીટ, લડાઈ અને ઝઘડાઓની કહાણીઓ હશે અને એવાં લાંબાં વર્ણન હશે કે મારાથી વાંચી પણ નહિ શકાય; અથવા હું વાંચવા બેસીશ તો મને નિદ્રાજ આવશે! એથી કરીને મહાભારતનાં છ હજાર પાનાંનાં મોટાં પોથી જોઇને પ્રથમ તો હું ગભરાયો હતો; પરંતુ પછી જ્યારે મેં તેને વાંચવું શરૂ કર્યું ત્યારે તો અમુક ભાગ સિવાય એ એટલું બધું મનમોહક થઇ પડ્યું—તેમાં એટલી બધી લહે લાગી ગઇ કે એક વાર શરૂ કર્યા પછી એ ગ્રંથ પૂરો કરવાને હું અધીરો બની ગયો અને એ સંપૂર્ણ વાંચી રહ્યા પછી એ વિષેના મારા પહેલાંના ખ્યાલો ખોટા હતાં.

એ ગ્રંથ મેં ચાર મહિનામાં (ચરોડા જેલમાં) પૂરો કર્યો ત્યારે મને લાગ્યું કે આ મહાભારતને કાંઈ ઉપમા આપવી હોય તો ગણ્યાંગાંઠ્યાં સુંદર જવાહીરોની એકાદ તિજોરીની ન આપી

શકાય; પણ અમૂલ્ય રત્નોની એકાદ અખૂટ ખાણ સાથેજ તેને સરખાવી શકાય; કે જે ખાણને જેમ જેમ વધુ ને વધુ ઉંડી ખોદીએ તેમ તેમ તેમાંથી કિંમતી જ્વાહીર વધુ ને વધુજ નીકળતાં ચાલે.”

લોકમાન્ય તિલક મહારાજે કહ્યું છે કે:—“મહાભારતમાં ધર્મરાજની સત્યનિષ્ઠા, કર્ણની ઉદારતા, બીષ્મનું બાહુબળ, અર્જુનનું યુદ્ધકૌશલ્ય ઇત્યાદિ અનેક કિત્તમોત્તમ ગુણોયુક્ત વીરોનાં વર્ણન છે અને તે વીરોનાં ચરિત્ર વાંચવા યોગ્ય તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. એમાં પણ બીષ્મ પિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રાજનીતિકૌશલ્ય તો વિલક્ષણ મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમના આગળ બીજાઓના બધા ગુણો ફિક્કા પડી જાય છે. x x x માટે નવ-યુવકોને કહું છું કે:—“મહાભારતનું અધ્યયન અવશ્ય કરો અને બીષ્મ પિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય તથા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રણ-કૌશલ્ય તમારામાં વધારવાનો પ્રયત્ન કરો.””

પંડિત સાતવલેકરજી લખે છે કે:—“જ્ઞાની પુરુષો કહેતા આવ્યા છે કે, જેમને પ્રાચીન ઇતિહાસ નથી તેમને માટે ભવિષ્યમાં આશાયે નથી; પણ ભારતવાસીઓને તો પ્રાચીન ઇતિહાસ છે. અને તે પણ દિગ્વિજયી, પ્રતિભાપૂર્ણ અને તેજસ્વી ઇતિહાસ છે; તેથી ભારતવાસીઓને માટે તો નિઃસંદેહ ભાગ્યદિન સમર્થ્યલો છે. હા, એ ભાગ્યદિન લાવવા માટે ભારતવાસીઓએ પોતાના પૂર્વજોનો એ ભવ્ય અને પ્રતાપ-પૂર્ણ ઇતિહાસ જરૂર જાણવો અને વિચારવો જોઈએ. માત્ર ઇતિહાસના અસ્તિત્વથી કામ નહિ ચાલે પણ તેનું જેટલું પણ વધારે મનન થશે તેટલોજ વધુ લાભ થવાનો સંભવ છે. માટે આ પ્રતાપપૂર્ણ દિગ્વિજયનો ઇતિહાસ પ્રત્યેક ભારતવાસી સમક્ષ રજૂ થવો જોઈએ.”

“જનસમાજમાં લોક અનેક પ્રકારનાં છે તેમ તેમની રુચિ પણ જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. આથી એકને જે રુચે છે તે બીજાને નથી રૂચતું; પરંતુ આ કાવ્યમય ઇતિહાસ તો એવી અજબ રીતે લખાયો છે કે તેમાં પ્રત્યેક પ્રકારના માણસને રસાસ્વાદ મળી શકે છે. આસ્તિક ભગવદ્ભક્ત આમાં ભક્તિમાર્ગ જોઈ શકે છે;

વેદાંતી આમાંથી આત્મપ્રત્યયનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે; તર્કવિશારદ એમાં યુક્તિવાદ જોઈ શકે છે; શાસ્ત્રજિજ્ઞાસુ આમાંથી અનેક શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો જાણી શકે છે; ઇતિહાસપ્રેમી માટે એમાં અતિવિશાળ કાર્ય-ક્ષેત્ર રહેલું છે; રાજપ્રકરણીને એમાં રાજનીતિ દેખાય છે; વીરને એમાં વીરતાનાં દૃષ્ટાંત મળી આવે છે; ગૃહસ્થાશ્રમીને એમાંથી ઉત્તમ ગૃહસ્થનું જીવન જાણવા મળે છે અને બ્રહ્મચારીને આદર્શ બ્રહ્મચારીના દાખલા મળે છે. નાત્પર્ય કે, જેને જેને જેવી જેવી જિજ્ઞાસા હોય તેની તે તે તમામ પ્રકારની જિજ્ઞાસા આપણા પૂર્વજોના આ અનુપમ ઇતિહાસરૂપી મહાભારતમાંથી તૃપ્ત થાય છે.

કવિવર રવીંદ્રનાથ ઠાકુર કહે છે કે:-“રામાયણ અને મહાભારતને કેવળ મહાકાવ્ય ન કહેવાય. તે ઇતિહાસ પણ છે. હા, તે કાંઈ સમય અથવા ઘટનાઓના ઇતિહાસ નથી. ઘટનાઓના ઇતિહાસ તો અમુક સમયનું જ અવલંબન કરે છે; પણ રામાયણ અને મહાભારત તો ભારતવર્ષના ચિરકાળના ઇતિહાસ છે. બીજા ઇતિહાસો વખતોવખત ફરે છે તેમ આ ઇતિહાસો ફરતા નથી. ભારતવર્ષની જે સાધના, આરાધના અને સંકલ્પ છે; તેનો જ ઇતિહાસ આ બન્ને મહાકાવ્યોરૂપે રાજપ્રાસાદના ચિરકાલરૂપી રાજસિંહાસન પર સમ્રાટસમો વિરાજે છે.”

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—મહાભારતમાં ઋષિમુનિઓએ એવી આદર્શભૂત સંસ્કૃતિ આલેખી છે કે જેને માટે હિંદુ-જાતિને અને સમગ્ર માનવજાતિને તીવ્ર આકાંક્ષા જગશે.

વિંછીના કેટલાક ઉપાય

૧-વિંછી ડંખે તે જગાએ મીઠું ઝીણું વાટી ઘસવાથી નહિ ચઢે.

૨-માણસના નખ તથા સોપારીનો ભૂકો ખીડીમાં પીવાથી અથવા કરોળીઆનું પડ ચલમમાં પીવાથી વિંછી ઉતરે છે.

૩-નાગરવેલનાં બે પાનમાં ચપટી ચપટી મીઠું નાખી ચાવી જવાથી વિંછી ઉતરે છે.

૪-ડંખ ઉપર મધ ઘસવાથી ફાયદો થાય છે.

૫-જાંબુડાનાં પાન, પાકાં કેળાં, અથવા કુંગળીને વાટી લુગદી આંધવાથી ઝેર ઉતરે છે.

૬-આંબલીનો કચૂકો ઘસી ઘોળો થાય ત્યારે ડંખ ઉપર ચોટી દેવાથી તે ઝેર ચૂસી ખરી પડશે.

૭-તુલસીનાં પાન ચાવી કાનમાં ફૂંકવાથી વિંછી ઉતરશે.

૮-પાશેર પાણીમાં ત્રણેક તોલા મીઠું વાટીને નાખવું અને ખૂબ દલાવી તે પાણી ગાળીને શીશીમાં ભરી રાખવું. આ પાણીમાં રતું પોલિયું ભિંજવીને વિંછીના ડંખ પર મૂકી દેવું તથા વિંછી ચઢ્યો હોય ત્યાંસુધી એજ પાણી ચોપડી જમણા દાથપડ ઉપરથી નીચેની આજી તરફ જરા ભાર દ્રઢને ઘસવું તથા થોડુંક રૂ શીશીના પાણીમાં પલાળીને વિંછી જે આજી કરડ્યો હોય તેની સામેની આજીના નાકમાં જેરથી તેમાંનું પાણી સુંઘાડવું તથા એજ (ઉલટી આજીના) કાનમાં એ શીશીમાંનું પાણી થોડુંક નાખવું. આથી પણ મટે છે.

૯-દીંકરામાં થોડા અંગારા ઉપર લળદરની ભૂકી ભભરાવી તેનો ધૂમાડો કરડેલા અંગની સામેના નાકમાં જેરથી લેવરાવવો.

૧૦-પોટાસ પરમેંગેનેટ અને ટાર્ટરિક એસીડ આ બંને સસ્તી ચીજો હોઈ અઘોળ અઘોળ જુદી જુદી શીશીમાં ભરી રાખવી. જરૂર પડતાં પોટાસ ૩ ચોખ્ખાભાર અને ટાલ એસીડ બે ચોખ્ખાભાર ભેગાં કરી જરા વાટીને બરાબર ડંખ હોય તે ઉપર મૂકી તે ઉપર પાણીનાં બે ત્રણ ટીપાં નાખ્યાં એટલે તરત વિંછી ઉતરી જશે.

લાખો જુવાન સ્ત્રીઓનાં ખૂન

સાહેબ ! છોકરીઓને સોળ વર્ષની ઉંમરે પરણાવવા સંબંધી હિંદુ મદાસલાએ ઠરાવ પસાર કર્યો છે, તેના ટેકામાં નીચેની હકીકત લખવાની રજા લઉં છું.

નાની ઉંમરની સ્ત્રી સાથે સંબંધ કરવાથી આ દેશમાં પંદર વર્ષથી વધારે ઉંમરની છોકરીઓનું મરણપ્રમાણ બહુ વધી જાય છે, એવી ફરિયાદ ‘ન્યૂ ઇન્ડિયા’માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

નાની ઉંમરે સાસરે મોકલેલી સંખ્યાબંધ છોકરીઓ ક્ષય વગેરે નબળાઈનાં દરદોથી પીડાઈને વીસ વર્ષમાં અને બહુ કેસોમાં તેથી પણ ઓછી ઉંમરે મરી ગયેલી હું જાણું છું.

લોક-પરલોકમાં સુખી થવા ઈચ્છતા વિચારવંત પુરુષોએ પોતાની નાની ઉંમરની સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીનો હમેશાં વિચાર કરવો ઘટે છે. તેણીના આશીર્વાદો ઈચ્છવાથી તથા તેણીના શાપથી ડરવાથી પરમેશ્વર પણ તેના પુરુષો ઉપર પ્રસન્ન રહે છે.

નાની ઉંમરે છોકરીને સાસરે મોકલવાના રિવાજને પરિણામે આ દેશમાં છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષમાં બત્રીસ લાખ છોકરીઓ મરણ પામી હતી. “ **બાબ્બે કોનિકલ** ” તા. ૨૭-૯-૧૯૨૪

ઉપરની ત્રાસદાયક હકીકતો ધ્યાનમાં લઈને પોતાની છોકરીઓને પંદર વર્ષ પછીની ઉંમરે પરણાવવાનો તમામ વિચારવંત હિંદુ માખાપ ઠરાવ કરે અને તેને પરિણામે લાખો બિચારી છોકરીઓ જીવતે જીવત નરકની પીડા સહન કરતી બચી જાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

વાંચનાર ! આ અપીલ વાંચીને તમે શું કરશો ? લાખો બિચારી છોકરીઓના આશીર્વાદો લેવા માટે ઉપર પ્રમાણે પ્રજામત કેળવવાની મહેરબાની કરશો ? (શ્રી. લાલશંકર લક્ષ્મીદાસ)

દાંત વિષે એક અદ્ભુત વાત

અમેરિકાના એક ડૉક્ટરે અનુભવ કર્યો છે કે, જો માણસના દાંત ખૂબ સ્વચ્છ રહે તો તેને કોઈ પણ પ્રકારનો રોગ થતો નથી. એજ પ્રમાણે જો એક રોગીના દાંત કોઈ પણ પ્રકારે ખૂબ ચોખ્ખા કરવામાં આવે તો તેના બધા રોગ દાંત સ્વચ્છ કરવાથીજ નાશુદ થઈ જશે, અને તે રોગી સાજો થઈ જશે. આ વિચારો માત્ર પુસ્તકમાંનાજ નથી, પરંતુ ડૉક્ટર સાહેબે તેજ પ્રમાણે ફ્રાન્સના ધાયલ સૈનિકોની ચિકિત્સા પણ કરી છે. તેઓ દરદીઓના દાંત ખૂબ સાફ કરે છે અને લાગ્યા તૂટ્યા દાંતમાં પણ સુધારો કરી દે છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, બીજા ડૉક્ટરોના હાથ નીચેના દર્દીઓ કરતાં આ ડૉક્ટર સાહેબના દર્દીઓ ૯-૧૦ દિવસ પહેલાં સાજા થઈ જાય છે. અસ્તુ. પરંતુ ડૉક્ટર સાહેબે પોતાની અનુભવેલી વિદ્યાને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરીને લોકોને દર્શાવી આપ્યું છે કે, એ કેવળ કપોલ-કલ્પના નથી, પરંતુ યથાર્થ અને સત્ય વાત છે. ડૉક્ટર સાહેબની એ વિષે યુરોપમાં ઘણીજ પ્રશંસા થઈ છે અને લોકો હવે તેમની ચિકિત્સા પસંદ કરે છે.

ઉપરોક્ત શોધખોળ ઉપર શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ તથા સૌ કોઈએ ધ્યાન આપવું જોઈએ. ઘણા ખરા તો દાંતણુ કરવુંજ ખીનજરૂરી માને છે; અને જો કરે છે તો સહેજસાજ કરીને ફેંકી દે છે. ખરી રીતે તો લીમડા કે બાવળનું દાંતણુ ચાવીને દાંતને ખૂબ ધસી સાફ કરવા જોઈએ.

દાદરનો સાદો અને બળે નહિ એવો ઈલાજ

મરચાંના છોડનાં લીલાં પાન લાવી પાણી નાખી ખૂબ ઝીણું વાટી રસ કાઢી એની અંદર થોડુંક ગીંદુ નાખી થયેલી દાદર ઉપર ખૂબ મસળવાથી પંદર દિવસમાં મટી વામડી સુંવાળી અને છે. આ દવાથી અગત બળતી નથી, સહેજ લાગે છે. અને દસ વરસની જુની દાદર હોય અને કાળી કે લાલ હોય તો પણ મટે છે.

ગીતાજ્ઞાનાં ગુણગાન

અભ્યાસીઓના વિચાર સારાંશરૂપે

ગીતા અને માઈ પરમાનંદજી

‘ગીતા’ એ ઉપનિષદો અને શાસ્ત્રોનું સત્ત્વ છે.

“ગીતાનું” સારી રીતે અધ્યયન કરીને તેની શાસ્ત્રો સાથે સરખામણી કરવાથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, ગીતાના લેખકે શ્લોકોની રચનામાં લગભગ સમસ્ત આર્ય શાસ્ત્રોની મદદ લીધી છે. કેમકે વેદાંત, સાંખ્યયોગાદિ દર્શનો તથા મનુસ્મૃતિ અને વેદોની છટા એ શ્લોકોમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. ઉપનિષદોના કેટલાયે શબ્દો અને વાક્યો એમાં ઉતારેલાં છે તે ઉપરથી પણ તેના રચનારે આર્ય સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર અતિસંક્ષેપથી એમાં એકત્ર કર્યો છે એવી ખાત્રી થાય છે. પુરાણમાં પણ આ સુપ્રસિદ્ધ શ્લોક મળી આવે છે કે:-

“સર્વોપનિષદો ગાત્રો દોગધ્રા ગોપાલનંદનઃ ।

પાર્થો વત્સઃ સુધીર્ઘોક્તા દુર્ઘં ગીતામૃતં મહત્ ॥”

“જો આર્ય સભ્યતાના મહાસાગરને (ધર્મ, સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનને) એકાદ ગાગરમાં સમાયલો જોવો હોય તો તે ગીતામાં જોઈ શકાય છે. જો ખીજાં બધાંયે શાસ્ત્રો નાશ પામ્યાં હોત અને માત્ર ગીતા રહી હોત તોપણ આર્યજાતિના ગૌરવની સ્મૃતિ સંસારમાં ચાલુ રહેત. કેમકે અત્યારે પણ આર્ય સભ્યતા (આર્યોનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર અથવા ધર્મ અને નીતિ) એમાં એટલી બધી સુરક્ષિત છે કે ગીતાનો પ્રચાર થવો અથવા નાશ થવો એ આર્યધર્મની વૃદ્ધિ અથવા નાશ થવા બરાબર છે. કોઈએ સાચું જ કહ્યું છે કે “ગીતા એ વૈદિક ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું પાકેલું જ્ઞાનામૃતરૂપી ફળ છે.”

ગીતા એ ધર્મપ્રચારનું ઉત્તમ સાધન છે.

“જો વિદેશોમાં વૈદિક ધર્મનો પ્રચાર કરવો હોય તો ત્યાંના લોકોને પણ વાંચવા માટે એક ધર્મપુસ્તક આપવાની જરૂર છે. આપણે જ્યારે આપણા દેશમાં જ વેદોના જાણનારા આટલા બધા ઓછા જોઈએ

છીએ; તો બીજા દેશોમાં તેને સમજનારાઓની આશા રાખવી વ્યર્થ જ છે. આર્યસમાજીઓ કેટલીક વાર આને માટે ‘સત્યાર્થપ્રકાશ’ રજૂ કરે છે; પરંતુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે, સત્યાર્થ પ્રકાશનો ઘણોખરો ભાગ માત્ર આર્યોવર્તને જ માટે છે અને તે બીજાઓને સ્વચ્છર થાય તેમ નથી.”

“બીજી તરફ ગીતાને જુઓ. એમાં એક પ્રકારની ખાસ સુંદરતા અને આકર્ષણશક્તિ દેખાઈ આવે છે. વિદેશોમાં પણ એવાં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષ મળી આવે છે કે જેમને આખી ગીતા કંદસ્થ હોય છે. માટે ગીતાજ એક એવું ધર્મપુસ્તક છે, કે જે આર્ય ધર્મના પ્રચારમાં ખાસ ઉપયોગી થઈ શકે. કેમકે એક આખી હિંદુ જાતિ તેને પોતાના ધર્મપુસ્તકતરીકે માને છે; અને ઋષિમુનિઓ તથા દાર્શનિકો માને છે તેમ તેમાંજ વૈદિક જ્ઞાનનો સાર-અર્ક મોજુદ છે. આથી એને આર્ય ધર્મનું પ્રમાણભૂત પુસ્તક કહેવું એ સર્વથા ઉચિત છે.”

ગીતાનું મૂળ ઝરણુ ક્યાં છે ?

“કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો માને છે કે, ગીતાનું શિક્ષણ બહુ પવિત્ર છે અને અંજલના શિક્ષણને મળતું છે; તેથી ગીતા જરૂર અંજલ ઉપરથી રચાઈ હશે. પણ આ યુક્તિ તો કૂવામાંના દેડકાને સમુદ્રના તોફાનથી કૂવામાં આવી પડેલી માછલી સાથે થયેલી વાતના જેવી છે. એ દેડકાએ તે માછલીને પૂછ્યું કે, સમુદ્ર કેવડાક મોટો છે ? માછલીએ કહ્યું કે એ તો ખૂબ મોટો હોય છે. પછી દેડકો પાછો દહતો જાય ને વારંવાર પૂછતો જાય કે આવડો ? આવડો ? એમ કરતો કરતો તે કૂવાની બીજી બીંત સુધી જઈ પહોંચ્યો તોપણ માછલીએ એમજ કહ્યું કે એથી પણ બહુ મોટો. આ સાંજળીને તે આશ્ચર્યપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે એ તો અસંભવિત છે. કેમકે સંસારમાં આથી મોટું કશું હોય નહિ.”

“ગીતાજ જેવું અદ્વિતીય પુસ્તક કાંઈ અકસ્માત પેદા થતું નથી. એના પહેલાં તો ઘણા ટાળની જ્ઞાનોન્નતિ આવશ્યક છે. જ્યાં ઉપનિષદો અને દર્શનશાસ્ત્રોનું નત્વજ્ઞાન હયાત ન હોય ત્યાં ‘ગીતા’ જેવો ગ્રંથ રચી શકાયજ નહિ. માત્ર એક મહાભારતમાંજ ગીતાને વિસ્તારથી સ્થાનવનારાં દૃષ્ટાંત મળી શકે છે; નહિ કે બીજા બીજા કિસ્સા-

કહાણીઓમાં. ગીતાનું શિક્ષણ તો કેવળ ગંગાતટેજ સંભવે, ખીજે નહિ.”

“મહાભારતની કથામાં ‘ગીતા’ એ એક જગમગતા હીરા સમાન છે. મહાભારતના રચનાર મહર્ષિ વ્યાસ સાચેજ થઇ ગયા છે. ગીતા-જ્ઞાન એ તેમની માનસિક શક્તિનું પરિણામ હોય કે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અભ્યુત્થાનને આ જ્ઞાનનો પ્રત્યક્ષ ઉપદેશ કર્યો હોય; એ વિષે તર્કવિતર્ક કરવા નકામા છે. કેમકે એથી ગીતાની પવિત્રતામાં કોઇ પ્રકારનો ફેર પડતો નથી કે જે પવિત્રતા કેવળ ગીતામાંજ જણાય છે. ૧૮ માં અધ્યાયના શ્લોક ૭૫-૭૬ માં સંજય કહે છે કે “આ પ્રમાણે મહર્ષિ વ્યાસજીની કૃપાથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મુખથી કહેવાતો આ ઉત્તમ યોગ મેં સાંભળ્યો છે. એ પવિત્ર કરનારા સંવાદને હું જેટલો યાદ કરું છું તેટલો હું વિશેષ આનંદમાં મસ્ત થતો જાઉં છું.”

“કદપતા કરો કે વ્યાસજીએ પોતેજ લખીને જો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મુખથી કહેવરાવવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે; તો એ વાત તો શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના મહિમા અને જ્ઞાનને માનુષી સીમાથી બહુજ આગળ વધારી દે છે કે, વ્યાસ જેવા મહર્ષિ પણ ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રચાર શ્રીકૃષ્ણને નામે કરવો ઉચિત અને આવશ્યક સમજતા હતા.”

‘ગીતા’ એ શક્તિનો ખજાનો છે.

“મનુષ્યો અને જાતિઓના જીવનમાં કેટલીક વાર એવો સમય આવી પહોંચે છે કે તેને ધર્મ અને અધર્મની કંઈ સમજણ પડતી નથી. એવે સમયે એક મહાકદિન અને ગૂઢ પ્રશ્ન સામે આવી ખડો થાય છે અને બંને પક્ષની યુક્તિઓ રજુ થાય છે; પરંતુ તેનો કશો ઉકેલ દેખાતો નથી. મોટા મોટા શરવીરો અને ત્યાગીઓની શુદ્ધિ પણ એવે પ્રસંગે ગોચર બાધ જાય છે અને તેમને અધર્મજન્ય ધર્મના વેશમાં દેખાવા લાગે છે. જેને સંસાર ઉપર એટલો બધો વૈરાગ્ય ઉપજ્યો હોય કે તેણે પોતાનું સર્વસ્વ તજી દીધું હોય; છતાં કોઇ વાર તેની શુદ્ધિ પણ ભયવશ થઇને અવળા વિચારોમાં ફસાઇ પડે છે. પરંતુ ભગવદ્-ગીતામાં એવું જ્ઞાન મળી આવે છે કે જેને સારી પેઠે સમજી લીધા પછી મનુષ્યમાં એવી શક્તિ પેદા થાય છે કે જેથી તે ધર્મને અને

અધર્મને સારી રીતે ઓળખી શકે છે. આ શક્તિને અર્જુને ૧૮ મા અધ્યાયના ૭૩ મા શ્લોકમાં માન્ય રાખી છે. તેનું મન જે એક ગૂઢ અને કઠિન સંશયમાં પડીને અધિકારમાં ફસાયલું હતું તેને મારે તે છેવટે કહે છે કે “તમારી કૃપાથી મને સત્ય જ્ઞાન લાખ્યું છે; મારો મોહ દૂર થઈ ગયો છે; મારા સંશયો છેદાઈ ગયા છે; હવે હું આપ કહેા છો તેમજ કરીશ.”

કર્મ વિના સર્વે કાંઈ નિર્વર્થક છે.

“કહેવાય છે કે એક નૌકામાં ત્રણ વિદ્વાન પુરુષો જતા હતા. તેમાંના દરેક જુદી જુદી વિદ્યામાં નિપુણ હતા. એક સંગીત જાણતો હતો, બીજો જ્યોતિષ અને ત્રીજો ન્યાય. સૌ પોતપોતાના ગુણની પ્રશંસા કરતા હતા. સંગીતવાળાએ બીજાઓને પૂછ્યું કે, તમે કંઈ સંગીત જાણો છો કે નહિ? જવાબ મળ્યો કે ના. તેણે કહ્યું કે તમે તમારી ઉંમરનો ચોથો ભાગ એળે ગુમાવી દીધો. જ્યોતિષીએ પણ એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેને પણ એવોજ ઉત્તર મળ્યો; એટલે તેણે કહ્યું કે, તમે અર્ધા ઉંમર નકામી ગાળી. આ પ્રમાણે ત્રીજાએ પ્રશ્ન કર્યો અને એજ ઉત્તર મળતાં તેણે કહ્યું કે, જે તમે ન્યાય ના લણ્યા તો તમે જીવનના ત્રણ ભાગ ફેગટ ગુમાવ્યા. એટલામાં વંટોળાઓ આવ્યો અને નૌકા ડોલવા લાગી. આથી બધાસી જે તેમની વાતો સાંભળી રહ્યા હતા તેણે બધાને પૂછ્યું, કે તમે તરવાનું જાણો છો? બધાએ ના પાડી, એટલે તેણે કહ્યું કે:-ત્યારે તમે બધાએ તો આખી જીંદગી બરબાદ કરી! કર્મની પણ એવીજ દશા છે. જે આપણે ગીતાએ શીખવેલો નિષ્કામ કર્મરૂપી સંસાર તરવાનો હૃન્નર શીખીએ નહિ, તો આપણું પણ બીજું બધું નકામું (અને લૌકિક લોભલાલચમાં ફસાવી રાખનાર) થઈ રહે છે.”

મૌલાના રમતું દષ્ટાંત

“મૌલાના રમે એક શ્લોક લખ્યો છે કે:—

દિલ હાથમેં લા યહ બડા હજ હૈ,

હજરો કામેં સે એક દિલ હાસિલ કરના બહેતર હૈ.”

“આથી ધર્મશાસ્ત્રી મૌલવીઓ તેને નાસ્તિક ઠરાવીને તેની વિરુદ્ધ ફતવો કાઢવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આથી બચાવમાં તેણે કહ્યું કે:—

હું એક વાર કાખાની યાત્રાએ ગયો હતો; પણ ત્યાં મને પવિત્ર કાખાનાં દર્શન થયાં નહિ. પછી બરાબર પત્તો શોધીને કાખા તરફ હું ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં કાખા મળ્યા. તેમને પૂછતાં જણાવું કે, તે એક ડોશીનો સત્કાર કરવા ગયા હતા. પછી તે ડોશી પાસે જઈને મેં પૂછ્યું કે, જે કાખામાં લાખો માણસો જાય છે ત્યાંના લોક તને ભેવા કેમ આવ્યા? ડોશીએ કહ્યું કે, મને કંઈ ખબર નથી. મેં પૂછ્યું કે ‘તમે કંઈ મોટું શુભ કાર્ય કર્યું હશે?’ ડોશીએ કહ્યું કે ‘મારાથી તો એવું કશું બન્યું નથી. હમણાં રસ્તામાં આવતાં એક કૂતરાને કૂવા ઉપર ફરતો જોયો. તેને ખૂબ તરસ્યો જોઈ લાગણી થવાથી મેં પાંદડાંને પડીઓ બનાવ્યો અને મારું કપડું ફાડીને દોરી બનાવી; પરંતુ કૂવો ઉંડો હોવાથી તે દોરી જળને પહોંચી શકી નહિ. પાસે એક પણ વસ્તુ રહ્યું નહિ ત્યારે માથાના વાળ ઉખાડી ખૂટતી દોરી બનાવી અને પાણી કાઢી કૂતરાને પાડ્યું.’ આ વાત સાંભળીને મેં કહ્યું કે, જ્યારે જંગલમાં એક કૂતરા ઉપર દયા કરવાથી કાખાએ તને આટલું માન આપ્યું તો તો મનુષ્યે મનને વશ કરવું એ તો કાખાની યાત્રા કરવા કરતાં બહુ શ્રેષ્ઠ છે.”

ગીતા અને મજુમદાર

“ ‘ગીતા મે હૃદયં પાર્થ’ ” અહો! ગીતા તો ભગવાનનું પોતાનું હૃદય છે! શું તમે એ ભગવાનના હૃદયને સ્પર્શ કરવા ઇચ્છો છો? ઇચ્છતા હો તો તેને જેમ તેમ નહિ અડતાં પવિત્ર થઈને અડજો. નાહીને શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાથી તો માત્ર બહારની પવિત્રતા આવશે; પરંતુ એટલાથી કામ નહિ ચાલે. અંતરની પવિત્રતા તો ખાસ જોઈશે. કેમકે વિચાર કરો કે, તમે જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સ્પર્શ કરવા ધારો છો તે કેટલા બધા પવિત્ર છે! અને તમે પોતે કેવા છો? લોકો ભલે તમને નથી જાણતા, પરંતુ તમે પોતે તો તમને જાણો છોને? વળી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તો તમને તમારાથી પણ વધારે જાણે છે. જરા જુઓ તો ખરા કે તમારામાં કેટલા દોષો છે? કેટલા અપરાધ થઈ ચૂક્યા છે? કેટલાં પાપ કરી ચૂક્યા છો અને કેટલી મલિનતાઓએ

તમારા હૃદયમાં ધર કરેલાં છે ? કહો ત્યારે એવી અયોગ્ય સ્થિતિમાં શ્રીહરિના હૃદયરૂપ ભગવદ્ગીતાને તમે કેવી રીતે સ્પર્શ કરી શકશો ? ”

“પરંતુ અહો ! ભયભીત થઇને એક વાર શ્રીહરિના સ્વભાવ તો યાદ કરો ! તેઓ કેવા મહાન ક્ષમાસાગર છે ! તેઓ કોઇના પણ અપરાધ જોતા નથી. તેઓ તો તેમના તરફ મોં ફેરવતાંજ તમારા તરફ હાથ ફેલાવીને છાતી સરસા ચાંપે છે. કેમકે એ દીનાનાથ કંઠાળનું સર્વસ્વ છે. એ તો પાપી અને તાપીના આશ્રયસ્થાન છે. એ તો દીનબંધુ છે. એ તો જેનું કોઈ નથી તેનું સર્વ કંઈ છે. એ તો પોતાના જનોને નિર્મળ બનાવી દઇ ખોળામાં ખેસાડવા સદાય તૈયારી રહ્યા છે અને યાચે તેને શ્રદ્ધા પણ આપી રહ્યા છે; માટે આવો, પ્રિય ભાઈઓ ! આવો. તે પરમાત્માના આ ગીતારૂપી હૃદયને સદાનો સાથી બનાવો. ગીતાનો નિત્યપાઠ કરી તેનો પ્રવાહ તમારા હૃદયમાં બને તેટલો વધુ ને વધુ વહેવરાવવાનો પ્રયત્ન કરો અને પછી જોઇ લ્યો કે શું થાય છે ? અવશ્ય તમારું ખૂબ કલ્યાણ થશે. હીકજ કહ્યું છે કે:—

“कृष्णो जानाति वै सम्यक् किञ्चित् कुन्तिसुतः फलम् ।

व्यासो वा व्यासपुत्रो वा याज्ञवल्क्योऽथ मैथिलः ॥”

“એક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજી ગીતાને સમ્યક્ પ્રકારે જાણે છે. અર્જુન, વ્યાસ, વ્યાસપુત્ર શુકદેવ, યાજ્ઞવલ્કય તથા જનક રાજા, એઓ તો તેમાંનું થોડું થોડુંજ જાણે છે.” જે ગીતાસંબંધી આવું આવું કહેવાયું છે તે ગીતાને સંસ્કારરહિત અજ્ઞાની મનુષ્ય શું સમજી શકશે ? છતાં પણ બનતો પ્રયત્ન કરો. જેટલો પ્રયત્ન તમે કરશો તેથી વધારે ઝડપે ગીતાગ્રંથ અને તેના ગાયક શ્રીહરિ તમને અપૂર્વ પ્રકાશ આપી આંતરિક ઉંડાં રહસ્ય સમજાવશે અને યાદી પણ આપ્યા કરશે, કેમકે યાદ રાખો કે તે કરુણાસિંહુ છે. તેની કૃપાની કંઈ હદજ નથી અને તેથી ગમે તેવો મનુષ્ય ઉન્નત થવાની આશા રાખી શકે છે.”

ગીતા અને દેશભક્ત મારલવીયાજી

“મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, માનવજાતિના ઇતિહાસમાં સર્વોત્તમ

જ્ઞાન અને અલૌકિક શક્તિસંપન્ન પુરુષ તો એકમાત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ થઈ ગયા છે; અને સમસ્ત પૃથ્વીમંડળની પ્રચલિત ભાષાઓમાં એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની કહેલી ભગવદ્ગીતા જેવા નાનકડા કદનો છતાં આટલા બધા વિપુલ જ્ઞાનથી ભરપૂર હોય એવો બીજો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી.”

“વેદો અને ઉપનિષદોનો સાર; આ લોક અને પરલોકમાં પણ મંગળમય માર્ગ દેખાડનાર; કર્મ જ્ઞાન અને ભક્તિના ત્રણે માર્ગો દ્વારા મનુષ્યને પરમ શ્રેયના સાધનનો ઉપદેશ આપનાર; સૌથી ઉચ્ચ જ્ઞાન, સૌથી નિર્મળ ભક્તિ, સૌથી ઉજ્જવળ કર્મ, યમ, નિયમ, ત્રિવિધ તપ, અહિંસા, સત્ય અને દયાના ઉપદેશની સાથે સાથે ધર્મને ખાતર ધર્મનું અવલંબન કરીને અધર્મના ત્યાગપૂર્વક યુદ્ધ કરવાનો ઉપદેશ કરનારો આ ગ્રંથ એવો અદ્ભુત છે કે જેમાં ૧૮ નાનકડા અધ્યાયોમાં એટલું બધું સત્ય, એટલું બધું જ્ઞાન અને એટલા બધા ઉચ્ચ પ્રકારના ગંભીર તથા સાત્ત્વિક ઉપદેશો ભર્યા છે, કે જે મનુષ્યમાત્રને નીચામાં નીચી દશામાંથી ઉપાડીને દેવતાઓના સ્થાનમાં બેસાડવાની શક્તિ ધરાવે છે. ગીતારૂપી ધર્મનો ભંડાર માત્ર હિંદુઓનો જ નહિ પરંતુ સમસ્ત જગતના માનવોનો ભંડાર છે.”

“જગતના અનેક દેશોના વિદ્વાનોએ ગીતા વાંચીને લોકોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરનારા પરમ પુરુષનું શુદ્ધ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અને તેનાં ચરણોમાં નિર્મળ નિઃકામ પરાભક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે.”

“તે પુરુષ અને સ્ત્રી મહાભાગ્યશાળી છે, કે જેમને આ સંસારના અધકારથી ભરેલા સાંકડા માર્ગોમાં પ્રકાશ દર્શાવનાર આ નાનકડો પરંતુ અખૂટ તેલથી ભરેલો ધર્મપ્રદીપ પ્રાપ્ત થયો છે.”

“જેને આ ધર્મપ્રદીપ (ધર્મનો પરમ પ્રકાશિત દીપક) પ્રાપ્ત થયો છે તેમનો એ પણ ધર્મ છે કે, તેઓ મનુષ્યમાત્રને આ પરમ પવિત્ર ગ્રંથનો લાભ આપવાનો પ્રયત્ન કરે.”

“મારી અભિલાષા અને જગદાધાર જગદીશ્વરને પ્રાર્થના છે કે, હું મારા જીવનમાં જ એવા સમાચાર સાંભળું કે મોટામાં મોટા માણસ-થી તે નાનામાં નાના સુધીના પ્રત્યેક હિંદુ સંતાનના ઘરમાં એક એક

ભગવદ્ગીતાની પોથી ભગવાનની મૂર્તિની પેઠે ભક્તિભાવપૂર્વક રાખવામાં આવે છે. અને હું એ પણ સાંભળું કે, અન્યાન્ય ધર્મોને માનનારા આ દેશના તથા પૃથ્વીના સમસ્ત દેશોના નિવાસીઓમાં ભગવદ્ગીતાના પ્રચારનો તેની મહત્તાને લાયકનો વિચારપૂર્ણ અને ભક્તિ, જ્ઞાન તથા ધનથી સારી રીતે સમર્થન કરાયેલો પ્રયત્ન થઈ ગયો છે. શ્રીકૃષ્ણ: પ્રસન્નોઽસ્તુ ।”

ગીતા અને લોકમાન્ય તિલક મહારાજ

લોકમાન્ય તિલક મહારાજ કહે છે કે:—“સમસ્ત સંસારના સાહિત્યમાં ગીતા જેવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી.” એ ઉપરાંત બૌદ્ધોના ત્રિપીટક અને ધર્મપદ તથા ખ્રિસ્તીઓના બાઈબલ સાથે પણ ગીતાની તુલના કરીને તેમણે એજ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે કે “દુઃખી આત્માને શાંતિ આપનાર, આધ્યાત્મિક પૂર્ણદેશની ઓળખાણ આપનાર અને દુઃખમાં ચરાચર જગતનાં ગૂઢ તત્ત્વોને સમજાવી દેનાર ગીતા જેવો ખીજો કોઈ ગ્રંથ સમસ્ત વિશ્વની કોઈ પણ ભાષામાં નથી. વર્ણનો, આશ્રમનો, જ્ઞાતિનો, દેશનો, સ્ત્રીનો કે શૂદ્રાદિનો ભેદ ન રાખતાં સર્વ કોઈ માટે એકસરખી સહગતિ સમજાવનાર અને ઇતર ધર્મ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા દર્શાવનાર એવી જે જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મયુક્ત ગીતા, એ તો સનાતન વૈદિક ધર્મરૂપી વિશાળ વૃક્ષનું એક અત્યંત મધુર અને અમૃતપદને પમાડનારું અમર ફળ છે.”

“આ ગીતાધર્મમાં વૈદિક ધર્મનો જે સમગ્ર સાર સમાયેલો છે, તે સારજૂત નિત્યધર્મને જાણીને કેવળ કર્તવ્યતરીકે સર્વભૂતલિતાર્થે પ્રયત્ન પ્રયત્નો કરીને વિજયો મેળવનારા કર્મચીરો તથા ધર્માત્માઓ જ્યારે આ ભારતભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા; ત્યારે આ દેશ ઈશ્વરરૂપાને પાત્ર થઈ જ્ઞાનને અનસરતા ચારિત્ર્ય ઉપરાંત ઐશ્વર્યને પણ શિખરે પહોંચેલો હતો અને જ્યારથી એ બંને લોકમાંથી તારનારો તથા પરમ શ્રેયસ્કર એવો પૂર્વતર ધર્મ છૂટતો ચાલ્યો ત્યારથી ભારતવાસીઓની દુર્દશા શરૂ થઈ છે.”

“દિંદુધર્મ અને નીતિશાસ્ત્રનાં મૂળ તત્ત્વ જેણે જાણવાં હોય તેણે આ અપૂર્વ ગ્રંથનું અવશ્ય અને પ્રથમ અધ્યયન કરવું જોઈએ. કારણ

કે યોગ, સાંખ્ય, ન્યાય, મીમાંસા, ઉપનિષદો, વેદાંત વગેરેના રૂપમાં ક્ષરાક્ષર સૃષ્ટિનો તથા ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞના જ્ઞાનનો વિચાર કરનારાં પ્રાચીન શાસ્ત્રો યથાશક્ય પૂર્ણવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી વૈદિક ધર્મને જે જ્ઞાનમૂલક, ભક્તિપ્રધાન તથા કર્મયોગપરાયણ એવું છેવટનું સ્વરૂપ અપાયું; અને જે સ્વરૂપ હાલના પ્રચલિત વૈદિક ધર્મના મૂળરૂપ છે; તેજ સ્વરૂપ આ ભગવદ્ગીતામાં પ્રતિપાદન કરેલું છે; અને તેથીજ કહી શકાય કે, હિંદુ-ધર્મનાં તત્ત્વો સંક્ષેપમાં અને નિઃસંદેહ રીતે સમજાવી શકે એવો ગીતાના જેવો બીજો કોઈ પણ ગ્રંથ સંસ્કૃત વાઙ્મયમાં નથી.”

ગીતા અને ગ્લૅડનો એક યહુદી એફ. એચ. મોલેમ

“x x x હું પૂરેપૂરી રીતે એક ઇસાઇતરીકે ઉછરેલો છું અને મારી શક્તિ મુજબ બાઇબલનો મેં યથાર્થ અભ્યાસ કર્યો છે; છતાં મને કહેતાં હર્ષ થાય છે કે, એમાં જે લખવામાં આવ્યું છે તે માત્ર ભગવદ્ગીતાના સારરૂપે છે, એમજ મને લાગે છે. સાથે એ પણ મારે કહેવું પડે છે કે, x x x જે જ્ઞાન ગીતામાંથી મળે છે તે ઇસાઈ કે યહુદી ધર્મનાં બાઇબલોમાં મળતું નથી.”

“મને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે, ભારતીય નવયુવાનો શામાટે અહીં સુધી વિજ્ઞાન શીખવા આવે છે? નિઃસંદેહ એનું કારણ તેમનો પાશ્ચાત્ય દેશો પ્રત્યેનો મોહજ છે. તેમનાં ભોળાં હૃદયોએ હજી નિર્દય અને અવિનયી પશ્ચિમવાસીઓનાં હૃદય ઓળખ્યાં નથી. વિદેશી શિક્ષણથી મળતી લપકાદાર પદવીઓની લાલચે તેઓ એ સ્વર્ગીઓની ઇદ્મજનમાં ફસાય છે; બાકી જે દેશ યા સમાજને ગુલામીમાંથી છૂટવું હોય તેને માટે તો એ માર્ગ અધોગતિનોજ છે.”

“હું ઇસાઇ હોવા છતાં પણ ગીતા પ્રત્યે આટલું બધું માન શા માટે ધરાવું છું તે વિષે મેં શબ્દ લખીશ. જે પ્રશ્નોનો નિકાલ હજી પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકો નથી લાવી શક્યા, તેવા ગૂઢ પ્રશ્નોનો નિકાલ એ ગીતાગ્રંથમાં શુદ્ધ અને સરળ રીતે આપેલો છે.”

“એમાંનાં કેટલાંય સૂત્રો અમૂલ્ય ઉપદેશોથી ભરપૂર જણાયાં તેથીજ

હું ગીતા પર મુગ્ધ થયો. મને માલમ પડ્યું કે, ગીતા તો સર્વોત્તમ જ્ઞાનથી ભરપૂર ખજાનો છે અને દરેકના જીવનને માટે માર્ગદર્શક ભોમીઆરૂપ છે. ટુંકામાં કહું તો તે સૂર્ય કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે સૂર્ય જીવનદાતા છે તેમ સંહારકર્તા પણ છે; ત્યારે ગીતા તો પરમાનંદ આપનારી અને અનંત જીવન બક્ષનારી મહાન દેવી છે. મારે માટે તો એ સાક્ષાત્ યોગેશ્વરી માતા છે. એ ગીતા દુનિયાની અટળક સંપત્તિ વડે પણ ખરીદી શકાય નહિ એવો ભારતવર્ષનો અમૂલ્ય-અલૌકિક ખજાનો છે.”

ગીતા અને મહાત્મા થોરો તથા એમર્સન

મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે, તેમના હૃદયમાં સત્યાગ્રહના ભાવો કિપવન થવામાં મુખ્ય કારણરૂપ અને આદર્શતરીકે અમેરિકાના રહેવાસી મહાત્મા થોરો છે. તેઓ એકાંતસેવનને માટે જંગલમાં રહેતા હતા, ત્યારે તેમના પટ્ટશિષ્ય એમર્સન એક દિવસ તેમની ઝુપડી પાસે જઈને જુએ છે તો થોરો એક પાટ ઉપર સૂઈ રહ્યા છે અને નીચે બે ત્રણ સાપ અને વિંછીઓ પડ્યા છે ! થોડી વાર પછી એ સાપ વિંછી ચાલ્યાં ગયાં અને થોરો જાગ્યા, ત્યારે એમર્સને અભિવંદનાદિ કર્યા પછી સંક્રાંત્યપૂર્વક કહ્યું કે:—“મેં કેટલાંક ઝેરી જાનવર પાટની નીચે જોયાં હતાં. મને ડર લાગે છે કે, તેઓ કદાચ આપને હેરાન કરશે; તેથી આત્મા હોય તો આપનું બિચાનું બીજું જગાએ કરી આપું.”

આ સાંભળીને મહાત્મા થોરોએ ખડખડાટ હસીને કહ્યું કે “એમર્સન ! એમાં તે લયની શી વાત છે ? ન્યાંસુધી મારી રક્ષા કરનાર શ્રીગીતામાતા હયાત છે ત્યાંસુધી મને કોઈ પણ ભય નથી.” મહાત્મા થોરો એક જગાએ ગીતાની બાબતમાં વધુ કહે છે કે:—

“પ્રાચીન યુગની સર્વ સ્મરણીય વસ્તુઓમાં ભગવદ્ગીતાથી શ્રેષ્ઠ કોઈ પણ વસ્તુ નથી. x x ભગવદ્ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વ-વ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને અગણિત વર્ષ થઈ જવા છતાં તેના જેવો બીજો એકે અંથ હજી સુધી લખાયો નથી. x x ગીતાની સાથે સરખાવતાં જગતનું હાલનું બીજું બધું જ્ઞાન મને તુરંત જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ અંથનું મહત્ત્વ મને એટલું બધું જણાય છે

કે કોઇ કોઇ વાર તો એવોજ વિચાર થઈ આવે છે કે આ તત્ત્વજ્ઞાન કોઇ જુદાજ યુગમાં લખાયલું હોવું જોઈએ. x x x x હું રોજ પ્રાતઃકાળે મારા હૃદય અને જીવિને ગીતારૂપી પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું.”

મહાત્મા થોરોના પદ્મશિષ્ય એમર્સન:—અમેરિકાનો આ સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર ગીતાનું પુસ્તક હમેશાં પોતાની નજર સામે રાખતો. કેમકે ગીતાને તે સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ, ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા માનવજાતિના અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે એમાંનો ‘સર્વભૂતેષુ चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।’ એ શ્લોક વાંચતો, ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઈ રહેતું; હૃદય નાચી ઉઠતું અને કલાકોના કલાકો સુધી તે આનંદ-દાશ્રુ વહાવતો! પોતાના ગીતા પુસ્તકને તે ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ સમાન ગણતો.

સાધુ ટી. એલ. વસવાણી:—“ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના વિચાર ભરેલા છે. એ ગ્રંથ એટલો અમૂલ્ય અને આધ્યાત્મિક લાવોથી ભરેલો છે કે હું વખતોવખત પરમાત્માને એજ પ્રાર્થના કર્યા કરું છું કે, તે મારા ઉપર એવી દયા કરે અને શક્તિ આપે કે જેથી હું મૃત્યુ-પર્યંત આ સંદેશને એક સ્થાનથી બીજા સ્થાનમાં પહોંચાડી શકું.”

ટી. વી. શેષગિરિ અચ્યર:—“હું ગીતાનો નિત્યપાઠ એટલા માટે કરું છું કે તેમાં સંસારનાં સર્વ ધર્મોનાં સર્વોત્તમ તત્ત્વ છે; તે ગૃહસ્થનાં કર્તવ્યોનું એક પૂર્ણ ધર્મશાસ્ત્ર છે; તે સૌથી મહાન અવતારની વાણી છે અને અમારા ધાર્મિક તથા સામાજિક જીવનનો સર્વોત્તમ સાર છે.”

મહર્ષિ દ્વિજેન્દ્રનાથ ઠાકુર:—“પાશ્ચાત્ય દાર્શનિક ગ્રંથો ભક્તને ખૂબ અમકે; પરંતુ અમારા આ નાનકડા દીપકનો પ્રકાશ તેથીયે વિશેષ જળકાને તેમને ઝાંખા પાડી દેશે.”

જસ્ટિસ કે. ટી. તેલંગ:—“શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશોમાં શાસ્ત્રકથિત લગભગ બધા ધાર્મિક વિષયોનું તત્ત્વ આવી ગયું છે. તેની ભાષા એટલી ગંભીર અને ઉત્કૃષ્ટ છે કે જેથી તેનું ભગવદ્ગીતા અથવા ઇશ્વરીય સંગીતના નામથી પ્રસિદ્ધ થવું યોગ્યજ છે.”

ડૉ. મેકનિકલઃ—ભારતીય ધર્મમાં ગીતા શુદ્ધિની પ્રખરતા, આશ્વાર-
ની ઉત્તમતા અને ધાર્મિક ઉત્સાહનું એક અપૂર્વ મિશ્રણ રજુ કરે છે.”

ડી. સી. કેશવાલુ પિલ્લેઃ—“ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પ્રસાદીરૂપ
શ્રીભગવદ્ગીતા પ્રત્યેક ધરમાં હોવી અત્યંત આવશ્યક છે. સર્વ સ્ત્રી-
પુરુષોએ તેનું અધ્યયન કરીને તેમાં પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતોને
અનુકૂળ કર્મ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. આપણે આપણાં બાળકોને
શરૂઆતથી જ ગીતાનો પાઠ કરવાની રેવ પાડવી જોઈએ.
આપણી નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે ગીતા સિવાય
બીજા કોઈ શિક્ષક કે માર્ગદર્શકની આવશ્યકતા નથી.”

પ્રો. રંગાચાર્ય કહે છે કેઃ—“હિંદુઓને સાંપ્રદાયિકતાથી રહિત એવું
ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ આપવા માટે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાથી વધારે
સારો બીજો કોઈ ગ્રંથ નથી. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના સંબંધમાં આ
ઉક્તિ સર્વથા સત્ય છે કે, તે સમસ્ત માનવી સાહિત્યમાં એક
ઉત્કૃષ્ટ કોટિનું દાર્શનિક કાવ્ય છે. હિંદુ ધર્મમાં વિશ્વાસ રાખનારા
સઘળાઓને માટે એ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણિક ધર્મગ્રંથ છે. તેમાં પ્રતિપાદન
કરેલા સઘળા નૈતિક અને ધાર્મિક આદેશ પરમાત્માની આજ્ઞારૂપ છે.”

શ્રી. ભક્તરામજી શર્મા કહે છે કેઃ—“હાલમાં જે કોઈ એક
એવી વસ્તુ હોય કે જેનો સર્વ લોકો સ્વીકાર કરી શકે તે માત્ર
ગીતાજ છે. વ્યાસમુનિએ ગીતાશાસ્ત્રની આ રૂપમાં રચના કરીને હિંદુ-
ઓને એક તંત્રથી બાંધી દીધા છે. જે આપણે ગીતા તરફ પૂરતું ધ્યાન
આપીએ તો આજથી જ સંસારમાંથી સમસ્ત વેર-વિરોધ નાશ પામે.”

“હાલમાં કેવળ હિંદુઓમાં જ નહિ પરંતુ હિંદુ-મુસલમાનોમાં
પણુ પરસ્પર કલહ અને વિરોધ વધી રહ્યા છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તો
તેનો પ્રતીકાર બતાવ્યો છે કેઃ—

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्त्मानुवर्तन्त मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥(ગી૦૪-૧૧)

“આ શ્લોક મુવર્ણુમય અક્ષરોમાં લખવા યોગ્ય છે. ભગવાને તો

એટલે સુધી કહી દીધું છે કે ‘જેટલા માર્ગો દેખાય છે તે બધા મારા-
જ છે. જેઓ જે રસ્તેથી મને મળવા આવે છે તેમને હું તે રસ્તે આવી
મળું છું.’ હું માનું છું કે, આથી વધારે સહિષ્ણુતા બીજા કોઇ પણ
ધર્મમાં મળી શકતી નથી. વસ્તુતઃ ગીતાદ્વારા પ્રતિપાદિત સંગઠનને
એજ આદર્શ છે. ગીતામૃત પ્રાણીમાત્રને માટે સુખનું સાધન છે.”

પંડિતવર શ્રીલક્ષ્મણજી શાસ્ત્રી કહે છે કે:—“ગીતા માનવજીવનનું
સર્વસ્વ, અસાર સંસારનો સાર, શાસ્ત્રસાગરનું નવનીત, ઉપનિષદોનું સત્ત્વ
અને સમસ્ત વેદોનો નિષ્કર્ષ છે. સૃષ્ટિના પ્રારંભથી આજસુધીમાં ગીતાના
જેવું કોઇ પણ પુસ્તક રચાયું નથી. સનાતન ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્યોને
સરળ અને સરસ એવા થોડાક શબ્દોમાં પ્રકટ કરવાની અપૂર્વ શક્તિ
શ્રીગીતાજીમાંજ છે. અને એમ કહેવામાં પણ અતિશયોક્તિ નથી કે
ગીતાજીના જેવું પુસ્તક પૃથ્વી ઉપર ન મૂતો ન મવિષ્યતિ અર્થાત
થયું પણ નથી અને થશે પણ નહિ.”

“વિલ્હેલ્મ ફાન હુમ્બોલ્ટ કહે છે કે:—“સંસારમાં જેટલા ગ્રંથો
છે તેમાંથી ક્યાંય પણ ભગવદ્ગીતા જેવા સૂક્ષ્મ અને ઉન્નત વિચારો
પ્રાપ્ત થતા નથી. જ્યારે મેં ગીતા વાંચી ત્યારથી હું વિદ્યતાનો સદા-
નો ઋણી બની ગયો છું; કેમકે તેણેજ મને આ ગ્રંથનો પરિચય
પ્રાપ્ત કરવા જીવતો રાખ્યો છે.”

(ઉપરોક્ત કથનથી એ સમજાઈ ગયું હશે કે, ભગવદ્ગીતામાંથી
જર્મનીના એ ધણાજ મોટા માણસને કેટલું બધું પ્રેરણાસાધન મળ્યું છે.
ભગવદ્ગીતા સંબંધી તેના એ વિચારો દૂર દૂર સુધી પ્રતિધ્વનિત થઇ
ચૂક્યા છે અને તેથીજ આજે ભગવદ્ગીતા દુનિયામાં સૌથી વધારે
વંચાતા ગ્રંથતરીકે જર્મનીમાં સૌથી વિશેષ વંચાય છે.—મૂળલેખક)

મહેરબાબાજી કહે છે કે:—“આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સમસ્ત માનવ-
જાતિ ઉપર ભગવદ્ગીતાનો ઘણો વધારે પ્રભાવ પડ્યો છે. ભગવાન શ્રી-
કૃષ્ણનો હિંદુજાતિમાં જન્મ થવાથી ગીતાને લોકો ઘણે ભાગે હિંદુઓ-
નોજ ધર્મગ્રંથ માને છે; પરંતુ વાસ્તવમાં આ ગ્રંથ માત્ર હિંદુઓનો

નહિ પરંતુ સમસ્ત માનવજાતિનો છે. એમાં જે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે માત્ર ભારતવર્ષ માટે નહિ પરંતુ સમસ્ત જગતને માટે છે. માનવજાતિ તેના ઉપદેશ અનુસાર આચરણ કરે એટલીજ માત્ર વાર છે. પછી તો સમસ્ત માનવસમાજમાં બહુત્વ(પ્રેમ)ની સ્થાપના અવશ્ય અને આપોઆપ થઈ જશે. જેઓ શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણપુરુષ હતા એ વાતમાં શંકા કરે છે તેઓ જાણી-સમજીને એવું નથી કરતા. શ્રીકૃષ્ણ અવશ્ય ઈશ્વરના અવતાર હતા અને સ્વયં સદ્ગુરુ (પૂર્ણપુરુષ) હોવાથી તેમણે આધ્યાત્મિક ભાવ અને ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ઉપદેશોની અમૃતવર્ષાથી જગતને તરબોળ કરી દીધું છે.”

એફ. ટી. બ્રુક્સ—“શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ભારતવર્ષના લિંગલિન્ન મતોને એકત્ર કરનારી દોરી તથા રાષ્ટ્રીય જીવનની અમૂલ્ય સંપત્તિ છે. ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રીય ધર્મગ્રંથનું સ્થાન લેવામાં જે જે નિયમોની આવશ્યકતા છે તે બધા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં મળી આવે છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ તે ભાવી વિશ્વધર્મનો એક સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મગ્રંથ છે. ભારતવર્ષના ઉજ્જવળ ભૂતકાળનું એ મહાન દાન એવું અસરકારક છે કે માનવજાતિનું એથીયે વધારે ઉજ્જવળ લવિષ્ય નિર્માણ કરનાર થશે.”

શ્રીનિવાસરાવ કૌજલગી કહે છે કે—“ગીતા એ જ્ઞાનનો એવો રત્નાકર સાગર છે કે જેમાં ડૂબકી લગાવીને પ્રત્યેક મનુષ્ય સિદ્ધાંતરૂપી અનેક બહુમૂલ્ય મુક્તામણિઓ કાઢીને પોતપોતાની યોગ્યતાનુસાર તેમને પોતાના ગળાના દારૂપ અને સ્વજીવનના અંગરૂપ બનાવી શકે છે.”

સાહિત્યસમ્રાટ્ અંકિમબાબુ કહે છે કે:—“ગીતાને ધર્મનો સર્વોત્તમ ગ્રંથ માનવાનું એજ કારણ છે કે તેમાં જ્ઞાન, કર્મ અને લક્ષિત, ત્રણેને એવો યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે કે જેનું સામંજસ્ય બીજા કોઈ પણ ગ્રંથમાં નથી ” x x “આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દેખાય છે. આવી અદ્ભુત ધર્મવ્યાખ્યા કોઈ પણ દેશમાં ને કોઈ પણ કાળે કોઈએ કરી હોય એમ જણાતું નથી.” x x x “આવો ઉદાર અને ઉત્તમ લક્ષિતવાદ જગતમાં બીજે ક્યાંય નથી.”

ચીની અનુવાદક કિષનજી—ચીનનો આ અનુવાદક શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો આસક્ત હતો કે તે દરરોજ ત્રણચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો. ચીનાઓએ તો એનું જ નામ “કિષનજી” (કૃષ્ણજી) પાડી દીધું હતું; અને અત્યારે ત્યાં એનું મૂળ નામ તો કોઈ પણ જાણતું નથી.

વૉરન હેસ્ટિંગ્સ કહે છે કે—“કોઈ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે.”

મહાન અકબરનો પ્રપૌત્ર “દારા શિકોહ” કહે છે કે:—

“આ ગીતાગ્રંથ આનંદ આપનાર, સાચો માર્ગ દર્શાવનાર, બ્રહ્મજ્ઞાનથી ભરપૂર, હિંદા બેદોને ખોલનાર, એકતાને દર્શાવનાર અને બધા જ્ઞાનીઓના શિરોમણિ એવા મહર્ષિ વ્યાસજીએ રચ્યો છે. મારી જીભમાં અને કલમમાં એનાં પૂરતાં વખાણ કરવાની શક્તિ નથી.”

મૉ ગાંધીજી કહે છે કે:—“એક વખત મારો અંતકાળ પાસે આવેલો જણાયો, તે વખતે ગીતા મને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઈ હતી.”

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—“‘શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા’ એ ઉપનિષદરૂપી બગીચાઓમાંથી વીણી કાઢેલાં આધ્યાત્મિક સત્યોરૂપી પુષ્પોથી ગુથેલી સુંદર છડી કિંવા કલગી છે.”

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે:—“ભગવદ્ગીતામાં વેદોના ત્રણે કાંડ સ્પષ્ટ કરેલા છે, એટલું જ નહિ પણ તે મૂર્તિમાન વેદરૂપ હોઇને ઔદાર્યમાં તો વેદથી પણ વધારે છે. x x જે કોઈ ગીતાગ્રંથ બીજા-ઓને આપે તેણે લોકોને માટે મોક્ષસુખનું સદાતત ખોલેલું જાણવું. x x ગીતારૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળકો છૂટાં પડેલાં ભટકે છે; તેમનો મેળાપ કરાવી આપવો, એ તો સર્વ સજ્જનોનો મુખ્ય ધર્મ છે.”

ભગવાન શંકરાચાર્ય કહે છે કે:—

“गेयं गीता नामसहस्रं ज्येयं श्रीपतिरूपमजस्रम् ।

नेयं सज्जनसंगे वित्तं देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥

ભાવાર્થ:—દુઃખમાત્રની આત્યંતિક નિવૃત્તિ અને સમિચ્છાનંદમય

પરમધામની નિત્યપ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાન તો એક માત્ર ગીતાનું અને વિષ્ણુ-સદસ્તનામનું ગાવા યોગ્ય છે; ધ્યાન તો વારંવાર શ્રીપતિના સ્વરૂપનું ધરવા યોગ્ય છે; ચિત્ત તો સાચા સાધુજનોના સંગમાં પરોવવું યોગ્ય છે અને વિત્ત તો દીન-દુઃખીઓને આપવું યોગ્ય છે.”

ગીતાના દ્રષ્ટા મહર્ષિ વ્યાસ વહે છે કે:-

“ગીતા સુગીતા કર્તવ્યા કિમન્યૈઃ શાસ્ત્રવિસ્તરૈઃ ।

યા સ્વયં પદ્મનાભસ્ય મુખપદ્માદિનિઃસૃતા ॥

ભાવાર્થ:-સ્વયં વિષ્ણુ ભગવાનના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા ગીતા-શાસ્ત્રને ગાવા જેવું અને પાળવા જેવું પરમ કર્તવ્ય હોવા છતાં અન્ય શાસ્ત્રાતી ગડમથલમાં પડવાની શી જરૂર છે ?”

ગીતાગાયક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:-

“ગીતા મે હૃદયં પાર્થ ગીતા મે સારમુત્તમમ્ ।

ગીતા મે જ્ઞાનમત્યુર્ધ્વં ગીતા મે જ્ઞાનમવ્યયમ્ ॥

ગીતા મે ચોત્તમં સ્થાનં ગીતા મે પરમં પદમ્ ।

ગીતા મે પરમં ગુહ્યં ગીતા મે પરમો ગુરુઃ ॥

અર્થાત્ ગીતા એ મારું હૃદય છે; ગીતા મારો ઉત્તમ સાર છે; ગીતા મારું અતિ ઉચ્ચ જ્ઞાન છે; ગીતા મારું અવિનાશી જ્ઞાન છે; ગીતા મારું શ્રેષ્ઠ નિવાસસ્થાન છે; ગીતા મારું પરમ પદ છે; ગીતા મારું પરમ રહસ્ય છે અને ગીતા મારો પરમ ગુરુ છે.”

વળી વિશેષમાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:-“હે અર્જુન ! આપણા આ ધર્મમય સંવાદરૂપ ભગવદ્ગીતાનું જે કોઈ પદન કરશે, તેણે જ્ઞાનયજ્ઞ વડે મારું-પરમાત્માનું પૂજન કરેલું સમજીશ.”

અગ્નિને તણુખે બળે, મોટાં જંગલ જમ;
ગીતાજ્ઞાન પાળ્યે ટળે, પાપ તાપ દુઃખ તેમ.

ગીતાજી એટલે ?

ગીતાજી એટલે—માનવજીવનરૂપી નૌકાને આ અસાર ભવસાગરના દુર્ધટ ખડકો વચ્ચેથી પસાર કરાવી સદાને માટે સચ્ચિદાનંદમય સાચા સ્વદેશમાં પહોંચાડનારું હોઠકાચંત્ર.

ગીતાજી એટલે—જીવનરથનાં વ્યવહાર-પરમાર્થરૂપ પૈડાંને વિકટ રથજે પથ્થુ ગતિમતિ આપી આગળ વધારનારી અખૂટ દિવ્ય શક્તિ.

ગીતાજી એટલે—ઉપનિષદોરૂપી ગૌમાતાઓનું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જેવા અદ્ભુત ભરવાડે દોહેલું અને વ્યાસ જેવા અસામાન્ય મહર્ષિએ મહાભારતમાં સંગ્રહી સર્વભોગ્ય બનાવેલું સર્વ શાસ્ત્રોનું સારામૃત.

ગીતાજી એટલે—વહેમ અને ઉપલકીઆ આચારવિચારરૂપી ગદી-કુંચીઓમાં રખડ્યા કરનારાં મનુષ્યોને જ્ઞાનચારિત્રની સીધી સડકે ચઢાવનારો જીગજૂનો અનુભવી ભોમીઆ.

ગીતાજી એટલે—સાચા અને સુખપ્રદ ભાસત્ત જાંઝવાંના જળ જેવા જૂઠા લૌકિક પદાર્થો તરફ જીવને અનેક જન્મોથી તરસાવી-ભટકાવીને દોડાવી મારનારી, તથા ‘વિદ્યા’નું સાવ ખોટું નામ ધારણ કરી લોકોને મોહજળમાં ફસાવી રહેલી એવી પ્રપંચની પૂતળીરૂપ જે અવિદ્યા તેને ઉડાવી દઇ મોક્ષદ્વારની સરળ ચાવીઓ સીધી જિજ્ઞાસુના હાથમાં સોંપી દેવા સારૂ પ્રભુએ પોતેજ પ્રેરેલી ભોળી ભટક બ્રહ્મવિદ્યા.

ગીતાજી એટલે—આ નાશવંત શરીરને માત્ર કપડા જેવું, અને જન્મમરણને જૂનું કપડું કાઢી નવું પહેરવા જેવું સમજાવીને તેમાં રહેનારા જીવાત્માને નિત્ય, સત્ત્વથી ન હેદાય તેવો, આગ્નથી ન બળે તેવો, પાણીથી ન ભીંજાય તેવો, વાયુથી ન શોષાય તેવો તથા મૃત્યુથી મરે નહિ તેવો હોવાની ખાત્રી કરી આપનારું અભય શાસ્ત્ર.

ગીતાજી એટલે—પોતપોતાની પ્રકૃતિને-ગુણસ્વભાવને-અનુસરતાં શુભ કર્મો ફલાકાંક્ષા વિના માત્ર કર્તવ્યદૃષ્ટિથી બજાવવામાં રહેલો ખરો માનવધર્મ શીખવીને તેનું પાલન કરનાર સ્ત્રીઓ, શૂદ્રો તથા પાપીઓનો પણ મોક્ષપંથમાં અધિકાર જાહેર કરનારો અથવા પ્રત્યેક આતુર

મુમુક્ષુને અટલ સાચા સ્વરાજ્યનો નિરંકુશ હક સદાને માટે આપનારો ઈશ્વરી ઠંઢેરો.

ગીતાજી એટલે—વેદોરૂપી વિશાળ પહાડોનાં હૃદયતમ અધ્યાત્મ-શિખરો ઉપર પૂર્ણ સ્વતંત્રતાએ વિહરી દિવ્ય જ્ઞાન-ગર્જનો વડે જગતને મોહનિદ્રામાંથી જગાડવા મથી રહેલી અલૌકિક વીજળી.

ગીતાજી એટલે—સામાન્ય લોકોના ત્રણે તાપ-અને પાંડિતોના હૃદયે તાપ-દૂર કરી વ્યવહાર તથા પરમાર્થના લાંબા માર્ગને સુખ-શાન્તિદાયક અને ટુંકા યનાવનારી અમૃતવૃષ્ટિ.

ગીતાજી એટલે—પાખંડી પ્રપંચીઓની ભ્રમજાળમાંથી છોડાવી સત્યરૂપી મહાકાશમાં વિદરાવનારૂં પરમપદદાયક વિમાન.

ગીતાજી એટલે—બસ ગીતા ! ગીતા !! અને ગીતા !!!

મનહર છંદ

મોહ કો મિટાતી પ્રકટાતી આત્મબોધ શુદ્ધ ।
 મીરુતા મગાતી યુદ્ધવીરતા જગાતી હૈ ॥
 ક્ષણમેં છુડાતી અકર્મણ્યતા સે નિષ્ક્રીય કો ।
 કૌન તૂ હૈ, વિશ્વ કયા હૈ, તથ્ય સમજાતી હૈ ॥
 પ્યારીયાંગિયોંકી ઔ વિયોગિયોંકી ભાંગિયોંકી ।
 મરણોપરાન્ત મોક્ષદ્વાર દિખલાતી હૈ ॥
 જીવનમેં વિશ્વવિજયી કા હૈ પઢાતી પાઠ ।
 શાન્તિ સુખદાત્રી એક ગીતા કહલાતી હૈ ॥

(શ્રી. વિદ્યાભાસ્કર શુક્લ)

મંથસેવનના ખાસ ફાયદા

(અનુભવીઓના ઉદ્દગાર-ભાવાર્થરૂપે)

यस्यास्ति सद्ग्रन्थविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः ॥

અર્થ—જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવાવિચારવાનું સહુભાવ્ય મળેલું હોય તેને ચંચળ લક્ષ્મીના શુષ્ક વિનોદ શી ગણતરીમાં છે?

“તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને ખીજી જે આવ્યું તે વાંચવા માંડો છો; પણ એવું તો થોડું વાંચો તેમ સાફ. ગીતાજી વાંચો, ખીજા ઉત્તમ ગ્રંથો વાંચો. કેમકે તેની આખું જીવન જરૂર છે.” વિવેકાનંદ

“પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયેલો રહી શકવાથી ખે માસ વધુ જેલ મળત તોપણ કાયર થાત નહિ અને જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી ઉલટો હું વધારે સુખચેતનમાં રહેત. હું માતું છું કે, જેને સારા ગ્રંથ વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેઠી શકે છે. x x એક પછી ખીજું, એમ પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો.” મ૦ ગાંધીજી

“બંધુઓ! મારાં પુસ્તકો એટલે શું? મારાં પુસ્તકોની કિંમત હજી આપણે નથી સમજતા. નહિ તો આપણી હાલત આવી ન હોય. મને તો લાગે છે કે, જ્ઞાન એ આકાશ છે અને પુસ્તકો એ તેમાં શોભી રહેલા ચળકતા તારા છે; જ્ઞાન એ સમુદ્ર છે ને પુસ્તકો તે લાલ લછ શકાય તેવાં વહાણો છે; જ્ઞાન એ સૂર્ય છે અને આપણા ઘરમાં આવી શકે એવો તેનો પ્રકાશ તે પુસ્તકો છે; જ્ઞાન એ સોનાની ખાણ છે અને પુસ્તકો એ તેમાંથી બનાવેલા આપણને બંધબેસતા થાય તેવા દાગીના છે; જ્ઞાન એ મોટી કિંમતી નોટો છે અને પુસ્તકો તે રોજના ઉપયોગમાં આવી શકે એવા ચલણી સિક્કાઓ છે; જ્ઞાન એ વાયુ છે અને પુસ્તકો તે વાયુને ખેંચી લાવી ઠંડક આપનારા પંખા છે; જ્ઞાન એ અગ્નિ છે અને પુસ્તકો તે અગ્નિથી પ્રકટાવેલા દીવા છે; જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે અને પુસ્તકો તે રહેવા-લાયક મકાનો છે; જ્ઞાન એ અનાજનો ભંડાર છે અને પુસ્તકો તે

રોટલા છે; જ્ઞાન તે મેઘ છે અને પુસ્તકો તે ધરમાં રહી શકે તેવાં પાણી-ભરેલાં માટલાં છે; અને જ્ઞાન તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા છે અને પુસ્તકો તે એનો રસ્તો દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે.” સ્વ૦ પદ્મિયાર

“મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો કશાથી નથી મળતો. x x માતૃભાષામાં જ્ઞાન આપનારા વિવિધ ગ્રંથો ફેલાયા વિના કોઈ પણ પ્રજા ઉન્નત થઈ શકતી નથી અને જ્ઞાતીય ભાવના પણ મેળવી શકાતી નથી. x x બધી જ્ઞાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પણ આદિના જેવી ઇદ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું બીજું કોઈ પણ એવું સુખ તમે નહિ ખતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય. x x સાહિત્ય-ઉદ્ધાનના ચતુર માળી થવાનું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્ય-સરોવરનાં કમળોની મધુર સુગંધથી મસ્ત બનવા લાગ્યું હોય, તેને તો સાહિત્ય સિવાયનાં સ્વર્ગસુખ પણ તુચ્છ લાગે છે.” બ્રહ્મચંદ્ર

“ગરીબોને દરિદ્રતામાંથી છોડવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવાની, તન મનનો ચાક ઉતારવાની અને માંદાંઓનું દર્દ લુકાવી દેવાની ગ્રંથોમાં જેવી શક્તિ છે, તેવી બીજા કશામાં નથી.” “માઈન”

“ગ્રંથો પ્રત્યેનો સ્નેહ એ પ્રભુના રાજ્યમાં જવાનો પરવાનો છે.”

“ખરાબ ચોપડીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવા સમાન છે.”

“મહેલોથી તથા ધનવૈભવના અપ્રૂટ ભંડારથી જે સંતોષ નહિ મળે, તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી મળશે.”

“લીલા વનમાં ભૂખે મરનારો પણ અને આટઆટલાં વાંચવાનાં સાધન છતાં જ્ઞાનહીન રહેનારો મનુષ્ય એ ખેમાં શો તફાવત ?”

“સહવાસથી જેમ માણસના ગુણ-સ્વભાવ સમજાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો શોખ હોય તે ઉપરથી તેના વિષે અનુમાન થાય છે.”

“અવકાશની એકાદ ક્ષણનો ઉપયોગ કરી લેવા માટે ગ્લૉસ્ટન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગજવામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લઇને ફરે; તો આપણા જેવાઓએ કૃથા જતી કિંમતી ક્ષણો ખચાવવા માટે શું ન કરવું જોઈએ ?”

“ઐરાક વિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાનવિનાનું મન નિર્માત્ર્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન વાચન હોવાથી જે ધરમાં સારાં પુસ્તકો નથી, તે ધર ધર નહિ પણ જીવતાં મુઠ્ઠાંની ધોર છે.”

“વાંચવાની હેંશ છોડી દેવાને બદલે કોઈ મને આખા હિંદની દોલત આપે, તોપણ હું તે છોડી દઉં નહિ.” એક વિદ્વાન

“પુસ્તકો તરુણાવસ્થામાં સુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મનરંજન કરે છે અને ઉદાસીને વખતે સમાધાન કરીને આપણું જીવન આપણને નકામું લાગવા દેતાં નથી.”

“ઉત્તમ ગ્રંથો સેવનારાઓમાં ધર્મ, નીતિ, ચારુર્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, ક્ષેપ તથા પરાપકારવૃત્તિ જાગે છે; અને એ દેવી ગુણો જામતા ચાલે તેમ દુનિયાને પીડારૂપ અવગુણોની જડ ઉખડતી જાય છે.”

“ગ્રંથોની ઐરડીમાં ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ અડાડો તો પણ ગ્રંથો પોતેજ માનસવાણીથી તમને કહેશે કે:—‘અમારામાં પુષ્કળ જ્ઞાન ભર્યું છે તે લ્યો અને વાપરો, એટલે તમારું કલ્યાણ થશે.’ શું આ માનસવાણી ઓછી કિંમતી છે?”

“એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથો ઇચ્છે ત્યારે જેમ પોતાના વાજાંત્રમાંથી ચલાય તે સ્વર કાઢી આનંદ લે છે; તેમ એક વાંચનાર પણ જ્યારે ઇચ્છે છે ત્યારે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી પોતાને મનગમતો અવાજ કાઢી આનંદમગ્ન થઈ શકે છે.”

“એક પાશ્ચાત્ય પંડિતને તો એટલે સુધી મત છે કે:—‘માણસને લૂગડાંલત્તાંની જેટલી જરૂર નથી, તેટલી પુસ્તકોની છે.’ તે પોતે પણ જરૂરનાં પુસ્તકો ખરીદી લેતાં સુધી લૂગડાં લેવાનું મુલતવી રાખતો. તેને સિસેરોનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં હતાં. તે વાંચતો ત્યારે ત્યારે ‘હું વધારે સારો થયો છું’ એમ તેને લાગતું.”

સારા માઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહારી

ગરીબોને ગરીબાઇમાંથી ખેંચી કાઢવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવાની, બોળવાળાને બોળે લુલાવવાની અને ખિમારોનું દર્દ લુલાવવાની સારા ગ્રંથોમાં જેવી શક્તિ છે તેવી બીજા કશામાં નથી; પણ દેશદશા એવી છે કે વાંચી જાણે તેવા ધણાઓ ગ્રંથ પાછળ પૈસા ખર્ચી શકતા નથી. માટે તેઓમાં જ્ઞાન-ચારિત્રવર્ધક ચોપડી-ચોપાનિયાં વિના મૂલ્યે ફેલાવવાં એ પણ સમજી સજ્જનોની ફરજ છે.

પોતે જ્ઞાનસિદ્ધ થઇને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો કોકથી બને; પણ સિદ્ધાત્માઓના જ્ઞાન-ચારિત્રવર્ધક ઉત્તમ ઉપદેશો અને ચરિત્રોનાં પુસ્તકો તો સર્વ કોઇ બીજાઓને આપી શકે.

કોઇ કોઇ ઉદારાત્મા આ રીતે પણ ધનનો કંઈક સદુપયોગ કરે છે; પરંતુ વર્તમાન દેશદશા જ્ઞેતાં આ પ્રકાર સૌ કોઇએ સારી પેઠે ચાલુ કરી ઉમદા રીતરિવાજ બનાવી દેવો જોઇએ.

સારામાઠા પ્રસંગે બીજાને ખર્ચ થોડો થટાડીને ભોજન સાથે આ માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો મહેમાન, પડોશી, મિત્ર, જાતિબંધુ, ગામલોકો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ કરાય તો તે ગમે તેવાં મિષ્ટાન્ન કરતાં વધારે ઉપકારક થાય એ ખુદ્દુ છે.

ધનછાહીય તો “અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ” કે એવું કાંઇ મુખપૃષ્ઠ પર છપાવીને, સ્વચ્છ સ્થાપથી છાપીને કિંવા હાથે લખીને પણ આપી શકાય, કે જેથી તે પ્રસંગ અને વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ પાર પડે.

માટે આ સંસ્થાનાં અને બીજાં હીક લાગે તે તે ઉપકારક પુસ્તકો નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને જ્ઞાનચારિત્ર જેવી અતિ ઉત્તમ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય દરેક સમજીએ મેળવવું ઘટે છે.

ન વાંચી જાણે તેને વાંચી સંજાણાવવું એ પણ ઉત્તમ લોકસેવા છે.

વિવિધ ગ્રંથમાલ્લાનું હાલનું ધોરણ

૧—સં. ૧૯૮૦ થી વાર્ષિક મૂલ્ય સાદાં પૂઠાં સાથે ૪) અને પાકાં પૂઠાં સાથે ૫) ચાલે છે. પુસ્તકોનું કદ ઘણું ભાગે ૫x૯ નું, ગ્રંથ-સંખ્યા દર વર્ષે ૩ થી ૪ની, અને પૃથસંખ્યા ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ સુધી અપાય છે. ૨—ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થવા છતાં કારતકથી નીકળેલાં પુસ્તક તરત અપાઈ બાકીનાં નીકળે તેમ મોકલાય છે. ૩—પુસ્તકોની સંખ્યા ચારથી વધે તો વધારાનું પુસ્તક પાકાં પૂઠાંવાળાને પણ સાદા પૂઠાંનું મળશે અથવા બીજા પાકા પુસ્તક ભેગું બંધાવીને મોકલાશે. ૪—વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલી નવા વર્ષનું લવાજમ મંગાવી લેવાશે; અને સવેળા ગ્રાહક રહેવા ના લખશે તેને એ છેલ્લું પુસ્તક સાદા બુક પોસ્ટથી મોકલાશે. ૫—સવેળા ચેતવણી અપાયા છતાં ના નહિ લખતાં વી. પી. પાછું વાળશે તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનેા હક્ક ખોલ ગ્રાહકમાંથી કમી થશે. ૬—જેમનું વી. પી. ગફલતથી પાછું વળ્યું હોય તેઓ લવાજમ મોકલીને પાછા ગ્રાહક થઈ શકશે; તથા પાછા વળેલા વી. પી. નું રદ ગયેલું પોસ્ટેજ મોકલીને તે પુસ્તક પણ મેળવી શકશે. ૭—પૂરતી ચેકસી કરીને પુસ્તકો ટપાલમાં નંખાય છે; છતાં ગ્રાહકને ન મળે તો આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. પોસ્ટ ખાતામાં અરજ કરવા છતાં પુસ્તક ન મળે તો તે અરજ તથા ઉત્તર વગેરે અહીં મોકલવાથી બનતો વિચાર થશે. ૮—દરેક પુસ્તક રજીસ્ટર બુક પોસ્ટથી મેળવવા ઇચ્છનારે આર આના વધુ મોકલવા. ૯—લવાજમ ભરનારને તેજ વખતે છાપેલી પાવતી અપાય છે; અને વી. પી. દ્વારા ભરનારે વી. પી. ઉપર શિરનામું, બીલ, પોસ્ટની છાપ વગેરે હોય છે તેને પાવતી સમજવી. ૧૦—અમદાવાદ અને મુંબઈ તળનાં ગ્રાહકોને પણ દર વર્ષે છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે; પણ તેમને તે અગાઉ લવાજમ રૂબરૂ ભરી જવાની સગવડ અપાશે. ૧૧—મુંબઈના કાર્યાલયમાં લવાજમ ભરનારે તે ભર્યા પછીનો સર્વ સંબંધ અમદાવાદના કાર્યાલય સાથે સમજવો. તા. ૧-૧૦-૩૧

વિવિધ ગ્રંથમાળા

આલુ ૧૯૮૭માં ૫૪૯નાં પૃષ્ઠ ૧૬૦૦થી ૨૦૦૦ અપાશે.

વાર્ષિક રૂ. ૪) પાકાં પૂઠાં ૫) પોસ્ટેજ માફ

આલુ ૧૯૮૭માં-શુભસંગ્રહ-ભાગ ૭ મો, સુખી જીવનનાં સાધન, નીકળ્યાં છે. બીજાં નીકળશે. ગમે ત્યારે ગ્રાહક થવા છતાં કાર્તિકથી આસો સુધીનાં સર્વ પુસ્તકો મળશે. વર્ષ વીત્યા પછી પો. જુડું.

આ માળાનાં આગલાં વર્ષોના સેટ

દરેક સેટના રૂ. ૫, સાદાં પૂઠાં ૪, પો. જુડું

સંવત ૧૯૮૦ નાં ત્રણ પુસ્તક-સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦-૧૧, નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, ધર્મતત્ત્વ. કુલ પૃષ્ઠ ૧૬૦૮.

સંવત ૧૯૮૧ નાં ચાર પુસ્તક-સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨-૧૩, યોગતત્ત્વ, સ્વર્ગનો પ્રકાશ, આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભાગ ૧ લો. કુલ પૃષ્ઠ ૧૭૦૮

સંવત ૧૯૮૨નાં ચાર પુસ્તક-દાનવીર કાર્નેગી, શુભસંગ્રહ ભા. ૨, રામાયણ-મહાભારત વિષે વિચારો, આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભા. ૨. પૃષ્ઠ ૨૦૫૬

સંવત ૧૯૮૩નાં ચાર પુસ્તક-મુસ્લીમ મહાત્માઓ, શુભસંગ્રહ-ભાગ ૩, છોટમની વાણી ગ્રંથ ૨, ભારતના વીર પુરુષો. પૃષ્ઠ ૧૯૮૮

સંવત ૧૯૮૪ નાં ચાર-છોટમની વાણી ગ્રંથ ૩, શુભસંગ્રહ ભા. ૪, ભારતનાંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી, આર્યોના સંસ્કાર. પૃષ્ઠ ૨૦૬૮

સંવત ૧૯૮૫નાં ચાર પુસ્તક-શુભસંગ્રહ ભાગ ૫ મો, સુખોદ-રતનાકર, વિવેકાનંદ ભાગ ૧૧ મો, મહાન સાધ્વીઓ. કુલ પૃષ્ઠ ૧૭૭૬

સંવત ૧૯૮૬નાં ચાર પુસ્તક-શુભસંગ્રહ ભાગ ૬, પરમહંસ રામ-કૃષ્ણ ચરિત્ર, વિવેકાનંદ ભાગ ૧૨-૧૩, ઉપદેશસારસંગ્રહ. કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૧૬

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ

આ સંસ્થાના તૈયાર ગ્રંથો

૧-પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજીસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ પણ રૂ.૧૦) સુધીનું જ આના બુકું લાગે છે. ૨-મંગલવાદનાં નોંધ પુસ્તકો ન આવે તે ખલાસ સમજવાં. ૩-પૂર્વ મૂલ્ય પ્રથમ મોકલીને કમમાં કમ ૮-૧૦ રૂ. નાં પુસ્તકો રેલરસ્તે મંગાવવાથી વધારાના પેકીંગ વગેરે ખર્ચ વાન ચઢવા છતાં કુલ ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે. ૪-અમદાવાદના કાર્યાલય માટે કિંમત ઘટાડેલી, તે ઘણાંખરાં પુસ્તકો માટે નીચે મુજબ જારી છે. અને કમમાં કમ રૂ. ૧૦૦)નાં એક સાથે લેવાથી ૬૧ ટકા કપાશે. ૫-મુંબઈના કાર્યાલયમાં વધારાના ખર્ચ બદલ જે જે પુસ્તકોની કિંમત છાપ્યા મુજબની અથવા બહારગામ મુજબની રખાઈ છે તે પણ આ સૂચિપત્રમાં છાપેલી જણાશે; અને ત્યાંથી કમમાં કમ રૂ. ૨૫)નાં લેવાથી દોઢ આના મુજબ કપાશે. ૬-આર્યલિપિ, આર્યધર્મનીતિ, ભાગ્યના સ્ત્રાઓ, પ્રભુમય જીવન, સુબોધક નીતિકથા, સુખસામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર-આ ૬ પુસ્તકોની દાલ પુનરાવૃત્તિઓ નીકળી તેનું મૂલ્ય અમદાવાદમાં કારતકી પૂનેમ સુધી અર્ધું લેશે. તથા મુંબઈમાં આર્યલિપિ ૧૧૧, ભાગ્યના સ્ત્રાઓ ૧૧૧ અને સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ ૧૧૧થી મળશે. આ કિંદાયતમાંથી કશું કમીશન કપાશે નહિ. છાપું તા. ૧-૧૦-૩૧

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

મુંબઈ અમદાવાદ

દાસબોધ-નવી આવૃત્તિ થોડા વખતમાં નીકળશે.	વાદ
સંપૂર્ણ મહાભારત-શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર ...	૩૬ ... ૩૨
શ્રીવાલ્મીકિ રામાયણ-ઉત્તમ ભાષાંતર-૩૨ ચિત્રો.	૬ ... ૫૦
તુલસીકૃત રામાયણ-ઉત્તમ ભાષાંતર-૩૨ ચિત્રો....	૪ ... ૩૧
મહાભારતનું શાંતિપર્વ-ઉત્તમ ભા.૦, નવી આવૃત્તિ.	૫ ... ૪૧
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ	૨૧ ... ૨
શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-એ ભાગમાં. ...	૧૦ ... ૮
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ.	૨૧ ... ૨

શ્રીભગવતી ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર	૪૧૧ ... ૪
શ્રીમદ્ભાગવત-ઉ૦ ભા૦, ૧૯ ચિત્રા, નવી આવૃત્તિ.	૩૧૧ ... ૩
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બંને ભાગ ભેગા...	૨૧૧ ... ૨
મહાભારત અને રામાયણવિષે કેટલાક વિચાર ...	૧૧૧... ૦૧૧
શ્રીમહાભારત વિષે ખાસ જાણવા જેવા વિચાર ...	૧૧૧ ... ૧
ધર્મતત્ત્વ-બંકિમચરિત્ર સાથે	૦૧૧ ... ૦૧૧
યોગતત્ત્વ	૧૧ ... ૧
સ્વામી રામતીર્થ-ચાર અંથમાં ભાગ ૧ થી ૧૩ ...	૮ ... ૭
સ્વામી વિવેકાનંદ-અંથ પહેલો ભાગ ૧-૨-૩ ...	૨૧ ... ૧૧૧
„ „ અંથ ૨ જો ભાગ ૪-૫	૨૧ ... ૧૧૧
„ „ ભાગ ૬-૭ ૦૧૧, ભાગ ૮ મો ૧૧૧, ભાગ ૯ મો ૨	
„ „ ભા. ૧૦ મો ૦૧૧, ભા. ૧૧ મો ૧૧૧, ભા. ૧૨-૧૩ ૧૧૧	
પ્રભુમય જીવન-સુધારેલી ૫ મી આવૃત્તિ	૦૧ ... ૦૧
શ્રીસુબોધ રતનાકર-નવી આવૃત્તિ	૦૧૧ ... ૦૧૧
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ-ગુ.ભાષાંતર સાથે	૦)૧૧ ૦)૧૧
ઉપદેશસારસંગ્રહ-ભાગ ૧, ૨ ભેગા	૧ ... ૧
ભગવદ્ ગીતા-ગુ. સરલાચાર્ય સહિત પાકું પૂઠું ...	૦)૧૧ ૦)૧૧
„ „ સાદું પૂઠું. ...	૦)૧૧ ૦)૧૧
„ „ મોટા અક્ષર... ..	૦૧૧ ૦૧૧
„ „ શ્રીધરી અનુસાર અર્થ સાથે	૦૧૧ ૦૧૧
પંચરત્ન ગીતા-સરલાચાર્ય સાથે મોટા અક્ષર... ..	૦૧૧... ૦૧૧
„ „ મધ્યમ અક્ષર	૦૧૧... ૦૧૧
ભગવદ્ગીતા-મૂલભાગ-મધ્યમ અક્ષર ૦૧, મોટા અક્ષર ૦૧	
પંચરત્નગીતા-મૂલભાગ-નાના, મધ્યમ, મોટા અક્ષરમાં ૦૧, ૦૧૧, ૦૧૧	
આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર-સાદું પૂઠું ૦૧૧ પાકું ૦૧૧	
સંત-મહાત્માઓની વાણી	
અખાની વાણી-મનહરપદ સાથે	૧૧૧ ... ૧૧
પ્રજ્ઞામની વાણી-સર્વથા મોટો સંગ્રહ... ..	૧૧૧ ... ૧૧

છાત્રમની વાણી-જુદા જુદા ત્રણ ગ્રંથોમાં ... ૩૧ ... ૨૧૧૧
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ-સાદુ પૂઠું ૦૧ ... ૫૦૬ ... ૦૧૧

પઠિયારકૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનું વિમાન ... ૧૧૨ ૧૧ | સ્વર્ગની કુંચી ૧૧૨ ... ૧૧
સ્વર્ગનો ખજાનો ... ૧૧૨ ૧૧ | સ્વર્ગનો પ્રકાશ ૧૧૨ ... ૧૧

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

મુખી જીવનનાં સાધન ... ૦૧૧૧ ... ૦૧૧૧
મુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર...૧ ... ૧
ભાગ્યના સ્પષ્ટાઓ ... ૧૧૧ ... ૧૧૧
આગળ ધસો-નવી આવૃત્તિ... ૧૧૧ ... ૧૧૧
આર્યોના સંસ્કાર અથવા હિંદની વેદાકળા ... ૦૧૧ ... ૦૧૧
શુભસંગ્રહ-ભાગ પહેલો ૦૧, બીજો ૨૧૧, ત્રીજો ૧૧૧, ચોથો ... ૧૧૧
,, ,, પાંચમો ૧૧૧, છઠ્ઠો ૧૧૧, ૭ મો...૧૧૧

આદર્શ દષ્ટાંતમાળા-જુદા જુદા બે ગ્રંથોમાં ... ૨૧૨ ... ૨૧૨
બંકિમનિબંધમાળા-ધર્મતત્ત્વ સાથે... ૧૧૧૧ ... ૧૧૧

ઇતિહાસ અને વૈદક સંબંધી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-બે મોટા ગ્રંથોમાં... ૧૦ ... ૮૧૧
આર્યભિષદ અથવા હિંદનો વૈદ્યરાજ ... ૩૧ ... ૩
આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત ... ૦૧૨ ... ૦૧

બોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

શ્રીરામકૃષ્ણપરમહંસનું ચરિત્ર અને ઉપદેશો ૧૧૧ ... ૧૧૧
સ્વામી ભાસ્કરાનંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી ૧૧૧ ... ૧૧૧
ભારતના વીર પુરુષો-ખીજ આવૃત્તિ ... ૧ ... ૦૧૧૧
સ્વામી રામતીર્થની જીવનકથા ... ૨ ... ૧૧૧૧
સ્વામી વિવેકાનંદનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર ... ૨૧૧ ... ૨
શ્રી શિવાજી હવરપતિ ... ૨૧ ... ૧૧૧૧
મહાન સમ્રાટ અકબર ... ૧૧ ... ૧

વીર દુર્ગાદાસ અથવા મારુ સરદારો	૧૧૧ ... ૧૧
શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત	૧૧૧ ... ૧૧
મુસ્લીમ મહાત્માઓ	૧૧ ... ૧૧
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-ત્રણ ગ્રંથોમાં	૬ ... ૫૧
મહાન સાધવીઓ-કુલમ ૧૫ ચરિત્રો	૧૧ ... ૧૧
દાનવીર કાર્તીકી... ..	૧૧૧ ... ૧૧
કાઉન્ટ ડોલ્ફસ્ટ્રાય ૨...૧૧૧૧ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ૩ ... ૨૧	

સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો માટે બોધપ્રદ વાર્તાઓ

ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૧ થી ૪ ભેગા-૬૬ બોધપ્રદ વાર્તા ૨ ... ૧૧૧	
ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૫ મો	૧૧૧... ૧૧૧
ટુંકી વાર્તાઓ-ભાગ ૬ થી	૧ ... ૧૧૧
ટુંકી વાર્તાઓ-ભાગ ૭ મો	૧૧૧ ... ૧
દયાળુ માતા અને સદગુણી પુત્રી	૧૧ ... ૦)જ

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદગુણી બાળકો-૬૬ ખરા બતાવેલો સંગ્રહ ... ૧૧ ... ૦)જ	
બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે વાર્મિક શિક્ષણ... ..	૧૧ ... ૦)જ
બાળકોની વાર્તા-રસિક વાનચીતરૂપે ૨૧ પાક ... ૦)જ ... ૦)જ	
સુગંધક નીતિકથા	૧૧૧ ... ૧૧

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી-૨૬ સુંદર ચિત્રો ... ૧) ... ૧૧૧	
શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી-૩૬ ,, ,, ... ૧) ... ૧૧૧	
શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિરંગી મોટું ચિત્ર	૧૧૧ ... ૧૧
દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ ,, ,, ,, ... ૧૧૧ ... ૧૧	
જ્ઞાનપટ અને સોપાનપટ	૦)જ ... ૦)જ

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદ-ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, બદર પાસે.
મુંબઈ-કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ, ત્રીજો માળે.

નીચલા ઉપયોગી ગ્રંથોની પુનરાવૃત્તિઓ હાલ નીચળી છે તે ગરીબમાં ગરીબ પણ ખરીદી શકે તે માટે **તરતમાં અર્ધા મૂલ્યે મઠશે.**

નામ	કદ	પૃષ્ઠ	મૂલ્ય તરતમાં
૧-આર્યભિષેક અથવા દિંદેનો વૈદ્ય.૬૧૧૧×૧૦	૮૪૮	૩)	૧૧
૨-ભાગ્યના સ્ત્રીઓ	૫૪૬	૫૬૪	૧૧ ૦૧૧
૩-સુખ સામર્થ્ય-સમૃદ્ધિ ઇત્યાદિ.... ,,	૩૬૬	૧	૦૧
૪-પ્રભુમય જીવન	૫૪૬૧૧૧	૨૦૮	૦૧ ૦)
૫-આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર ,,	૨૫૬	૦૧-૦)	૦૧૧
૬-સુખોદ્ધૃત નીતિકથા	૨૪૦	૦૧-૦)	૦૧૧

ઉપલામાંના ગ્રંથ ૨-૩ ઉપરાંત નીચલા બે ગ્રંથ પણ માર્ડિન-ના અને ખાસ વાંચવા જેવા હોય હાલ નીચેની કિંદ્રાયતે મળશે.

	મૂલ્ય	તરતમાં
૭-આગળવસો ૫૪૬નાં પૃષ્ઠ ૪૬૮	૧૧૧	૧૧
૮-સુખી જીવનનાં સાધન ,,	૩૨૨	૦૧૧ ૦૧૧

ઉપલાં કિંદ્રાયત ૧૯૮૮ના કાર્તિક સુધી હોય પે.૦ જુદું છે.
ઉપર મૂલ્ય અમદાવાદમાં છે. મુંબઈમાં પહેલા પુસ્તકના ૧૧૧, બીજાના ૦૧૧ અને ત્રીજાના ૦૧૧ છે.

ઉપલા પૈકી ૪-૫-૬નાં પૃષ્ઠો ખોડ પડીવાળાં અને બીજાં સર્વનાં પાકાં છે. આ બધાં પુસ્તકો, અથવા આ સંસ્થાનાં કોઈપણ પુસ્તકો કમમાં કમ રૂ. ૫-૭નાં રેલ રસ્તે મંગાવવાથી બહુ ઓછા ખર્ચે આવશે. પણ એમાં મૂલ્ય ઉપરાંત પેકીંગ ઇ.૦ના પણ ૦૧ પ્રથમ મોકલવા.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

ત્રણ દરવાજા બહાર-ભદ્ર પાસે-અમદાવાદ
કાલબાદેવી-હાથી બિલ્ડિંગ-ત્રીજે માળે-મુંબઈ-૨

ખાસ સૂચના

વિચારશક્તિના ચમત્કાર, દરેકમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય, નિર્ધન અને ધનવાનો, નાના ધરમાં મોટા હૃદય, સારા નરસાની પીછાન રડા રાજવી અને સાચા શ્રીમાન, દૃઢ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા, એકાન્ત અને એકાગ્રતા, નાની બાબતોનાં મોટાં પરિણામ, પૈસે મોજશોખ અને અધોગતિ, પાઠકોનો પ્રેમ અને ગ્રંથોનું ગૌરવ, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા, સારા વાંચનાર કેવા હોય? ખરાબ પુસ્તકોનાં નુકસાન, ૬૦ મથાળાંવાળા આમાંના વિચારો માર્ડનનાં આગળ ધસો, બાળ્યના સ્પષ્ટાઓ, સુખી જીવનનાં સાધન, અને સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ, એમાંથી પ્રચાર અર્થે સારાશરૂપે અને થોડા થોડા, આમાં આપેલા છે. આખની દવા તરીકે ખાખરાનો અર્ક સર્વ સુલભ કરવાની યોજના થઈ છે. પિંછી અને દાદરની આબાદ દવાઓ લખી છે. સારા ગ્રંથો તરફ સજ્જનનેનું ધ્યાન વધારે ખેંચાય એવા હેતુથી ગીતા, રામાયણ, મહાભારત, ગ્રંથમદત્ત, ઇત્યાદિ વિષેના વિચારો, આપેલા છે.

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના ગ્રાહકોએ તો ઉપલા વિચારો વાંચ્યા હશે અને વાંચશેજ; છતાં આ ચોપડી મોકલવાનો હેતુ એ છે કે તે આવા વિચારોથી અબળા હોય એવા કોઈ સજ્જનને તેઓ આપે.

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના ગ્રાહક પોતે પણ આ ચોપડી વાંચી જશે તો સમય વૃથા ગયેલા નહિ લાગે; આગળ વાંચેલા વિચારો તાજા થશે; અને એમ કરતાં કરતાં તે અમલમાં મૂકવા પણ ઉત્સાહ આવશે.

ઉપલા કે બીજા કારણથી જેમને આ ચોપડી રાખી લેવા જેવી જણાય તેઓ સુખેથી રાખી લે; પણ પત્ર લખી બીજા પ્રત વિના મૂલ્યે મંગાવી કોઈ ખાસ અધિકારીને તો જરૂર આપે એવી વિનંતિ છે.

જેમને આની વધુ પ્રતો વહેંચવી હોય તેઓને ૪ આનાની ૧ પ્રત (અને એથી વધુ જોઈશે તો પણ એવીજ કિંમતે) મળશે. જે રસ્તે જોઈએ તો પેકીંગ ૬૦ ના ૫ આના વધુ મોકલવા; અને જે રસ્તે સગવડ ન હોય તો પ્રતદીઠ પોસ્ટેજ ૦)ના વધુ મોકલવું.

ખાખરાનો અર્ક, પિંછીની દવા, દાદરની દવા, દાંતની સલાખી સ્ત્રીઓનાં ખૂન, ખરાબ વાંચનનાં નુકસાન, ૬૦ બાબતો વાંચીને જે કોઈ બીજાઓને પ્રેમથી સૂચવશે તે પણ એક રૂડો પરાપકાર છે.

